

Jaarverslag

2016

STICHTING PENSIOENFONDS HOOGOVENS

Jaarverslag 2016

Vastgesteld door het bestuur van
Stichting Pensioenfonds Hoogovens
op 30 mei 2017

Inhoud

• Voorwoord	4
• Kerncijfers	6
Bestuursverslag	
• Beleidsontwikkelingen	8
• Financiële positie	11
• Pensioenen	15
• Beleggingen	22
• Integraal risicomanagement	29
• Bestuursaangelegenheden	33
• Toekomstparagraaf	37
Verantwoording en toezicht	
• Verantwoording Raad van Toezicht	40
- Reactie bestuur	42
• Verslag van Verantwoordingsorgaan	43
- Reactie bestuur	46
Jaarrekening 2016	
• Financiële overzichten	48
- Balans per 31 december	48
- Staat van baten en lasten	49
- Bestemming van het saldo van baten en lasten	49
- Kasstroomoverzicht	50
• Toelichting op de jaarrekening	51
• Toelichting op de balans	54
• Toelichting op de staat van baten en lasten	58
• Risicoparagraaf	61
Overige gegevens	
• Informatie omtrent de uitvoeringsovereenkomst	70
• Actuariële verklaring	71
• Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	73
Bijlagen	
• Bijlage 1: Structuur Stichting Pensioenfonds Hoogovens	80
• Bijlage 2: Personalía	82
• Bijlage 3: Overige functies	84
• Bijlage 4: Begrippenlijst	85
Summary	
• Key figures	92
• Financial policy and risk	93
• Financial statements	94

Voorwoord

Stichting Pensioenfonds Hoogovens is in zijn huidige vorm gestart in 1967 en bestaat dit jaar vijftig jaar. Dit is begin dit jaar op bescheiden wijze gevierd. In dit voorwoord beperken we ons tot de ontwikkelingen in 2016 en een korte doorkijk naar de toekomst.

Algemeen

Net als in de afgelopen jaren is in 2016 wederom sprake geweest van een grote dynamiek in de pensioensector en bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens. De nadruk heeft hoofdzakelijk gelegen op de personele invulling van de nieuwe governance, de implementatie van het in 2015 vastgestelde beleggingsbeleid en de beheersing van niet-financiële risico's. In het Bestuursverslag vindt u in het hoofdstuk Beleidsontwikkelingen hiervan een volledig overzicht. Het bestuur heeft veel aandacht kunnen geven aan deze prioriteiten omdat de basisactiviteiten binnen de uitvoering meer dan goed op orde zijn.

Governance

Aan de hand van een uitvoerige evaluatie (in overleg met achterbannen) is in de tweede helft van 2015 besloten tot aanpassingen in de bestuursstructuur. In 2016 is een externe, onafhankelijke voorzitter benoemd. In plaats van de Commissie van intern toezicht heeft de Stichting Pensioenfonds Hoogovens nu een raad van toezicht met drie onafhankelijke leden. Voor wat betreft de nieuwe governance ligt de nadruk in 2017 enerzijds op de samenwerking tussen de drie organen (bestuur, Raad van Toezicht en Verantwoordingsorgaan). Anderzijds vergt ook de gewijzigde taakverdeling binnen en tussen deze drie organen aandacht. De inrichting van de bestuursondersteuning binnen de uitvoeringsorganisatie is in de afrondende fase. Het goed en efficiënt laten werken van de nieuwe bestuursstructuur staat hoog op de agenda van het bestuur in 2017.

Financiële positie en beleggingen

De financiële positie is in 2016 licht verslechterd. De dekkingsgraad daalde van 107,6% naar 106,5%, de beleidsdekkingsgraad verslechterde van 108,2% naar 101,3%. De belangrijkste reden van deze verslechtering is de daling van de rekenrente van 1,7% naar 1,3%. Conform het Financieel Toetsingskader (FTK) kunnen vanaf een beleidsdekkingsgraad van 110% toeslagen worden verleend, in 2016 is daar dus wederom geen sprake van.

Het netto-beleggingsrendement bedroeg 8,0%. Alle beleggingscategorieën (met uitzondering van vastgoed) scoren in 2016 beter dan de relevante marktgemiddelden (benchmarks). In 2016 is de beleggingsportefeuille geleidelijk zoveel mogelijk in lijn gebracht met de strategische beleggingsportefeuille. De aanbevelingen conform het beleggingsonderzoek van De Nederlandsche Bank zijn geïmplementeerd.

Risicomanagement

Het bestuur heeft recent veel aandacht besteed aan het risicomanagement, een overzicht hiervan is opgenomen in het nieuwe hoofdstuk Integraal risicomanagement in het Bestuursverslag. De eindverantwoordelijkheid voor alle risico's ligt bij het bestuur, enkele specifieke risicocategorieën komen eerst in de twee adviescommissies aan de orde. Deze verdeling tussen bestuur en adviescommissies is opnieuw vastgesteld. Verder is gesproken over strategische omgevingsrisico's in het kader van de Risk Control Self Assessment (RCSA) en nieuwe formats voor de rapportagestructuur (waaronder een integraal risicomanagement dashboard). Het bestuur kijkt meer systematisch naar de sa-menhang tussen de integrale risicobeheersing en de verschillende onderdelen (strategisch, financieel en niet-financieel).

In dit kader heeft de nadruk ook gelegen op de zogenaamde niet-financiële risico's, zoals operationele procesrisico's, integriteit, ICT en uitbesteding. Het in het bestuur vastgestelde Beleidsplan ICT bevat kwaliteitscriteria aan leveranciers, een proces voor periodieke herijking en maatregelen voor de structurele monitoring hiervan. De eind 2015 vastgestelde Systematische Integriteitsrisicoanalyse (SIRA) is geïmplementeerd en wordt elk jaar herijkt.

FTK en pensioenregeling

Als onderdeel van het regulier proces is in het kader van het FTK een herstelplan en een haalbaarheidstoets opgesteld. Hieruit blijkt dat er, uitgaande van de huidige wet- en regelgeving, op korte termijn geen ruimte is om de pensioenen volledig te verhogen met de loon- en prijsontwikkeling. De sinds 2008 opgelopen achterstanden nemen

hierdoor verder toe. In het kader van de haalbaarheidstoets is vastgesteld dat op langere termijn binnen de huidige risicohouding het ambitieniveau ten aanzien van de toeslagverlening kan worden gerealiseerd. Vanaf een beleidsdekkinggraad van 110% kunnen gedeeltelijke toeslagen worden toegekend.

Het bestuur heeft zich in 2016 verder gebogen over de landelijke ontwikkelingen met betrekking tot het pensioencontract en in het bijzonder over de twee varianten uit het SER-rapport 'Verkenning persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling'. Deze discussie wordt in 2017 vervolgd.

Afronding

Vorig jaar sloten onze voorgangers het voorwoord af met de constatering dat verandering de enige constante factor in de huidige pensienomgeving is. Een jaar later is dat nog steeds zo. In 2016 is een belangrijk aantal stappen gezet, vooral met betrekking tot de invulling van de nieuwe governance. Hierbij spreken wij onze grote dank uit aan allen die het afgelopen jaar een bijdrage hebben geleverd, in het bijzonder de leden van het Verantwoordingsorgaan en het intern toezicht alsmede de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie. Ook in 2017 is er veel werk aan de winkel, zeker als de landelijke discussie over aanpassingen in het nieuwe pensioencontract zich verder uitkristalliseert.

IJmuiden, 30 mei 2017

Rita van Ewijk, *voorzitter bestuur*
Wouter Roubos, *secretaris bestuur*

Kerncijfers (bedragen in mln. €)

	2016	2015	2014	2013	2012
Aantal verzekerden					
Deelnemers	9.206	9.228	9.198	9.605	9.824
Gewezen deelnemers	3.980	4.032	4.076	4.069	4.136
Pensioengerechtigden ¹	<u>15.011</u>	<u>15.147</u>	<u>15.273</u>	<u>15.498</u>	<u>15.649</u>
Totaal	28.197	28.407	28.547	29.172	29.609
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds					
Deelnemers	3.624	3.354	3.151	2.490	2.566
Gewezen deelnemers	537	508	459	252	239
Pensioengerechtigden	<u>3.472</u>	<u>3.267</u>	<u>3.259</u>	<u>3.021</u>	<u>3.195</u>
Totaal	7.633	7.129	6.869	5.763	6.000
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van de deelnemers					
	1	1			
Kenmerken voorziening pensioenverplichtingen					
Rijpingsgraad (in %)	45	46	47	52	53
Duration	18	18	17	16	15
Gemiddeld gewogen rentevoet o.b.v. UFR (in %)	1,3	1,7	1,8	2,7	2,3
Beleggingen voor risico van het pensioenfonds²					
	8.155	7.685	7.624	6.771	6.684
Beleggingen voor risico van de deelnemers²					
	<u>1</u>	<u>1</u>			
Totaal	8.156	7.686	7.624	6.771	6.684
Solvabiliteit					
Aanwezig eigen vermogen excl. bestemmingsreserve	497	545	745	998	673
Beleidsdekkingsgraad (in %)	101,3	108,2	116,2		
Feitelijke dekkingsgraad (in %)	106,5	107,6	110,9	117,3	111,2
Reële dekkingsgraad (in %)	82,2	87,2			
Minimaal vereiste dekkingsgraad (in %)	104,2	104,2	104,2	104,3	104,3
Vereiste dekkingsgraad (in %)	121,5	120,0	115,3	117,1	115,1
Premie en uitkeringen					
Feitelijke premie	112	105	102	108	106
Kostendekkende premie	143	119	114	145	138
Uitkeringen	244	243	244	248	252
Toeslagen in %					
Ambitie deelnemers	2,36	1,90	3,02	1,25	2,01
Toegekend deelnemers (inclusief inhaal)	0,00	0,00	1,94	0,00	0,00
Toegekend deelnemers uit depot	0,00	1,21	0,62	0,00	0,00
Achterstand cumulatief deelnemers	13,51	10,90	10,14	9,63	8,28
Ambitie pensioengerechtigden ³	0,42	0,66	1,05	1,56	2,87
Toegekend pensioengerechtigden ³ (inclusief inhaal)	0,00	0,00	1,33	0,00	0,00
Achterstand cumulatief pensioengerechtigden ³	13,61	13,14	12,39	12,71	10,97
Rendement in %					
Beleggingen	8,0	2,6	14,9	3,5	14,4
Groeivoet van de verplichtingen	8,4	5,3	19,7	-2,4	9,1
Vijfjaarsgemiddelde beleggingen	8,6	9,3	10,1	10,2	8,1
Vijfjaarsgemiddelde verplichtingen	8,3	9,0	9,7	6,0	10,9
Uitvoeringskosten					
Pensioenen (€ per deelnemer)	187	181	167	165	139
Vermogensbeheer (% gemiddeld belegd vermogen)	0,26	0,28	0,31	0,38	0,27
Transactiekosten (% gemiddeld belegd vermogen)	0,08	0,08	0,07	0,08	0,08

¹ Exclusief ingegane arbeidsongeschiktheidspensioen, ² Inclusief derivaten met een negatieve waarde, ³ En gewezen deelnemers

Bestuursverslag

Beleidsontwikkelingen

In dit onderdeel van het Jaarverslag 2016 wordt ingegaan op een aantal onderwerpen die in 2016 een belangrijke plaats op de agenda van het bestuur hebben gehad. In de hoofdstukken hierna worden onderstaande onderwerpen meer in detail behandeld.

Financieel toetsingskader

Herstelplan

Het pensioenfonds heeft in 2016 een herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank (DNB) op basis van het cijferbeeld ultimo 2015 omdat de beleidsdekkingsgraad onder het vereiste niveau (voor Stichting Pensioenfonds Hoogovens ongeveer 120%) lag. In dit herstelplan staan de maatregelen genoemd om de beleidsdekkingsgraad binnen de termijn van tien jaar weer op het niveau van de vereiste dekkingsgraad te brengen. De maatregelen die in het herstelplan zijn opgenomen betreffen het niet verhogen van de pensioenen bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 110% en een gedeeltelijke verhoging van de pensioenen bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan 110%. DNB heeft ingestemd met het ingediende herstelplan. Eind maart 2017 is een geactualiseerd herstelplan ingediend.

Haalbaarheidstoets

Het financieel toetsingskader (FTK) vereist het vastleggen van de risicohouding van het pensioenfonds via de zogenoemde 'haalbaarheidstoets'. Met de door DNB voorgeschreven scenario's moeten pensioenfondsen aantonen dat over een periode van 60 jaar de premie-inleg en het rendement op beleggingen samen voldoende zijn om de pensioenen te kunnen uitbetalen inclusief de beoogde toeslagen.

De haalbaarheidstoets die in 2016 is uitgevoerd leidt tot de conclusie dat het pensioenfonds over de lange termijn de ambitie met betrekking tot toeslagen kan waarmaken. Met de feitelijke dekkingsgraad als uitgangspunt wordt een pensioenresultaat verwacht van 101%. Het pensioenresultaat is de verwachte uitkering ten opzichte van de maximaal te bereiken uitkering op basis van prijsindexatie. Daarmee wordt voldaan aan de toeslagambitie van het pensioenfonds. In een slechtweersscenario komt de afwijking van het pensioenresultaat 29% lager uit. Dit is minder dan de door het bestuur vastgestelde maximale afwijking van 35%. Ten aanzien van de premie blijkt dat deze gemiddeld onder de maximum premie van 28% van de pensioengrondslag uitkomt en dat het gemiddelde opbouwpercentage van 1,875% kan worden gerealiseerd. Daardoor is de premie die is afgesproken realistisch en haalbaar. Tenslotte laat de toets zien dat indien wordt uitgegaan van de minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,2% deze ruim binnen de herstellertijd van het herstelplan stijgt tot de vereiste dekkingsgraad en er dus voldoende herstelcapaciteit is.

Beleggingsbeleid

In 2015 is onderzocht hoeveel en hoe het pensioenfonds bewust beleggingsrisico moet nemen, uitgaande van de door het bestuur vastgestelde risicohouding (na raadpleging van de achterbannen). Zie hoofdstuk Beleggingen voor meer informatie over de risicohouding. Dit onderzoek, mede gebaseerd op Asset Liability Management (ALM) analyses, resulteerde in een strategisch beleggingsbeleid bestaande uit een nieuwe lange termijn strategische beleggingsmix plus een dynamische renteafdekking. In 2016 is de beleggingsportefeuille van Stichting Pensioenfonds Hoogovens geleidelijk meer in lijn gebracht met de strategische beleggingsmix. Het volledig implementeren zal twee tot drie jaar in beslag nemen als gevolg van het illiquide karakter van de beleggingscategorie vastgoed.

De beleidswijzigingen en actiepunten die Stichting Pensioenfonds Hoogovens heeft geformuleerd naar aanleiding van het beleggingsonderzoek van DNB zijn in 2016 geïmplementeerd. In december 2016 heeft DNB hier een validatieonderzoek naar uitgevoerd en dit bevestigd.

Evaluatie strategisch beleid

Het bestuur evalueert twee maal per jaar of de resultaten en economische verwachtingen aanleiding geven om het strategisch (beleggings)beleid bij te stellen. Conclusies en eventuele gewenste aanpassingen uit deze evaluatie van het strategisch beleid worden meegenomen in de jaarlijkse cyclus voor het beleggingsplan. Conclusie van het bestuur is dat er geen noodzaak is om het beleid bij te stellen.

De evaluatie wordt twee keer per jaar besproken met het Verantwoordingsorgaan (VO). In de eerste helft van 2016

heeft het bestuur een nieuwe opzet voor de evaluatie van het strategisch beleid vastgesteld en met het VO besproken. In de reguliere beleidscyclus vindt de eerder genoemde evaluatie van het beleid twee maal per jaar plaats: op basis van de standen per 31 december (ter bespreking met het VO in het 1e kwartaal) en per 30 juni (ter bespreking met het VO in het 3e kwartaal).

Governance

Naar aanleiding van de evaluatie van de bestuursstructuur in 2015 is gekozen de paritaire bestuursstructuur voort te zetten, maar wel met minder bestuursleden (acht in plaats van twaalf, inclusief een onafhankelijke externe voorzitter). In 2016 is de Commissie van intern toezicht vervangen door een raad van toezicht. De Raad van Toezicht heeft een zwaardere rol dan de Commissie van Intern Toezicht. Tot slot is het VO uitgebreid van zeven naar elf leden. Hiervan zijn vijf leden vertegenwoordigers van pensioengerechtigden die gekozen zijn door de pensioengerechtigden van Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Deze verkiezingen vonden plaats in maart 2016. De rol van het VO is tevens uitgebreid. De vertegenwoordigers van pensioengerechtigden in het VO hebben twee bestuursleden namens de pensioengerechtigden voorgedragen. In de tweede helft van 2016 is de nieuwe bestuursstructuur volledig geïmplementeerd en de status van transitiebestuur beëindigd. In aanvulling hierop is als onderdeel van het regulier proces in 2016/2017 de samenstelling van het bestuur en het VO gewijzigd.

De focus ligt nu op het daadwerkelijk laten werken van de nieuwe governance. Dit betreft zowel de interne gang van zaken binnen het bestuur, de samenwerking tussen het bestuur, de Raad van Toezicht en het VO alsmede die tussen het bestuur en de uitvoeringsorganisatie. In de loop van 2016 en begin 2017 is hier een aantal sessies aan gewijd. Het laten werken van de nieuwe bestuursstructuur staat hoog op de agenda van Stichting Pensioenfonds Hoogovens in 2017.

Bestuursondersteuning

Het jaar 2016 is een pilotjaar voor bestuursondersteuning geweest. Begonnen is met twee (ingehuurde) medewerkers en ondersteuning vanuit de uitvoeringsorganisatie. Eind 2016/begin 2017 is binnen het bestuur en met het managementteam (MT) van de uitvoeringsorganisatie gesproken over de verdere invulling van bestuursondersteuning. Voor 2017 gaat het concreet om de invulling van de rol/taak van bestuursondersteuning ten aanzien van niet-financiële risico's (onder andere ICT-risico's en integriteitsrisico's) alsmede uitbreiding van de juridische ondersteuning. Binnen de uitvoeringsorganisatie worden functionarissen aangewezen als back-up voor bestuursondersteuning.

Niet-financiële risico's

Beheersing niet-financiële risico's

De niet-financiële risico's hebben onder andere betrekking op processen, integriteit, juridisch/compliance (contracten, compliance aan wet- en regelgeving), ICT (onder andere beveiliging en continuïteit) en het uitbestedingsrisico. Het pensioenfonds heeft deze risico's opgenomen in haar risicobeheerraamwerk. Er is een risicoanalyse verricht waarin de risico's zijn geïdentificeerd en beheersmaatregelen zijn benoemd en operationeel gemaakt. De beheersmaatregelen zijn geïmplementeerd en worden gedurende 2017 beoordeeld op effectiviteit. Dit proces wordt ondersteund met behulp van een daartoe ingerichte applicatie. Periodiek wordt gerapporteerd over de effectiviteit van de beheersing van de niet-financiële risico's.

ICT-beleid

In 2015 is een start gemaakt met het opstellen van een beleidsplan ICT. In 2016 is het beleidsplan ICT vastgesteld door het bestuur, onder andere aan de hand van het DNB-toetsingskader informatiebeveiliging. Het beleidsplan ICT voorziet onder andere in het vaststellen van kwaliteitscriteria aan leveranciers (in termen van zowel performance als interne beheersing), het periodiek herijken van deze criteria alsmede het opstellen van processen en bijbehorende maatregelen voor de structurele bewaking van leveranciers.

Integriteitsrisicoanalyse

Om de integriteitsrisico's te beheersen voert het pensioenfonds periodiek een systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA) uit. De SIRA is de basis voor het vaststellen van het integriteitsbeleid van het pensioenfonds en het invoeren van passende beheersmaatregelen en procedures om de integriteitsrisico's van het pensioenfonds te beheersen. Eén en ander heeft tot doel te zorgen voor een beheerste en integere bedrijfsvoering van het pensioenfonds. De SIRA is voor het eerst gemaakt en vastgesteld in 2015 en wordt jaarlijks herijkt.

Overig

Rapportage en informatievoorziening

In de tweede helft van 2016/begin 2017 hebben de Audit- en Risicocommissie (ARC) en het bestuur zich gebogen over een nieuwe opzet van de informatievoorziening. Dit heeft geresulteerd in het aanbrengen van een gelaagdheid in de informatievoorziening (laag 1, 2 en 3) en het expliciteren van de gebruiker (bestuur, adviescommissie en MT van de uitvoeringsorganisatie). Verder is een integraal risicomanagement dashboard (IRM-dashboard) ingericht. In de loop van 2017 wordt het bestuur aan de hand hiervan over alle risico's geïnformeerd.

Code Pensioenfondsen

Het bestuur houdt rekening met de Code pensioenfondsen bij het beleid op de betreffende onderwerpen. Periodiek buigt het bestuur zich over de naleving van alle bepalingen in de Code (maart 2017). Hieruit blijkt dat Stichting Pensioenfonds Hoogovens aan het merendeel van de bepalingen voldoet. Van enkele bepalingen wordt bewust afgeweken, zie pagina 36. Deze stand van zaken wordt met de Raad van Toezicht besproken.

Communicatiebeleid

In 2016 is uitvoering gegeven aan de in 2015 vastgestelde Beleidsnota Communicatie. De actualisering was nodig vanwege de invoering van de Wet pensioencommunicatie en het besluit van het bestuur om in te zetten op meer digitale communicatie. Verschuiving naar meer digitale communicatie is van belang omdat het efficiënter is, meer persoonsgebonden kan en past bij de maatschappelijke ontwikkelingen. In het kader van digitale informatieverstrekking is een nieuwe website ontwikkeld met een 'mijnomgeving'. Hier komt de deelnemer of pensioengerechtigde na inloggen via DigiD op een gepersonaliseerde website, afgestemd op zijn persoonlijke kenmerken en informatiebehoefte. In 2016 ontvingen deelnemers voor het eerst hun Uniform Pensioenoverzicht digitaal in plaats van per post, tenzij zij bezwaar maakten tegen digitale informatieverstrekking. Dan ontvingen zij het Uniform Pensioenoverzicht alsnog per post. Naast de inzet op digitale communicatie zijn meer wijzigingen doorgevoerd. Zo is het wettelijk verplichte communicatiemiddel Pensioen 1-2-3 in gebruik genomen.

Service level afspraken

In 2016 zijn voor het eerst de service level afspraken tussen het bestuur en de uitvoeringsorganisatie vastgesteld en ingepast in de jaarcyclus van Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Elk kwartaal is vervolgens door het dagelijks bestuur en de uitvoeringsorganisatie gesproken over de voortgang van de service level afspraken. Eind 2016 zijn de service level afspraken op een klein aantal punten aangepast. In de loop van 2017 wordt deze cyclus nogmaals doorlopen.

Landelijke discussie elementen nieuw pensioencontract

In 2016 heeft het bestuur uitgebreid kennisgenomen van de landelijke ontwikkelingen met betrekking tot het nieuwe pensioencontract. Het pensioenfonds heeft geparticipeerd in het onderzoek van de Pensioenfederatie naar de financiële gevolgen voor de verzekerden bij het pensioenfonds indien zou worden overgestapt van het huidige contract naar een alternatief (variant I-B of IV-C uit het SER-rapport 'Verkenning persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling'). De Pensioenfederatie heeft de resultaten van dit onderzoek eind 2016 gepubliceerd. In 2017 wordt dit verder door het bestuur besproken.

Toeslagendepot

Sociale partners hebben een premie afgesproken die hoger is dan de kostendekkende premie om daarmee een toeslagendepot in te stellen. Kern van deze afspraak was dat in het kader van de versoering van de pensioenregeling loonruimte die bestemd is voor pensioen wordt gefixeerd op het niveau van de in 2013 betaalde premie. Versoeringen van de pensioenregeling na 2013, lagere opbouwpercentages en overgang van eindloon naar middelloon, verlaagden de kostendekkende premie. Door een premie die hoger is dan de kostendekkende premie kan het pensioenniveau van de deelnemers door het verlenen van toeslagen vanuit het depot meer in lijn worden gebracht met het geambieerde niveau. Een klein deel van de toeslagenachterstand van de deelnemers kon ingehaald worden vanuit dit toeslagendepot.

In oktober 2015 maakte het Kabinet bekend dat in het kader van een overgangsregeling toeslagendepots nog maximaal tien jaar - gerekend vanaf 1 januari 2015 - mogen worden gecontinueerd. Dit geldt ongeacht de achtergrond voor de instelling van het betreffende toeslagendepot. Dit betekent dat Stichting Pensioenfonds Hoogovens nog tot uiterlijk 2025 de bestaande systematiek kan voortzetten. Volgens wet- en regelgeving mag er alleen een verhoging uit het depot worden toegekend als de beleidsdekkingsgraad boven het minimaal vereiste niveau van 104,2% ligt. Dit was in 2016 niet het geval. Het bestuur heeft het premieoverschot van 2016 apart gezet (toeslagendepot) en besloten dat wanneer de beleidsdekkingsgraad gedurende drie maanden boven 105% ligt de pensioenaanspraken van werknemers alsnog kunnen worden verhoogd.

Financiële positie

Eigen vermogen en dekkingsgraad

In 2016 daalde het eigen vermogen van het pensioenfonds van € 545 miljoen tot € 497 miljoen. De dekkingsgraad daalde daarmee van 107,6% naar 106,5%. De beleidsdekkingsgraad daalde van 108,2% naar 101,3%.

Onderstaande tabel toont de ontwikkeling in 2016 van het eigen vermogen naar oorzaken.

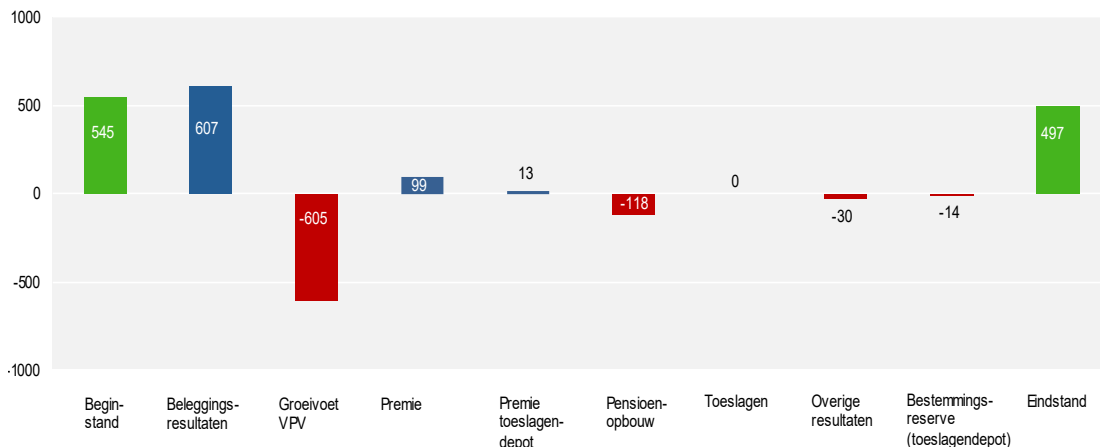
Ontwikkeling eigen vermogen ten behoeve van de dekkingsgraad (in mln. €)

	2016		2015
Stand eigen vermogen per 1 januari	545		745
Van kracht worden nFTK 1 januari 2015 ⁴			-284
Beleggingen			
Beleggingsresultaten	607		200
Rente pensioenverplichtingen			
Rentetoevoeging pensioenverplichtingen	4	-12	
Wijziging marktrente pensioenverplichtingen	-609	64	
Aanpassing UFR per 15 juli 2015		-136	
Renteresultaat op pensioenverplichtingen	-605		-84
Premie			
Ontvangen premie	99	71	
Pensioenopbouw voor risico van het pensioenfonds	-118	-103	
Pensioenopbouw voor risico van de deelnemers		-1	
Resultaat op premie	-19		-33
Ontvangen premie toeslagendepot			
Ontvangen premie t.b.v. toeslagendepot	13		34
Uitkeringen			
Betaalde pensioenuitkeringen	-244	-243	
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	244	243	
Resultaat op uitkeringen	0		0
Toeslagverlening			
Voorwaardelijke toeslagen			
Toeslagen uit toeslagendepot		-38	
Toeslagen	0		-38
Overige resultaten			
Overige actuariële resultaten	-31	4	
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	1	1	
Overige resultaten	-30		5
Saldo van baten en lasten	-34		-200
Stand eigen vermogen per 31 december	511		545
Naar bestemmingsreserve (incl. beleggingsresultaten)	-14		
Stand eigen vermogen t.b.v. de dekkingsgraad per 31 december	497		545
Vereist eigen vermogen	1.638		1.428

⁴ Per 1 januari 2015 is het nFTK van kracht geworden. Voor de berekening van de waarde van de pensioenverplichtingen wordt per die datum gebruik gemaakt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur waarbij, de onder het 'oude' FTK toegepaste middeling over de laatste drie maanden, is komen te vervallen. Daarmee is, vanwege de in de laatste drie maanden van 2014 gedaalde rente, de waarde van de pensioenverplichtingen per 1 januari 2015 gestegen met € 284 miljoen.

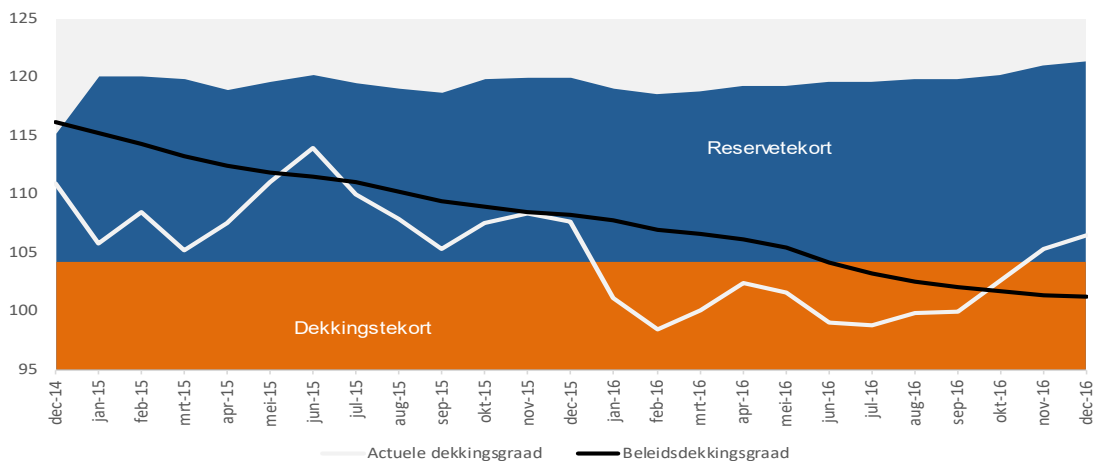
In onderstaande grafiek is de stand en de ontwikkeling van het eigen vermogen, zoals geschetst op de vorige pagina, in 2016 weergegeven. Hieruit blijkt dat het beleggingsresultaat goed was, maar dat de stijging van de pensioenverplichtingen ook groot was.

Stand en verloop eigen vermogen t.b.v. de dekkinggraad in 2016 (in mln. €)

Onderstaande grafiek toont de ontwikkeling van de (minimaal) vereiste dekkinggraad, de dekkinggraad en de beleidsdekkinggraad in 2015 en 2016 per maand.

Ontwikkeling dekkinggraad (in %)

De beleidsdekkinggraad is ten opzichte van de actuele dekkinggraad sterker gedaald. De actuele dekkinggraad toont vanaf medio 2015 een daling totdat deze vanaf juli 2016 weer enigszins begint te stijgen. Deze stijging komt nog niet tot uitdrukking in de beleidsdekkinggraad omdat deze wordt berekend als het gemiddelde van de actuele dekkinggraad over de afgelopen 12 maanden.

Resultaat op beleggingen

In 2016 behaalde het pensioenfonds een beleggingsresultaat van € 607 miljoen. Dit betekent een netto beleggingsrendement (na vermogensbeheerkosten) van 8,0%. Dit is opgebouwd uit het rendement op de beleggingen in vastrentende waarden (matching beleggingen) en het rendement op zakelijke waarden. Zowel vastrentende waarden (door de gedaalde rente) als aandelen, credits en vastgoed & infrastructuur hebben aan dit positieve rendement bijgedragen.

Renteresultaat op pensioenverplichtingen

Het pensioenfonds waardeert de pensioenverplichtingen met de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur (RTS). De hieruit voortvloeiende gemiddelde rente (rekenrente) is in 2016 gedaald van 1,7% naar 1,3%.

Resultaat op premie

Het verwacht rendement, op basis waarvan de gedempte kostendekkende premie wordt berekend, is 5,05%. Rekening houdend met een opslag voor toeslagverlening van 2,35% bedraagt de rekenrente voor de ontvangsten premie, 2,7%. De rekenrente voor de inkoop van de nieuwe pensioenopbouw is gebaseerd op de rentetermijnstructuur en komt in 2016 uit op 1,9%. Omdat deze lager is dan de rekenrente voor de gedempte kostendekkende premie ver-

klaart dit waarom de kosten van de inkoop van de nieuwe pensioenopbouw, ten bedrage van € 118 miljoen, hoger zijn dan de daarvoor ontvangen premie van € 99 miljoen.

Sociale partners hebben in december 2014 besloten de pensioenpremie voor de periode 2015 tot en met 2017 vast te stellen op 28% van de pensioengrondslag op jaarbasis. Voor 2016 is op basis daarvan € 112 miljoen aan premie ontvangen. De gedempte, op basis van verwacht rendement, kostendekkende premie voor de opbouw van nieuwe pensioenrechten in 2016 bedroeg 24,6% en komt overeen met een bedrag van € 99 miljoen. De resterende € 13 miljoen is bestemd voor dotatie aan het toeslagendepot.

Toeslagen

In het FTK mogen pensioenfondsen toeslagen verlenen vanaf een beleidsdekkingsgraad van 110%. De beleidsdekkingsgraad is in 2016 gedaald tot 101,7% per eind oktober. Derhalve heeft het bestuur geen toeslagen kunnen verlenen op grond van de beleidsdekkingsgraad.

In de uitvoeringsovereenkomst is opgenomen dat indien in enig kalenderjaar blijkt dat de gedempte kostendekkende premie lager is dan 28% van de pensioengrondslag het verschil zal worden aangewend om toeslagen te verlenen aan de deelnemers met inachtneming van het wettelijk kader. Het wettelijk kader is in 2016 nader ingevuld en houdt in dat indien de beleidsdekkingsgraad onder de minimaal vereiste dekkingsgraad ligt, het toeslagendepot niet mag worden aangewend voor het verlenen van toeslagen. Aangezien de beleidsdekkingsgraad onder dat niveau is gedaald leidt de dotatie van € 13 miljoen in 2016 niet tot een toeslagverlening. Inclusief beleggingsresultaat is € 14 miljoen apart gezet in een bestemmingsreserve.

Overige resultaten

Er is over 2016 een negatief actuariel resultaat van € 31 miljoen. Dit wordt veroorzaakt door een aanpassing van de gehuwdheidsfrequentie voor een deel van het verzekerdenbestand en de invoering van de in september 2016 gepubliceerde nieuwe prognosetafels van het Actuarieel Genootschap alsmede de periodieke actualisatie van de correctiefactoren inzake ervaringssterfte.

De feitelijke pensioenuitvoeringskosten kwamen uit op € 4 miljoen terwijl een bedrag van € 5 miljoen was gereserveerd conform de voorziening pensioenverplichtingen. Hierdoor ontstaat een positief resultaat op pensioenuitvoeringskosten van € 1 miljoen.

Saldo van baten en lasten

Het saldo van baten en lasten voor resultaatbestemming bedraagt -/- € 34 miljoen. Omdat de premie bestemd voor het toeslagendepot dit jaar niet kan worden aangewend voor toeslagverlening wordt deze gestort in een bestemmingsreserve. Inclusief het daarover behaalde beleggingsresultaat is dit een bedrag van € 14 miljoen. Deze bestemmingsreserve mag niet worden meegeteld in de berekening van de dekkingsgraad. Dat betekent dat het deel van het eigen vermogen waarmee de dekkingsgraad wordt berekend wordt verminderd met € 48 miljoen.

Uitvoeringskosten

Het pensioenfonds publiceert sinds 2012 de uitvoeringskosten in het jaarverslag en verantwoordt deze in de jaarrekening conform de meest recente aanbevelingen van de Pensioenfederatie inzake uitvoeringskosten. In onderstaande tabel staan de kosten over een vijftaars periode vermeld.

Uitvoeringskosten (in € en %)

	Pensioenuitvoeringskosten (€ / deelnemer)	Vermogensbeheerkosten (% gem. belegd vermogen)	Transactiekosten (% gem. belegd vermogen)
Kosten 2016	187	0,26	0,08
Kosten 2015	181	0,28	0,08
Kosten 2014	167	0,31	0,07
Kosten 2013	165	0,38	0,08
Kosten 2012	139	0,27	0,08

De pensioenuitvoeringskosten bestaan uit kosten van de pensioenadministratie, de communicatie aan verzekerden, controle- en advieskosten alsmede bestuurs- en toezichtkosten. De controle- en advieskosten alsmede bestuurs- en toezichtkosten worden gedeeltelijk toegerekend aan de kosten voor vermogensbeheer. Voorts bestaan de kosten voor vermogensbeheer uit de kosten voor het in- en extern beheren van beleggingsportefeuilles en de kosten voor het bewaren en administreren van het belegde vermogen. Transactiekosten worden gemaakt om beleggingstransacties tot stand te brengen en uit te voeren.

De pensioenuitvoeringskosten worden uitgedrukt in een bedrag per deelnemer waarbij het aantal deelnemers bestaat uit het totaal aantal actieven en pensioengerechtigden. De kosten van vermogensbeheer en transactiekosten worden uitgedrukt in een percentage van het gemiddeld belegd vermogen in enig jaar.

Ten aanzien van het pensioenbeheer wordt gestreefd naar het uitvoeren van één pensioenregeling. Dit omdat het naast elkaar bestaan van meerdere pensioen- en overgangsregelingen de complexiteit van de uitvoering en daarmee de pensioenuitvoeringskosten verhoogt. De communicatiekosten worden beïnvloed door het streven van het pensioenfonds naar duidelijke en begrijpelijke communicatie richting de verzekerden waarbij deze zoveel mogelijk wordt afgestemd op hun persoonlijke situatie.

De laatste jaren zijn de pensioenuitvoeringskosten per deelnemer fors gestegen. Hiervoor is een aantal oorzaken aan te wijzen. De personeelskosten zijn toegenomen door een verdere versterking van de uitvoeringsorganisatie waardoor het aantal fte's is toegenomen. Dit wordt veroorzaakt door de hogere eisen die worden gesteld en de toename van wet- en regelgeving waaraan moet worden voldoen. De personeelskosten stijgen ook door de loonontwikkeling van de afgelopen jaren. Voorts is er een toename van de ICT-kosten door aanpassingen aan de pensioenregeling en verdergaande digitalisering. Hiernaast nemen de kosten voor toezicht steeds verder toe. Tevens speelt een lichte daling van het aantal deelnemers en pensioengerechtigden een rol, waardoor de kosten per deelnemer toenemen.

Het pensioenfonds is zich bewust van de noodzaak om het belegd vermogen zo kostenefficiënt als mogelijk te beheeren. Zo beschikt het pensioenfonds over een eigen uitvoeringsorganisatie. De keuze voor intern beheer is afhankelijk van de binnen de uitvoeringsorganisatie aanwezige beleggingsexpertise en de kwaliteit van het risicobeheer. Het intern beheer bij de matching beleggingen en binnen aandelen draagt bij aan lage kosten. Ongeveer de helft van de aandelenportefeuille wordt belegd in passieve indexfondsen, met zeer lage beheervergoedingen. Tenslotte heeft het pensioenfonds de beleggingen in complexe of illiquide beleggingen beperkt. (zie ook pagina 27)

Als percentage zien we de afgelopen jaren een daling naar 0,26% door lagere prestatieafhankelijke vergoedingen en een verdere stijging van de waarde van de beleggingen.

De gehanteerde beleggingsstrategieën kenmerken zich veelal door een lange termijn benadering met relatief weinig transacties. Dit houdt de transactiekosten laag. De transactiekosten bleven met € 6 miljoen gelijk aan die van 2015. Als percentage van het belegd vermogen betekent dit 0,08%.

Het bestuur heeft de uitvoeringskosten over 2015 van Stichting Pensioenfonds Hoogovens vergeleken met die van een aantal vergelijkbare ondernemingspensioenfondsen. Hieruit blijkt dat de pensioenuitvoeringskosten van het pensioenfonds, uitgedrukt in euro's per deelnemer, rond het gemiddelde liggen van de vergelijkingsgroep. Uit de analyse blijkt dat de vermogensbeheer- en transactiekosten, uitgedrukt in een percentage van het gemiddeld belegd vermogen, significant lager zijn dan de kosten van de vergelijkingsgroep. Daarmee liggen de totale uitvoeringskosten belangrijk lager. Kanttekening die bij deze vergelijking moet worden geplaatst is dat geen rekening is gehouden met fondsspecifieke kenmerken als de complexiteit van de pensioenregeling(en) en de samenstelling van de beleggingsportefeuille alsmede het niveau van de dienstverlening.

Pensioenen

Doelstelling

Het pensioenbeleid is erop gericht om de pensioenovereenkomst zoals vastgelegd in het pensioenreglement uit te voeren onder de voorwaarden van de uitvoeringsovereenkomst. Bij het toekennen van nieuwe pensioenaanspraken wordt een premie in rekening gebracht op basis van een gedempte kostendekkende premie. De aangesloten werkgevers hebben geen andere financiële verplichtingen dan het betalen van de overeengekomen premie. Er bestaat geen verplichting om eventuele tekorten aan te vullen.

In de pensioenregeling is overeengekomen dat de opgebouwde en ingegane pensioenen welvaartsvast respectievelijk waardevast worden gehouden onder de voorwaarde dat de financiële positie dit toelaat. Voor deelnemers streeft het pensioenfonds naar aanpassing aan de CAO-verhogingen bij Tata Steel IJmuiden en voor gewezen deelnemers en pensioengerechtigden naar aanpassing volgens de Nederlandse consumentenprijsindex. De financiering van deze voorwaardelijke aanpassingen moet komen uit het beleggingsrendement; er is geen reserve voor gevormd en er wordt geen premie voor betaald.

De pensioenregeling en de uitvoeringsovereenkomst bieden de mogelijkheid tot het toekennen van toeslagen aan deelnemers voor zover die niet gefinancierd kunnen worden uit het beleggingsrendement. De werkgever kan hiervoor in enig kalenderjaar een bedrag betalen boven de gedempte kostendekkende premie.

Waarde opgebouwde pensioenkasstromen

Om de opgebouwde pensioenen zeker te stellen dient het pensioenfonds op ieder moment een vermogen te bezitten dat gelijk is aan de waarde van de kasstromen van de opgebouwde pensioenen plus een wettelijk vereiste vermogensopslag van 4,2%. Dit wettelijke minimum komt overeen met een beleidsdekkingsgraad van 104,2%. Onder deze grens is er sprake van een dekkingstekort. Een dekkingstekort kan ertoe leiden dat het pensioenfonds de opgebouwde pensioenen moet korten. Bij een beleidsdekkingsgraad van ongeveer 89% (kritische dekkingsgraad) of lager is de verwachting dat het pensioenfonds niet binnen de wettelijke termijn van 10 jaar kan herstellen en zullen de pensioenaanspraken en pensioenrechten moeten worden verlaagd.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de karakteristieken van de kasstromen per het einde van het boekjaar.

Kasstromen en waarde einde boekjaar (in mln. €)

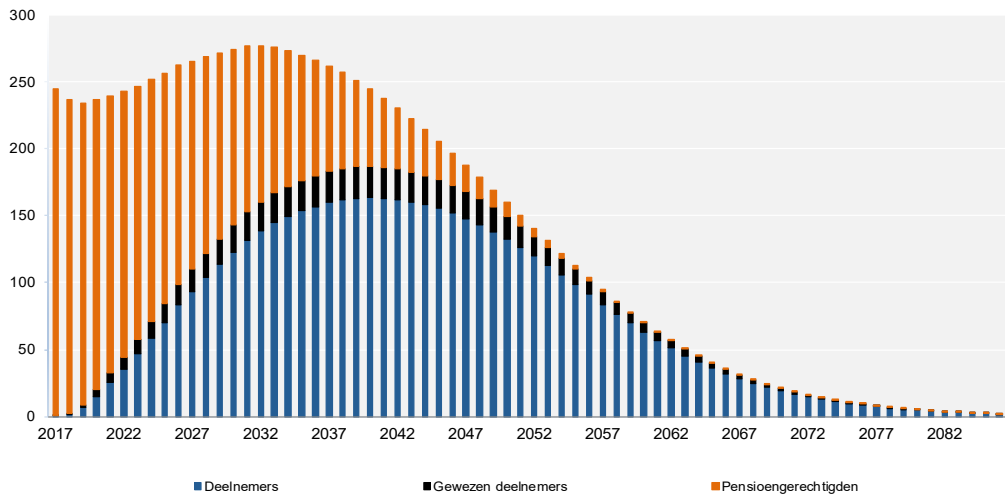
	2016			2015		
	Kasstroom	Contante waarde	VPV (in %)	Kasstroom	Contante waarde	VPV (in %)
Deelnemers	5.234	3.624	47	5.322	3.354	47
Gewezen deelnemers	745	537	7	767	508	7
Pensioengerechtigden	<u>3.831</u>	<u>3.472</u>	<u>46</u>	<u>3.725</u>	<u>3.267</u>	<u>46</u>
Totaal pensioenverplichtingen	9.810	7.633	100	9.814	7.129	100
Kenmerken	Gemiddelde rentevoet	Duration		Gemiddelde rentevoet	Duration	
	in %			in %		
Deelnemers	1,4	26		1,8	26	
Gewezen deelnemers	1,4	24		1,7	23	
Pensioengerechtigden	0,9	10		1,3	10	
Totaal pensioenverplichtingen	1,3	18		1,7	18	

De contante waarde is berekend door de kasstromen contant te maken met de rentetermijnstructuur van DNB per ultimo 2015 en 2016. De contante waarde van de kasstromen van de opgebouwde pensioenen is gelijk aan de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds.

Opgebouwde pensioenen

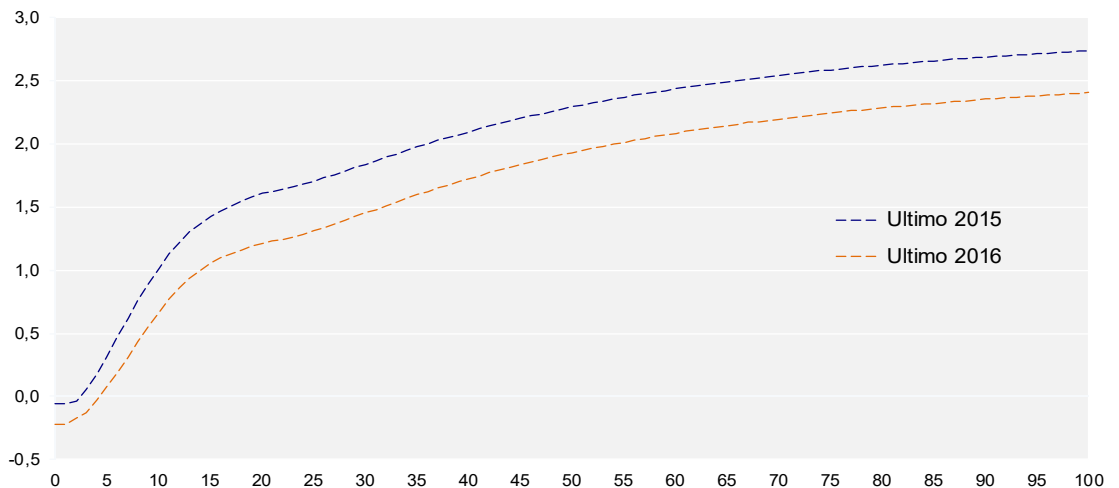
De opgebouwde pensioenkasstromen van € 9.810 miljoen (zie onderstaande grafiek) worden gedekt door een belegd vermogen van € 8.155 miljoen. Gedurende de looptijd van de pensioenkasstromen dient een bedrag van € 1.655 miljoen aan beleggingsresultaten te worden gerealiseerd om de toegezegde nominale uitkeringen te kunnen betalen. Uitgedrukt in een beleggingsrendement moet er 0,94% per jaar worden verdiend. Dit is aanzienlijk lager dan de verwachte rendementen waar het pensioenfonds van uitgaat bij de beleidsontwikkeling. Voor de komende 15 jaar bedraagt het verwacht rendement op basis van het strategisch beleggingsbeleid bijna 5% per jaar.

Verwachte jaarkasstromen per einde boekjaar (in mln. €)

De contante waarde van de pensioenverplichtingen is berekend met de DNB-rentetermijnstructuur (zie onderstaande grafiek). Hieruit volgt een gemiddeld gewogen rentevoet van 1,3% per jaar waarbij in de eerste vier jaar is gerekend met negatieve rentes.

Rentetermijnstructuur (RTS) per boekjaar (in %)

De groei van de pensioenverplichtingen door de renteontwikkeling en de stijgende levensverwachting kon onvoldoende worden gecompenseerd door de beleggingsresultaten (zie tabel op pagina 17). Dit is een belangrijke oorzaak van de daling van de dekingsgraad met 0,7 procentpunt in de afgelopen vijf jaar (de actuele dekingsgraad eind 2011 was 107,2%).

Beleggingsrendement versus groeivoet van de verplichtingen (in %)

	Gemiddeld per jaar over de afgelopen 5 jaar	2016	2015	2014	2013	2012
Groei beleggingen						
Beleggingsrendement	8,6	8,0	2,6	14,9	3,5	14,4
Groeivoet verplichtingen						
Renteontwikkeling	7,8	8,4	5,3	19,7	-2,4	9,1
Stijgende levensverwachting	0,5	0,0	0,0	0,1	0,9	1,4
	8,3	8,4	5,3	19,8	-1,5	10,5
Verskil	0,3	-0,4	-2,7	-4,9	5,0	3,9

Bovenstaande tabel laat zien dat in de afgelopen vijf jaar de beleggingsrendementen voldoende waren om de groei van de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van de renteontwikkeling en de kosten van de stijgende levensverwachting te compenseren. De langetermijndoelstelling van het pensioenfonds, een beleggingsrendement realiseren dat ruim 2% hoger ligt dan de groeivoet van de verplichtingen, is het afgelopen jaar niet gerealiseerd. De afgelopen vijf jaar werd in 2012 en 2013 een beleggingsrendement hoger dan de groeivoet van de verplichtingen behaald. Het rendement vanaf 2012 was voldoende om de groeivoet van de verplichtingen en de kosten van de stijgende levensverwachting op te vangen.

Toeslagen

Het pensioenfonds streeft ernaar aanspraken van de deelnemers aan te passen overeenkomstig de CAO-verhogingen. Voor de ingegane pensioenen en de aanspraken van gewezen deelnemers streeft het pensioenfonds naar aanpassing (toeslagverlening) overeenkomstig de ontwikkeling van de consumentenprijzen. Het pensioenfonds houdt geen specifieke reserves aan om toekomstige toeslagen te kunnen financieren, wel kan in overleg met sociale partners overeen worden gekomen om een extra premie boven de gedempte kostendekkende premie beschikbaar te stellen voor de financiering van toeslagen. In 2014 en 2015 is dit daadwerkelijk aangewend voor het verlenen van toeslagen. In 2016 is nieuwe wetgeving voor het aanhouden van toeslagendepots ingevoerd. Een van de regels in de wetgeving stelt dat toekenning van toeslagen uit een toeslagendepot pas mag worden toegekend als de beleidsdekkingsgraad boven het minimaal vereiste niveau ligt. In 2016 werd niet aan deze eis voldaan waardoor het toeslagendepot niet kon worden aangewend voor verhoging van de opgebouwde pensioenen van deelnemers. Op het moment dat de beleidsdekkingsgraad structureel boven het vereiste niveau ligt zullen de pensioenen alsnog worden verhoogd uit de beschikbare middelen in het depot (zie ook pagina 10).

De beslissing over het verlenen van toeslagen baseert het bestuur op de beleidsdekkingsgraad per eind oktober. Eind oktober 2016 bedroeg de beleidsdekkingsgraad 101,7%. Bij een beleidsdekkingsgraad onder de 110% is het niet toegestaan om toeslagen te verlenen. In 2016 is daarom het volgende besloten:

- de pensioenuitkeringen en de pensioenaanspraken van gewezen deelnemers per 1 januari 2017 niet te verhogen. De ontwikkeling van de consumentenprijsindex in de periode tussen oktober 2015 en oktober 2016 bedroeg 0,42%. De achterstand neemt hierdoor toe met 0,42%;
- de pensioenaanspraken van deelnemers niet te verhogen. De CAO-verhogingen in 2016 bedroegen 2,36%, de achterstand neemt hierdoor toe met 2,36%. In 2016 was het niet toegestaan een extra toeslag voor deelnemers te financieren uit het toeslagendepot. Het bedrag in toeslagendepot blijft beschikbaar voor toeslagverlening aan deelnemers.

Achterstand toeslagverlening

Periode	Toeslagverlening per	Achterstand pensioenge-rechtigden en gewezen deelnemers	Achterstand deelnemers	
Toeslagverlening				
	2008	1 januari 2009	2,78%	2,51%
	2009	1 januari 2010	0,71%	0,50%
	2010	1 januari 2011	1,57%	1,25%
	2011	1 januari 2012	2,61%	1,76%
	2012	1 januari 2013	2,87%	2,01%
	2013	1 januari 2014	1,56%	1,25%
2014 inhaal uit rendement		1 juli 2014	-1,00%	-1,00%
	2014	1 januari 2015	0,72%	2,08%
	2015	1 januari 2016	0,66%	1,90%
	2016	1 januari 2017	0,42%	2,36%
Toeslagverlening uit				
	toeslagendepot 2014	1 januari 2014		-0,62%
	toeslagendepot 2015	1 januari 2015		-1,21%
Totaal cumulatief			13,61%	13,51%

Per 1 januari 2017 bedraagt de cumulatieve achterstand ten opzichte van de ambitie voor deelnemers 13,51% en voor pensioengerechtigden en gewezen deelnemers 13,61%. De verwachting met betrekking tot toeslagverlening voor de komende jaren is dat er onvoldoende financiële ruimte is om de pensioenen (volledig) te verhogen met de prijs- en loonontwikkeling. In het in 2016 ingediende herstelplan duurt het zes jaar voordat er weer volledig kan worden geïndexeerd. De verwachting is dat er slechts een geringe kans bestaat dat de achterstanden kunnen worden ingehaald. Pas indien de beleidsdekkingsgraad hoger is dan het niveau waarbij volledige toeslagen kunnen worden toegekend (TBI-dekkingsgraad) is een vijfde van het meerdere per jaar beschikbaar voor het inhalen van toeslagen. TBI staat voor 'toekomstbestendige indexatie (toeslagverlening)'.

Premie en deelnemersbijdrage

Jaarlijks stelt het bestuur de hoogte van de kostendeekkende premie vast. Dat gebeurt aan de hand van de tussen het pensioenfonds en de onderneming vastgestelde uitvoeringsovereenkomst en conform de bepalingen in het pensioenreglement. In de uitvoeringsovereenkomst is een maximaal in rekening te brengen premie vastgelegd. De onderneming betaalt voor elke deelnemer een premie aan het pensioenfonds. Hiervan ontvangt de onderneming een gedeelte van de deelnemers terug in de vorm van premie als percentage van de loonsom.

Voor 2016 is een premieniveau van 28% van de pensioengrondslagen afgesproken. Dit is inclusief een opslag van 3,4 procentpunt bovenop de kostendeekkende premie van 24,6%. Deze opslag is gebruikt voor de dotatie aan het toeslagendepot. In 2016 is daardoor een bedrag van € 13 miljoen gedoteerd aan het toeslagendepot. De werknemers betalen een deelnemersbijdrage van 30% van de totale premie, de overige 70% wordt betaald door de werkgever.

De kostendeekkende premie is met ingang van 1 januari 2017 vastgesteld op 24,7% van de pensioengrondslagen. Op basis van de uitvoeringsovereenkomst draagt de onderneming 28% van de grondslagen af aan het pensioenfonds. Het verschil van 3,3 procentpunt wordt toegevoegd aan het toeslagendepot dat is bedoeld voor het toekennen van toeslagen aan deelnemers. De premie voor de WGA-hiaatverzekering is voor 2017 vastgesteld op 0,15% van de pensioengrondslagen.

Onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van het aantal verzekerden in 2016 weer.

Ontwikkeling aantal verzekerden in 2016

	Deelnemers	Gewezen deelnemers	Ouderdomspensioen	Partnerpensioen	Wezenpensioen
Stand einde vorig boekjaar	9.228	4.032	9.459	5.616	72
Toetredingen	383				
Einde deelnemerschap	-143	143			-15
Waardeoverdracht		-33			
Ingang pensioen	-237	-133	370	308	23
Overlijden	-25	-17	-392	-379	
Afkoop en andere oorzaken	—	—12	—16	—33	—2
Saldo mutaties	-22	-52	-38	-104	6
Stand einde boekjaar	9.206	3.980	9.421	5.512	78

Door de hoge instroom van jonge deelnemers daalde de gemiddelde leeftijd van 48,2 per eind 2015 naar 47,6 jaar ultimo 2016. Door de verhoging van de AOW-leeftijd neemt het percentage deelnemers dat ouder is dan 62 jaar nog steeds toe, terwijl het aantal deelnemers iets is gedaald. Zoals verwacht steeg de gemiddelde leeftijd waarop men het ouderdomspensioen laat ingaan, namelijk van 64,2 naar 64,5 jaar. De verwachting is dat door de stijgende AOW-leeftijd de gemiddelde pensioenleeftijd in de komende jaren blijft stijgen. Daarbij speelt mee dat door achterblijvende toeslagverlening en verdere versobering van de pensioenopbouw de vervangingsratio (de verhouding tussen pensioenuitkering en het laatst verdiende loon) op de AOW-leeftijd onder druk staat. Deelnemers kunnen om toch een aanvaardbaar pensioeninkomen te bereiken later met pensioen gaan.

Verdeling deelnemers naar leeftijdscategorie

Leeftijdscategorie in jaren	2016		2015	
	Aantal	%	Aantal	%
20-29	1.031	11,2	964	10,5
30-39	1.336	14,5	1.292	14,0
40-49	1.910	20,7	2.033	22,0
50-59	3.525	38,3	3.592	38,9
60-61	612	6,7	600	6,5
62-67	—792	—8,6	—747	—8,1
	9.206	100,0	9.228	100,0
Gemiddelde leeftijd		47,6		48,2
Gemiddelde pensioenleeftijd*		64,5		64,2

*De gemiddelde leeftijd waarop deelnemers het ouderdomspensioen laten ingaan.

Communicatie

Het pensioenfonds informeert deelnemers en gepensioneerden actief over hun pensioen en over ontwikkelingen bij het pensioenfonds via verschillende communicatiemiddelen. Tevens worden gewezen deelnemers periodiek geïnformeerd.

Digitale communicatie

Met behulp van digitale communicatie wordt beoogd de deelnemer effectiever te bereiken. Mede daarom heeft het bestuur gekozen in te zetten op digitale communicatie tenzij de deelnemer daar bezwaar tegen maakt. In 2016 is gestart met digitale postverzending door het Uniform Pensioenoverzicht (UPO) digitaal aan te bieden. Het bestuur realiseert zich dat er aandacht moet zijn voor deelnemers die geen toegang hebben tot digitale middelen of dit niet wensen. Deze deelnemers blijven op de traditionele manier schriftelijke communicatie ontvangen. De overgang naar digitale communicatie wordt de komende jaren verder uitgebreid. Het bestuur vindt op het individu toegespitste dienstverlening van groot belang. Immers, een goed pensioen voor later is voor iedereen anders. Deelnemers verwachten informatie die op hun persoonlijke situatie van toepassing is. Die informatie moet begrijpelijk zijn, juist gedoseerd (niet te veel, niet te weinig) en aansluiten op hun beleving en kennis. Deelnemers moeten in staat zijn om persoonlijke keuzes te maken. Digitale communicatie maakt het eenvoudiger om inzicht te geven in de persoonlijke keuzes.

Communicatie over kans op kortingen

Het pensioenfonds heeft deelnemers en pensioengerechtigden gewezen op de kans op pensioenkortingen in de toekomst. In de nieuwsbrief zijn de uitgangspunten voor het toekennen van pensioenverhogingen en -verlagingen weergegeven. Hiernaast is in april 2016 een nieuwsbericht op de website geplaatst over de financiële situatie van het pensioenfonds. In dit bericht is ingegaan op de verslechterde financiële situatie. Kortingen waren toen niet aan de orde. Men is geïnformeerd over het feit dat kortingen in de toekomst mogelijk wel moeten worden doorgevoerd indien de financiële positie verder verslechtert.

Publieksjaarverslag en nieuwsbrief

De deelnemers en de pensioengerechtigden ontvingen informatie over de gang van zaken bij het pensioenfonds alsmede over de belangrijkste feiten en cijfers in de vorm van een publieksjaarverslag. In januari 2017 heeft het pensioenfonds een nieuwsbrief uitgebracht met een uitgebreide toelichting op het besluit geen toeslagen over 2016 te verlenen. In de nieuwsbrief is extra aandacht besteed aan de kans op toeslagverlening en de omvang daarvan en is duidelijk aangegeven wat de kans op korten is. Daarbij is een horizon van vijf jaar als uitgangspunt genomen. Daarnaast is aandacht besteed aan de financiële situatie van het pensioenfonds, de nieuwe bestuursstructuur, het beleggingsonderzoek en de pensioenpremie.

Website

Het pensioenfonds zorgt ervoor dat de website (www.pfhoogovens.nl) actueel blijft en aansluit bij de verzonden informatie. De website geeft elke maand informatie over de financiële positie van het pensioenfonds. Informatie over het stemgedrag van het pensioenfonds tijdens aandeelhoudersvergaderingen wordt per kwartaal gegeven. In februari 2016 is de website vernieuwd. Er is een nieuw ontwerp gemaakt, de structuur is aangepast en de informatie is meer toegespitst op de persoonlijke situatie van de bezoeker. Door in te loggen met DigiD komt de deelnemer op zijn of haar persoonlijke mijnomgeving. Hierin vindt men persoonlijke gegevens en documenten zoals het Uniform Pensioenoverzicht.

Pensioen 1-2-3

Naar aanleiding van de Wet pensioencommunicatie is Pensioen 1-2-3 ingevoerd. Pensioen 1-2-3 is eenvoudig van opzet en stelt drie lagen van communicatie voor. De deelnemer krijgt in de eerste laag globale informatie over het pensioen (wel volledig). In vijf minuten weet men wat de pensioenregeling in essentie biedt en waar men handlingsruimte danwel keuzemogelijkheden heeft. In de tweede laag wordt de deelnemer dieper geïnformeerd en in de derde laag vindt men meer gedetailleerde informatie. Sinds medio 2016 is laag 1 van Pensioen 1-2-3 de vervanger van de startbrief.

Pensioenplanner

Werknemers en oud-werknemers hebben de mogelijkheid om met behulp van een online pensioenplanner de gevolgen van individuele keuzes zoals het eerder met pensioen gaan of deeltijdpensioen zichtbaar te maken. De

pensioenplanner geeft de mogelijkheid om ook de netto maandbedragen te berekenen inclusief de AOW. Hierdoor ontstaat inzicht in de netto bestedingsmogelijkheden na pensionering.

Pensioenopgaven

De deelnemers en pensioengerechtigden van het pensioenfonds ontvangen jaarlijks een pensioenoverzicht. Voor deelnemers is dit het wettelijk voorgeschreven UPO. Vanaf 2017 ontvangen pensioengerechtigden ook een wettelijk voorgeschreven UPO. De gewezen deelnemers ontvangen eens per vijf jaar een opgave van hun pensioenaanspraken bij het pensioenfonds.

Brochures

Het pensioenfonds beschikt over een pakket brochures voor belangrijke life events. De brochures, het pensioenreglement en de statuten kunnen via de website worden gedownload.

Persoonlijke contacten

De medewerkers van de informatiebalie in het kantoor van het pensioenfonds en de telefonische helpdesk onderhouden de persoonlijke contacten met (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Het pensioenfonds hecht veel waarde aan een persoonlijke benadering.

Het pensioenfonds biedt iedere deelnemer voor de pensioendatum de mogelijkheid om een gesprek aan te gaan over zijn of haar individuele pensioensituatie. Tijdens dit gesprek wordt met de deelnemer onder andere de keuzes doorgenomen die bij pensionering kunnen of moeten worden gemaakt. Hierdoor draagt het pensioenfonds eraan bij dat deelnemers weloverwogen keuzes kunnen maken.

Voorlichtingsbijeenkomsten

Het pensioenfonds geeft op verzoek voorlichting over pensioenaangelegenheden tijdens het werkoverleg van afdelingen van Tata Steel in IJmuiden. In 2016 heeft het pensioenfonds ongeveer 50 keer een voorlichting gegeven. De bijeenkomsten duren gemiddeld 1 tot 1,5 uur.

Beleggingen

Doelstelling en strategie

Pensioengericht beleggen is kenmerkend voor het pensioenfonds. De belangrijkste doelstelling is, in ieder geval op lange termijn, dat het beleggingsrendement hoger is dan de groeivoet van de pensioenverplichtingen. Door het nemen van beleggingsrisico's kunnen er van jaar op jaar verschillen ontstaan tussen de groeivoet van de verplichtingen en het rendement op de beleggingen. Dit mismatchrisico is een belangrijke factor aangaande de veranderingen van de dekingsgraad van het pensioenfonds. Onze beleggingsaanpak is afgestemd op het beheersen van dit risico.

Beleggingsstrategie

Na raadpleging van de achterbannen in 2014 heeft het bestuur op grond van de uitkomsten de risicohouding van het pensioenfonds vastgesteld. In 2015 is onderzocht hoeveel en op welke manier het pensioenfonds bewust beleggingsrisico moet nemen, uitgaande van de door het bestuur vastgestelde risicohouding. Met het nemen van beleggingsrisico wordt rendement nagestreefd waarmee de ambities en de verplichtingen van het pensioenfonds (mede)gefinancierd kunnen worden. Over de lange termijn moet dit beleggingsrisico na kosten meer opleveren dan de groeivoet van de verplichtingen, om invulling te kunnen geven aan de ambities ten aanzien van het premieniveau, de toeslagverlening en om onvoorziene kosten (bijvoorbeeld een onvoorziene toename van de levensverwachting) te financieren. Het onderzoek, mede gebaseerd op ALM-analyses, heeft geresulteerd in een strategisch beleggingsbeleid bestaande uit een nieuwe lange termijn strategische beleggingsmix plus een dynamische renteafdekking. Binnen de strategische beleggingsmix is het belegde kapitaal als volgt verdeeld:

- vastrentende waarden (matching beleggingen) 40%,
- aandelen 40%,
- credits 10%, en
- vastgoed en infrastructuur 10%.

De renteafdekking moet er voor zorgen dat fluctuaties in de dekingsgraad als gevolg van renteontwikkelingen gedempt worden en is belangrijk voor het beheersen van het eerder genoemde mismatchrisico. De mate van de nominale renteafdekking is in de strategie afhankelijk van het renteniveau in de markt en varieert van 35% afdekking van de rentegevoeligheid van de verplichtingen bij een laag renteniveau tot 60% afdekking bij een hoog renteniveau. In 2016 lag het strategisch afdekkingsniveau, vanwege de lage rente gedurende het hele jaar op 35% van de rentegevoeligheid van de nominale verplichtingen. Deze afdekking wordt vormgegeven binnen de vastrentende waarden portefeuille door middel van zowel fysieke beleggingen met een hoge kredietwaardigheid zoals staatsobligaties en hypotheke, als rentederivaten (renteswaps).

De strategische beleggingsmix brengt valutarisico met zich mee. Strategisch wordt 50% van het valutarisico aan de Amerikaanse dollar binnen de aandelenportefeuille afgedekt en 100% binnen de andere beleggingscategorieën.

Gespreid over het jaar 2016 is de beleggingsportefeuille van Stichting Pensioenfonds Hoogovens geleidelijk in lijn gebracht met de bovengenoemde strategische mix. Aan het eind van het jaar lagen de gewichten van vastrentende waarden, aandelen en credits op het gewenste niveau. Het gewicht voor vastgoed & infrastructuur lag nog ongeveer 3,5 procentpunt lager dan het strategische gewicht. Dit hangt samen met het illiquide karakter van deze beleggingscategorie, waardoor het op een verantwoorde manier implementeren van de uitbreiding twee tot drie jaar in beslag zal nemen. Overigens lagen de gewichten van alle beleggingscategorieën, ook van vastgoed & infrastructuur, binnen de toegestane strategische bandbreedtes.

Vastrentende waarden portefeuille

De vastrentende waarden portefeuille kent drie belangrijke functies:

- afdekking van het renterisico (matching);
- zorgdragen voor een liquiditeitsbuffer, en
- diversificatie met de rest van de beleggingsmix.

Hiertoe wordt belegd in:

- staatsleningen (Duitsland, Nederland, Luxemburg, Finland, Oostenrijk, Frankrijk en België);
- covered bonds;

- Nederlandse woninghypotheken;
- kasgeld (beperkt).

De eerste drie kenmerken zich door een hoge rentegevoeligheid en een laag kredietrisico en spelen een belangrijke rol in de renteafdekking. Kasgeld vervult vooral een rol als liquiditeitsbuffer. Covered bonds zijn door banken uitgegeven leningen die door onderpandsvoorwaarden een laag kredietrisico kennen. Om de afdekking in grootte en precisie op het gewenste niveau te krijgen wordt in aanvulling op bovenstaande beleggingen gebruikgemaakt van rentederivaten, zogenaamde renteswaps.

De implementatie van de strategische renteafdekking van 35% van de totale verplichtingen werd in 2016 vormgegeven door een renteafdekking die zich beperkt tot de verplichtingen over de eerstkomende 25 jaren. Dit kwam in 2016 neer op een afdekking van ongeveer 60% over de eerste 25 jaren. Redenen voor deze wijze van implementatie zijn onder andere de beperkte liquiditeit en asymmetrische vraag-aanbod verhoudingen voor rente-instrumenten met een looptijd boven de 25 jaar, alsmede het feit dat de af te dekken verplichtingen minder precies zijn in te schatten naarmate ze verder in de toekomst liggen.

In 2016 zette de Europese Centrale Bank (ECB) het opkoopprogramma van Europese staatsobligaties en covered bonds in toenemende mate voort. De ECB kreeg hierdoor de rol van een eenzijdige en zeer grote koper in de markt. Dit had forse marktversturende effecten op met name staatsobligaties en in iets mindere mate op covered bonds tot gevolg. Om het potentieel negatieve effect op de waarderingen, als deze marktverstoring in de toekomst verdwijnt, te beperken, heeft het bestuur in de loop van het derde kwartaal besloten zich meer te richten op staatsobligaties met korte tot zeer korte looptijd en iets meer in covered bonds en hypotheekleningen te beleggen, ten koste van staatsobligaties. Dit had tot gevolg dat een groter gedeelte van de renteafdekking vorm moet krijgen door het gebruik van renteswaps.

Aandelenportefeuille

De aandelenportefeuille van Stichting Pensioenfonds Hoogovens kent een wereldwijde spreiding. De regioverdeling is hierbij als volgt:

• Europa	35%
• Noord Amerika	30%
• opkomende markten	25%
• Pacific (inclusief Japan)	10%.

Verder wordt de aandelenportefeuille gekarakteriseerd door een combinatie van twee benaderingen. Enerzijds wordt belegd in passieve indexfondsen, anderzijds bestaat de portefeuille uit een aantal actieve mandaten. De passieve indexfondsen richten zich op het efficiënt en tegen lage kosten nabootsen van de regiobenchmarks van de aandelenportefeuille. De actieve mandaten bestaan uit op lange termijn georiënteerde managers met portefeuilles die zich veelal kenmerken door een beperkt aantal bedrijven en door weinig transacties (lage turnover). Hierdoor hebben deze portefeuilles individueel een hoog actief gehalte, dat wil zeggen dat ze in samenstelling behoorlijk kunnen verschillen van de benchmark. Op totaal portefeuilleniveau zorgt de mix van passief management en een combinatie van laag-gecorrleerde actieve managers ervoor dat de aandelenportefeuille zich ontwikkelt in lijn met de benchmark: de zogenaamde 'tracking error' blijft beperkt tot minder dan 2%. Eén van de actieve mandaten betreft een Europese aandelenportefeuille die sinds 2009 succesvol intern beheerd wordt.

Creditportefeuille

In het begin van 2016 is de strategie van de creditportefeuille aangescherpt. De creditportefeuille richt zich primair op het genereren van rendement door het krijgen van een vergoeding voor het bewust nemen van kredietrisico. Andere soorten van risico mogen slechts een zeer secundaire rol spelen. Dit betekent onder andere dat er voor obligaties en leningen met een hoge kredietwaardigheid geen plaats meer is in de creditportefeuille, omdat bij deze instrumenten de nominale renterisicocomponent te groot is in vergelijking met de kredietrisicocomponent. De focus ligt bij de creditportefeuille dus precies omgekeerd dan bij de vastrentende waarden portefeuille die zich richt op hoge gevoeligheid naar nominale rente en een zeer beperkt kredietrisico. Voor de creditportefeuille wordt een benchmark gehanteerd die bestaat uit 50% high yield bonds en 50% bank loans, met een regionale verdeling van 60% Verenigde Staten en 40% Europa. High yield bestaat uit obligaties die rechtstreeks door (zeer grote) bedrijven worden uitgegeven en die publiek verhandelbaar zijn. High yield bonds kennen wel een nominale rentecomponent, maar de kredietrisicocomponent is veel hoger vanwege de lagere kredietwaardigheid van de uitgevende bedrijven. Bank loans zijn leningen die door banken gestructureerd worden voor bedrijven die te klein zijn om zelf rechtstreeks naar de markt te gaan. Aantrekkelijk is dat de vergoeding gestructureerd is als een variabele korte nominale rente plus een kredietopslag. Hierdoor is de nominale rentecomponent praktisch nul, geheel in lijn met de strategische doelstelling van de creditportefeuille.

Naast high yield en bank loans kunnen andere (sub-investment grade) creditbeleggingen deel uit maken van de daad-

werkelijke creditportefeuille, zolang dit past binnen de strategie van de creditportefeuille en het bestuur daar expliciet goedkeuring voor heeft verleend. Zo wordt in de creditportefeuille beperkt belegd in distressed debt: leningen aan bedrijven die in grote problemen verkeren, maar waarop zeer aantrekkelijke vergoedingen zijn te verkrijgen omdat de markt het risico overschat en/of omdat niet alle marktpartijen hierin mogen of willen beleggen.

In het tweede kwartaal heeft het bestuur goedkeuring verleend aan het beleggen in portefeuilles van directe leningen (direct lending) aan zogenaamde small en mid sized enterprises (SME's) in Europa.

De creditportefeuille bestaat geheel uit extern beheerde mandaten. In 2016 is een nieuw extern mandaat voor direct lending aan Europese SME's verleend. Aan het eind van 2016 is begonnen met het selectieproces voor twee nieuwe Amerikaanse bank loans mandaten. Dit proces is begin 2017 afgerond.

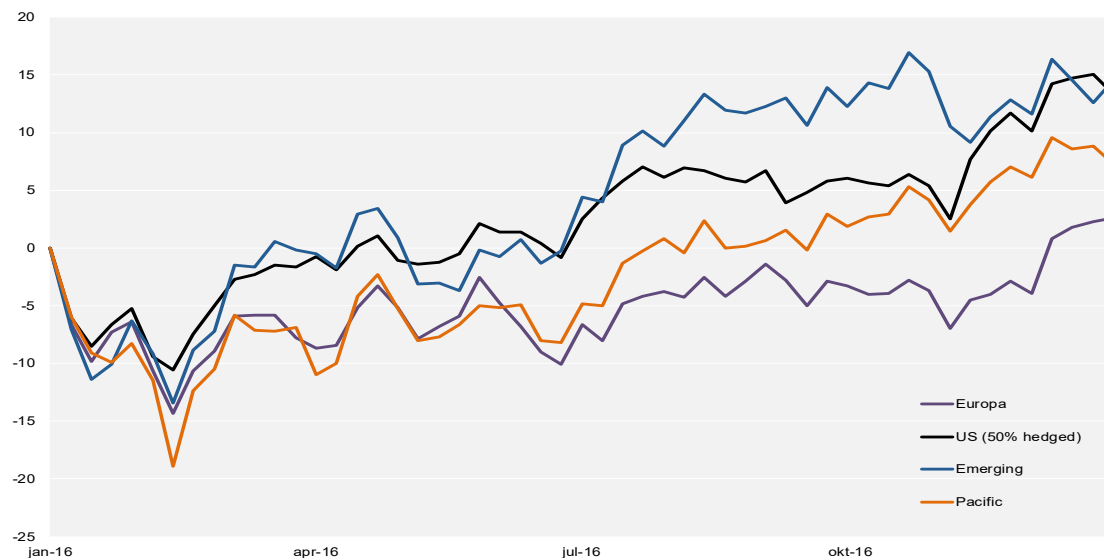
Vastgoed en infrastructuur portefeuille

Deze portefeuille bestaat op dit moment uit extern beheerde vastgoedportefeuilles van Nederlandse woningen, Nederlandse winkels en Nederlandse bedrijfsruimten, gecombineerd met een tweetal infrastructuur mandaten. De laatste betreffen zogenaamde closed end funds, die naar verwachting de komende twee jaar volledig zullen aflopen. In 2016 is een strategisch plan voor vastgoedbeleggingen opgesteld. Met de vastgoedportefeuille wordt een risicoprofiel nagestreefd dat tussen vastrentende waarden en aandelen ligt, waarbij het rendement voornamelijk uit (stabiele) inkomstenstromen uit (tastbare) objecten bestaat. De vastgoedportefeuille zal de komende jaren een behoorlijke groei laten zien. Voor de uitbreiding zal ook naar internationaal vastgoed gekeken worden.

Beleggingsomgeving 2016

Het jaar 2016 begon met substantiële waardedalingen in zowel de aandelen- als de creditmarkten, gedreven door zorgen over afzwakkende groei in China, dalende grondstofprijzen, verdere renteverhogingen in de US en het potentiële effect hiervan op de Amerikaanse economische groei. Halverwege februari keerde het sentiment al weer en herstelden de markten zich snel. In de aanloop naar het Britse referendum in juni 2016 over uittreding uit de EU kenden de markten wel een verhoogde volatiliteit. De markt had zich min of meer gepositioneerd op een uitkomst waarbij het Verenigd Koninkrijk binnen de EU zou blijven. Toen de uitslag anders bleek uit te pakken ondergingen de aandelenmarkten een forse daling. Na de initiële daling brak het besef door dat er geruime tijd over heen zal gaan voordat het Verenigd Koninkrijk daadwerkelijk uit de EU kan treden en herstelden de aandelenmarkten zich vrij snel met een goed derde kwartaal (zie onderstaande grafiek). Bij de Amerikaanse verkiezingen toonden de aandelenmarkten een soortgelijk verloop van verhoogde volatiliteit en initiële daling gevolgd door een snel en sterk herstel. Tegen het eind van het jaar stegen met name de Amerikaanse en Europese aandelenmarkten sterk. Naast beloftes van de gekozen president Trump over belastingverlaging voor bedrijven en investeringen in infrastructuur, was het doorzettende herstel van de Amerikaanse economie hier waarschijnlijk een onderliggende reden.

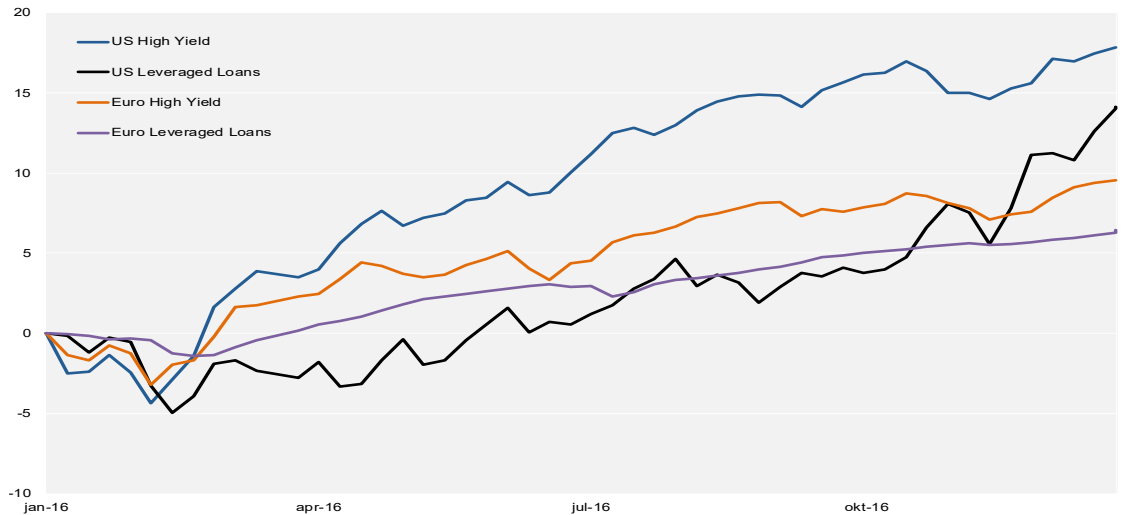
Ontwikkeling MSCI aandelenindices (in EUR in %)

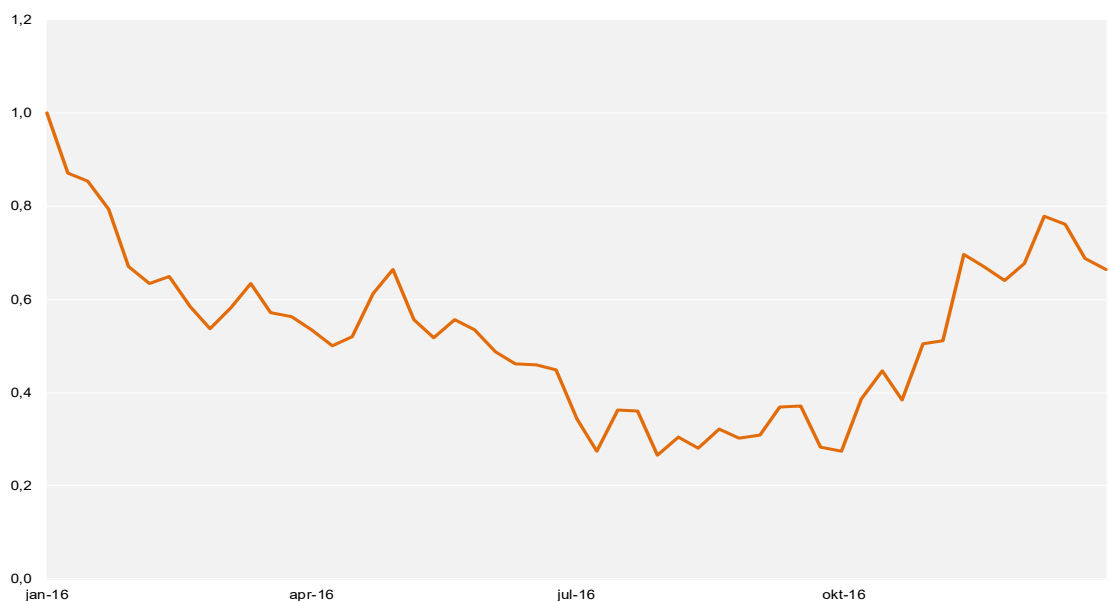
Voor aandelen was 2016 uiteindelijk een goed jaar (benchmarkrendement van 8,9%), voor credits was 2016 een zeer goed jaar (benchmarkrendement 12,4%). Zoals uit onderstaande grafiek blijkt waren de creditmarkten ook minder gevoelig voor de paniek rond het Britse referendum en de Amerikaanse verkiezingen. Hier speelt onder andere mee dat de creditmarkten een meer institutioneel karakter kennen. De hoge rendementen in de creditmarkten brengen met zich mee dat de creditspreads (de renteopslag voor het genomen kredietrisico) zich inmiddels op erg lage niveaus bevinden.

Ontwikkeling credits Europa en US (cumulatief rendement in EUR in %)

De belangrijke factor in de euro-rentemarkten was in 2016 zonder twijfel het voortdurende opkoopprogramma van de ECB. Dit stimuleringsprogramma voorziet in het massaal opkopen van onder andere Europese staatsobligaties, covered bonds en bedrijfsobligaties met een hoge kredietkwaliteit. Naast een algemeen renteverlagend effect zorgde dit er voor dat de rente van met name staatsobligaties en covered bonds sneller daalden dan de swaprente. De waarde van de pensioenverplichtingen wordt berekend op basis van Europese swaprentes. De 10-jaars swaprente wordt door het pensioenfonds gehanteerd als trigger voor het dynamische afdekkingsbeleid. Uit onderstaande grafiek blijkt dat deze rente de eerste drie kwartalen behoorlijk daalde. Pas in het vierde kwartaal, na de Amerikaanse presidentsverkiezingen, steeg de rente weer. De euro-inflatie nam in het vierde kwartaal toe, vooral door de gestegen olieprijs. De kerninflatie bleef nagenoeg ongewijzigd. Ondanks de rentestijging in het vierde kwartaal, is de rente over het gehele jaar gezien gedaald.

Rente 10-jaar Europese swaprente (in %)

Beleggingsopbrengsten

Over het jaar 2016 behaalde het pensioenfonds een beleggingsopbrengst van € 607 miljoen. Dat komt overeen met een beleggingsrendement van 8,0%. De groeivoet van de pensioenverplichtingen lag met 8,4% net iets hoger.

Relatieve performance: rendement vs. benchmark (in %)

	2016		2015		2014	
	Rendement	Benchmark	Rendement	Benchmark	Rendement	Benchmark
Vastrentende waarde (excl. swaps)	4,7	3,4				
Matchingportefeuille			0,3	-0,2	15,9	15,8
Vastgoed en infrastructuur	5,6	7,9	10,5	10,5	5,7	5,7
Aandelen	9,3	8,9	6,0	5,0	11,0	12,3
Credits	12,9	12,4	-2,6	-2,2	3,2	2,7
Overige beleggingen	—	—	0,0	-0,1	3,1	0,8
Totaal returnportefeuille			5,1	4,6	8,3	9,1
Totaal pensioenfonds excl. swaps	7,0	6,6				
Totaal pensioenfonds incl. swaps	8,0					
Groeivoet van de verplichtingen	8,4		5,3		19,8	

Vastrentende waarden

Voor de fysieke beleggingen in vastrentende waarden is in het kader van de in 2015 vastgestelde beleggingsstrategie een nieuwe benchmark geïntroduceerd die gebaseerd is op de zogenaamde iBoxx indices. Uit bovenstaande tabel blijkt dat de fysieke vastrentende waarden portefeuille, dat wil zeggen zonder swaps, een outperformance van 1,3 procentpunt heeft behaald ten opzichte van deze samengestelde benchmark. Staatsobligaties en hypotheeklen lieten hoge outperformances zien van respectievelijk 1,3 procentpunt en 2,0 procentpunt. Daarnaast hadden covered bonds een positieve bijdrage van 0,4 procentpunt boven de benchmark.

Exclusief de renteswaps kwamen de beleggingsopbrengsten van deze portefeuille uit op € 151 miljoen, inclusief renteswaps was dit € 240 miljoen. Deze € 240 miljoen komt overeen met wat te verwachten viel gegeven de bandbreedte voor het afdekkingsbeleid.

De rendementscijfers voor de matchingportefeuille van vóór 2016 zijn inclusief rente- en inflatieswaps terwijl de benchmark hiervoor werd berekend op basis van de groeivoet van de pensioenverplichtingen voor de jaren die toen werden afgedekt door desbetreffende matchingportefeuille. In die zin zijn de rendements- en benchmarkcijfers voor de vastrentende waardenportefeuille in 2016 niet één op één met te vergelijken met die van 2014 en 2015.

Aandelen

De aandelenportefeuille als geheel presteerde 0,4% beter dan de benchmark, die samengesteld is uit regionale MSCI indices. Opkomende markten, Noord-Amerika en Europa lieten een outperformance zien van respectievelijk 0,8%, 0,5%, en 0,2%. De aandelenbeleggingen in de Pacific leverden een rendement op dat 0,2% lager lag dan de benchmark. Verder viel op dat de intern beheerde aandelenportefeuille van alle aandelenmandaten de hoogste outperformance liet zien met een rendement dat 3,8% boven de benchmark lag.

Credits

De creditportefeuille presteerde in 2016 0,5% beter dan de benchmark. High yield managers leverden allen een hoge outperformance. De Europese bank loan manager bleef echter achter bij de benchmark.

Vastgoed en infrastructuur

Deze portefeuille bleef in 2016 2,3% achter bij de benchmark. Gezien het illiquide karakter van deze portefeuille is

het belangrijk te memoreren dat het hier niet mogelijk is benchmarks nauw te volgen. Bovendien zijn beschikbare benchmarks minder representatief voor de daadwerkelijke portefeuille. Jaar op jaar zullen er daarom in het algemeen grotere afwijkingen met de benchmark zijn in vergelijking met meer liquide beleggingscategorieën. Zowel vastgoed als infrastructuur leverden in 2016 een lager rendement op dan de benchmark. Bij vastgoed was de onderperformance het grootst. Dit is grotendeels toe te schrijven aan het feit dat de gehanteerde IPD Benchmark een veel hoger gewicht in Nederlandse woningen kent dan de Stichting Pensioenfonds Hoogovens portefeuille (60% vs. 30%). Juist Nederlandse woningen deden het met 14,2% in 2016 fors beter dan andere vastgoedsectoren. Nederlandse winkels leverden bijvoorbeeld slechts 3,0% op.

Verantwoording kosten vermogensbeheer

Het pensioenfonds is zich bewust van de noodzaak om het pensioenvermogen zo kostenefficiënt als mogelijk te beheren. Het intern beheer bij de matchingportefeuille en binnen aandelen draagt bij aan lage kosten. Hiernaast helpt het feit dat ongeveer de helft van de aandelenportefeuille belegd wordt in passieve indexfondsen, met zeer lage beheervergoedingen. Bij extern beheer stuurt het pensioenfonds zorgvuldig op het beloningsbeleid. Beoordeling van de door externe partijen verlangde beheervergoeding vormt een wezenlijk onderdeel van het selectieproces. De beloning van een externe partij bestaat uit een vaste vergoeding of een vaste vergoeding in combinatie met een rendementsgerelateerde vergoeding. Vaste vergoedingen genieten doorgaans de voorkeur omdat deze niet aanmoedigen tot het nemen van onverantwoorde risico's. Echter, onder de juiste voorwaarden en juiste omstandigheden kunnen met externe partijen rendementsgerelateerde vergoedingen worden overeengekomen als dat leidt tot een kostenefficiëntere uitvoering door de betreffende partij. Gespreide betaling van de rendementsgerelateerde vergoedingen, het instellen van een high water mark⁵ of het beperken van de maximaal te bereiken vergoeding zijn voorbeelden van kostenbeperkende voorwaarden die worden opgenomen in contracten met externe partijen. Kostenniveaus worden periodiek geëvalueerd op marktconformiteit. Te hoge beheervergoedingen kunnen een reden zijn om het contract met een externe partij te beëindigen.

De samenstelling van de beleggingsportefeuille is van invloed op het kostenniveau. Binnen vastrentende waarden leidde vooral de groei van beleggingen in hypotheek tot een stijging van de beheerkosten. Tot slot kenmerken de gehanteerde actieve beleggingsstrategieën binnen de beleggingsportefeuille zich voor het overgrote deel door een lange termijn benadering met relatief weinig transacties. Dit houdt de transactiekosten laag.

De kosten van het vermogensbeheer waren 0,26% van het gemiddeld belegd vermogen over 2016. Transactiekosten kwamen op een totaal van 0,08% van het gemiddeld belegd vermogen. Hiermee onderscheidt het pensioenfonds zich in positieve zin.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Bij de taakuitoefening geeft het pensioenfonds zich rekenschap van maatschappelijke gevolgen. Het gaat hierbij om de ecologische, sociale en governance factoren (ESG). De United Nations Principles for Responsible Investment (UNPRI) zijn bij de invulling van het beleid richtinggevend. De genoemde Principles bestaan uit een zestal onderdelen en beschrijven 35 criteria. Het pensioenfonds heeft de inspanningen op dit terrein naast de suggesties van UNPRI gelegd. Dit heeft geleid tot de conclusie dat ESG-overwegingen worden meegenomen in het beleggingsproces. Relevant hierbij is de aard van de belegging.

Bij de interne aandelenportefeuille worden potentiële ondernemingen beoordeeld op diverse ESG-aspecten, zoals de bestuurlijke structuur en de hoogte van beloning alsmede mogelijke betrokkenheid bij milieuvervuiling en veiligheidsissues. Deze informatie wordt meegenomen bij de vraag of vanuit een langere termijn perspectief in deze onderneming kan worden belegd. Dit vanuit de gedachte dat het niet voldoen aan ESG-criteria op lange termijn geen houdbaar ondernemingsmodel oplevert. Er wordt niet gewerkt met een 'best in class' beleggingsstijl op basis van specifieke ESG-factoren. Bij de selectie van externe managers is de manier waarop een externe manager omgaat met verantwoord beleggen en het incorporeren van ESG-factoren een expliciet onderdeel van het selectieproces. Passieve aandelenmandaten zijn gekoppeld aan brede representatieve marktindices (zoals MSCI Europe voor Europese aandelen) en zijn niet onderhevig aan een additionele ESG-audit.

Sinds 1 januari 2013 hanteert het pensioenfonds een uitsluitingslijst voor haar beleggingen. Bedrijven die betrokken zijn bij controversiële wapens worden uitgesloten voor belegging. De uitsluitingslijst staat gepubliceerd op de website van het pensioenfonds onder het kopje 'Over ons' en sub kopje 'ESG-beleid'.

⁵Een high water mark zorgt ervoor dat er alleen een rendement gerelateerde vergoeding wordt uitbetaald bij additionele netto cumulatieve meerwaarde door de externe partij.

Wat betreft vastgoedbeleggingen spelen ESG-overwegingen eveneens een rol. Het vastgoed van het pensioenfonds wordt beheerd door Altera NV. Altera is een koploper bij het implementeren van maatregelen ter bevordering van duurzaamheid bij de objecten in de portefeuille. Altera heeft in het 'Actualisatie Beleidsplan Duurzaamheid 2015-2017' een stappenplan gepresenteerd met concrete maatregelen aangaande duurzaamheid. In het Beleidsplan wordt uiteengezet dat Altera zal inzetten op:

- het meer inzicht krijgen in het verbruik van objecten en het verder verlagen van (energie) servicekosten;
- duurzame gebouwen met waterbesparende voorzieningen en efficiënte afvalinzameling;
- meer 'groene' objecten en lagere energiekosten;
- het verbeteren van het comfort en het bewerkstelligen van een goed binnenmilieu.

Deze inspanningen van Altera hebben geresulteerd in hoge posities ten opzichte van peers in de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB).

Corporate governance

Er is bij beursvennootschappen veel aandacht voor evenwichtige vertegenwoordiging van alle betrokkenen en de wijze waarop aandeelhouders met hun rechten omgaan. Nederlandse pensioenfondsen hebben daarbij een wettelijke verplichting om hierover jaarlijks verslag uit te brengen.

In 2016 was er een actieve betrokkenheid bij het merendeel van de ondernemingen waarvan het pensioenfonds aandelen in de portefeuille heeft. Er is bij 98% van deze ondernemingen op aandeelhoudersvergaderingen gestemd. Hierbij is gebruik gemaakt van stemrapporten van internationaal opererende dienstverleners, zoals ISS. Mede aan de hand hiervan wordt gestemd over de voorstellen vanuit het management van de ondernemingen. In 47% van de vergaderingen was ons stemgedrag volledig conform de aanbevelingen van het management, in 53% van de gevallen werd er op één of meerdere onderdelen hiervan afgeweken. De meest voorkomende onderwerpen waarbij tegengestemd is betroffen: benoemingen (77x), politiek (44x), milieu (28x), beloningen (26x), statuten (20x), en mensenrechten (20x). Voorts is het pensioenfonds lid van Eumedion, dat zich richt op het onderhouden en doorontwikkelen van het corporate governance beleid van in Nederland gevestigde institutionele beleggers.

Beleggingsonderzoek DNB

In 2014 heeft DNB als toezichthouder een beleggingsonderzoek bij het pensioenfonds uitgevoerd. In de loop van 2015 zijn er door het pensioenfonds naar aanleiding van de bevindingen van dit onderzoek beleidswijzigingen en actiepunten geformuleerd die met name gericht waren op verbetering van de governance, documentatie en het expliciet maken van 'checks & balances'. In 2016 zijn de betreffende beleidswijzigingen en actiepunten geïmplementeerd. In december 2016 heeft DNB een validatieonderzoek uitgevoerd en op basis daarvan vastgesteld dat alle aanbevelingen geïmplementeerd waren.

Integraal risicomangement

Inzicht in doelstellingen, ambitie en risicohouding

De doelstelling van het pensioenfonds is om de door de werkgever met de werknemer gesloten pensioenovereenkomst uit te voeren. Op grond hiervan en de uitvoeringsovereenkomst heeft het pensioenfonds de taak om de opgebouwde pensioenen te verzekeren.

Bij het bepalen van de risicohouding weegt de overtuiging mee dat op langere termijn de (reële) rendementen tenderen naar lange termijn evenwichtsniveaus. Tevens weegt mee dat het pensioenfonds in solidariteit onevenwichtigheden tussen (pech en geluk) generaties kan mitigeren. Mitigeren gebeurt door buffervorming, spreiding van kortingen en demping van premievolatiliteit. Belangrijke risicomaatstaven zijn het te verwachten pensioenresultaat en de kans op korten in combinatie met de omvang van de korting. Daarbij is van belang dat de deelnemers van het pensioenfonds relatief lange dienstverbanden hebben en relatief hoge pensioenen (ten opzichte van de AOW).

De premie moet op lange termijn kostendekkend zijn op basis van het gerealiseerde beleggingsrendement en de geambieerde toeslagverlening. De premie wordt bepaald op basis van het verwachte beleggingsrendement. Dit rendement volgt uit de op basis van ALM vastgestelde beleggingsmix, waarbij de risicohouding van het fonds randvoorwaarde is. Sociale partners zijn bij het vaststellen van de premie voor de periode 2015-2017 hierover geïnformeerd. Mocht de berekende kostendekkende premie in enig jaar hoger zijn dan de betaalde premie, vindt korting van de opbouw plaats. Het risico dat onder bepaalde economisch omstandigheden de opbouw wordt gekort is derhalve bewust genomen en hangt samen met de lange termijn verwachting dat het pensioenresultaat vooral wordt beïnvloed door het rendement.

De ambitie van het pensioenfonds is om een waardevast pensioen op te bouwen voor de deelnemers. Het op basis van wettelijke regels beschikbare vermogen wordt aangewend om een waardevast pensioen na te streven. Er worden geen extra buffers aangehouden boven de wettelijke regels. De wettelijke regels worden als voldoende prudent beschouwd. Kortingen worden maximaal gespreid in de tijd. Dit moet gezien worden in samenhang met het minder snel verlenen van toeslagen.

Het bestuur bepaalt periodiek, in afstemming met het VO, de Raad van Toezicht en de achterbannen, de risicohouding van het pensioenfonds. De risicohouding wordt bepaald door een afweging te maken tussen de ambitie van een waardevast pensioen enerzijds en de kans op korten in combinatie met de diepte van de korting anderzijds. In aanvulling daarop wordt de herstelkracht van de dekkingsgraad meegewogen.

Het bestuur heeft in het kader van de haalbaarheidstoets de volgende risicohouding (lange termijn) vastgesteld met betrekking tot het pensioenresultaat:

- Ondergrens 1: Vanuit de situatie waarbij de dekkingsgraad gelijk is aan het vereist eigen vermogen dient de mediaan van het pensioenresultaat tenminste gelijk te zijn aan 103%.
- Ondergrens 2: Vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient de mediaan van het pensioenresultaat tenminste gelijk te zijn aan 96%.
- Ondergrens 3: Vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient de maximale afwijking ten opzichte van de mediaan in het geval van een "slechtweers scenario" (lees: 5e percentiel) 35% te bedragen.

De risicohouding wordt jaarlijks getoetst in het kader van de haalbaarheidstoets als onderdeel van de reguliere beleidscyclus. De uitkomsten van de jaarlijkse haalbaarheidstoets worden gedeeld met de achterbannen en pensioengerechtigden. De haalbaarheidstoets van 2016 geeft aan dat de uitkomsten voldoen aan de genoemde ondergrenzen. Tevens blijkt uit de toets dat het premiebeleid voldoende realistisch en de herstelkracht ruim voldoende is.

Het bestuur heeft de (korte termijn) risicohouding uitgedrukt in het strategisch vereist eigen vermogen: de bandbreedte van de feitelijke vereiste dekkingsgraad is bepaald op 3,5 procentpunt rondom de strategisch vereiste dekkingsgraad. De op het strategisch vereist eigen vermogen gebaseerde strategische vereiste dekkingsgraad bedroeg in 2016 circa 121%.

Organisatie integraal risicomanagement

De organisatie van het risicomanagement is gebaseerd op het model met drie verdedigingslijnen (three lines of defense). Dit model gaat uit van adequate functiescheidingen ter bevordering van 'checks and balances' en 'countervailing power'.

De eerste verdedigingslijn is primair verantwoordelijk voor het beheer van de risico's. Binnen de uitvoeringsorganisatie is dat het lijnmanagement van de diverse afdelingen (Beleggingen en Pensioenen).

In de tweede verdedigingslijn stelt de riskmanagementfunctie risico-analyses op bij beleggingsvoorstellen, voert periodieke evaluaties van beleggingscategorieën uit en voert operational due diligence onderzoeken uit bij externe vermogensbeheerders. Riskmanagement heeft een onafhankelijke rol en heeft een directe lijn naar de directie en escalatielijnen naar het bestuur.

Afdeling Finance & Control heeft een controlerende rol op het door het bestuur en wetgever vastgestelde normenkader en rapporteert hierover aan het bestuur en aan externe belanghebbenden zoals DNB en de Autoriteit Financiële Markten (AFM). De compliance officer maakt deel uit van de tweede verdedigingslijn.

De derde verdedigingslijn bestaat uit controle achteraf of processen en procedures zijn gevolgd. Dit geschiedt door de externe accountant in het kader van haar controle op het jaarverslag en de jaarrekening. Daarnaast heeft de externe actuaire een controlerende rol ten aanzien van het vaststellen van de technische voorziening pensioenverplichtingen.

Het bestuur is eindverantwoordelijk voor alle risico's en laat zich hierbij adviseren door de Balans- en beleggingscommissie (BBC) en de ARC (zie hoofdstuk Bestuursaangelegenheden en Bijlage 1).

Het VO geeft jaarlijks een oordeel over het handelen van het bestuur inzake het gevoerde beleid en beleidskeuzes voor de toekomst. De Raad van Toezicht houdt toezicht op het beleid van het bestuur en de algemene gang van zaken bij het pensioenfonds en legt daarover verantwoording af aan het VO, aan de werkgever en in het jaarverslag.

Het toezicht door DNB en de AFM bestaat uit onder meer toetsing op de naleving van relevante wet- en regelgeving.

Beheersing van specifieke risico's

Het pensioenfonds heeft de specifieke risico's afgeleid op basis van de risicocategorieën van FIRM. Zie onderstaand overzicht:

Risico-indeling

Strategische risico's	Financiële risico's	Niet-financiële risico's (S9)
Governance & cultuur	Solvabiliteitsrisico	Operationeel (processen)
- Besturing en besluitvorming	Rente- en inflatierisico (S1)	- Vermogensbeheer
- Managementkwaliteit en structuur	Zakelijke waarden risico (S2)	- Pensioenbeheer
- Strategievorming	Verzekeringstechnisch risico (S6)	- Betrouwbaarheid informatievoorziening
- Risico/control houding (riskgovernance)	Valutarisico (S3)	Integriteit
Omgevingsrisico	Grondstoffenrisico (S4)	Juridisch en compliance
- Sponsorrisico	Kredietrisico (S5)	ICT
- Reputatierisico	Liquiditeitsrisico (S7)	Uitbesteding
- Veranderende wet- en regelgeving	Concentratierisico (S8)	
- Macro-economische omgeving	Actief beheer (S10)	
- Systeemrisico financiële markten		

Het bestuur is eindverantwoordelijk voor de beheersing van alle risico's. Voor de beheersing van risico's inzake governance & cultuur en de omgevingsrisico's, is het bestuur direct verantwoordelijk. Het solvabiliteitsrisico en de financiële risico's worden eerst belegd in de BBC die daarover rapporteert aan het bestuur. Niet-financiële risico's komen eerst in de ARC aan de orde alvorens deze worden gerapporteerd aan het bestuur.

Hieronder wordt ingegaan op het beleid ten aanzien van de beheersing van de voor het bestuur belangrijkste risico's inzake governance & cultuur, de omgevingsrisico's en het solvabiliteitsrisico. In de toelichting op de jaarrekening wordt aan de hand van de berekening van het vereist eigen vermogen (op basis van de zogenoemde S-jes) nader ingegaan op de beheersing van de financiële- en niet-financiële risico's (vanaf pagina 61).

Governance & cultuur

Governance & cultuur vormen het fundament voor adequaat risicomanagement. Het is voor het (risico)management en countervailing power van het grootste belang dat het pensioenfonds over voldoende deskundigheid beschikt op de gebieden die het pensioenfonds raken. Er is een geschiktheidsbeleid vastgesteld waarin zaken als het voldoen aan deskundigheidseisen die door DNB worden gesteld, periodieke self-assessments, opvolgingsbeleid en opleidingsplannen worden geadresseerd.

Het bestuur voert periodiek risicoanalyses uit. Tevens volgt het bestuur een gestructureerd proces voor de jaarlijkse beleidscyclus en er is een rolkalender opgesteld voor het agenderen van onderwerpen op de bestuursagenda.

Het risico dat de risicohouding en het risico controlframework onvoldoende aansluit bij de beoogde risicobeheersing van het pensioenfonds wordt beheerst door het jaarlijks evalueren van de risicohouding, als onderdeel van de haalbaarheidstoets, en het vaststellen of het risicobeleid nog steeds passend is.

Omgevingsrisico's

Het pensioenfonds heeft geen financiële binding met de sponsor anders dan de afspraken die zijn vastgelegd in de uitvoeringsovereenkomst. Het pensioenfonds heeft geen substantiële beleggingen in de sponsor en er zijn geen leningen aan/van de sponsor. Vanuit de bestuursleden is er voldoende voeding met de ontwikkelingen bij de sponsor.

Het pensioenfonds volgt actief de (voorgenomen) wijzigingen in wet- en regelgeving. Het bestuur wordt hierover geïnformeerd door de compliance officer. Daarnaast is het pensioenfonds vertegenwoordigd in diverse (landelijke) gremia. Indien noodzakelijk worden de achterbannen betrokken bij de implementatie van nieuwe wet- en regelgeving. Er wordt kennis genomen van de uitingen van DNB en waar nodig wordt daaraan gevolg gegeven.

Elk halfjaar wordt de haalbaarheid van de doelstellingen van het pensioenfonds geëvalueerd waarbij een gevoeligheidsanalyse wordt uitgevoerd door alternatieve economische scenario's te beschouwen. Daarnaast vindt een evaluatie plaats van de macro-economische omgeving in het kader van het opstellen en vaststellen van het jaarlijkse beleggingsplan.

Het pensioenfonds heeft geen mogelijkheid om het systeemrisico in financiële markten te beïnvloeden. Het kan alleen de impact van dit risico beperken door te streven naar een goede spreiding van de beleggingen over regio's, landen, sectoren en ondernemingen. Daarnaast wordt er bij het aangaan van derivatenposities gespreid over verschillende financiële instellingen (tegenpartijen) om het risico op systeembanken te beperken. Financiële markten, de dekkingsgraad en rendement worden real time gemonitord. Indien er zich een zeer sterke daling op financiële markten binnen beperkte periode voordoet dan wordt het bestuur hier direct over geïnformeerd. Uit periodieke rapportages over onder andere de dekkingsgraadontwikkeling, rendementen en veranderingen in het balansrisico kan hoge volatiliteit op financiële markten blijken. In het Financieel Crisisplan is bepaald hoe gehandeld wordt in een crisissituatie.

Solvabiliteitsrisico

Het solvabiliteitsrisico is het belangrijkste risico van het pensioenfonds en is het risico dat het pensioenfonds beschikt over onvoldoende eigen vermogen versus de pensioenverplichtingen waardoor zij, binnen de gestelde risicohouding, niet aan haar ambitie kan voldoen. Het eigen vermogen versus de pensioenverplichtingen wordt uitgedrukt in de dekkinggraad.

Het beleggingsbeleid en het premie-, toeslagen- en kortingsbeleid zijn de belangrijkste maatregelen ter beheersing van het solvabiliteitsrisico. De werkgever betaalt in de kalenderjaren 2015 tot en met 2017 een vaste pensioenpremie van 28% van de pensioengrondslag. De verlening van toeslagen alsmede het moeten korten van verworven pensioenaanspraken en -rechten is afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds. Het beleid dat het pensioenfonds voert past binnen het kader van het vigerende FTK. Voor de beleggingsstrategie en het gevoerde beleggingsbeleid wordt verwezen naar het hoofdstuk Beleggingen.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de korte termijn gevoeligheid van de dekkingsgraad voor renteveranderingen en het rendement op zakelijke waarden (indien deze zich direct zouden voordoen).

Korte termijn gevoeligheid van de dekkingsgraad

	-50%	62%	65%	68%	72%	75%	78%	81%	84%	87%	90%
Rendement	-40%	67%	70%	74%	77%	81%	85%	88%	92%	95%	99%
	-30%	71%	75%	79%	83%	87%	91%	96%	100%	104%	108%
	-20%	76%	80%	85%	89%	94%	98%	103%	108%	112%	117%
	-10%	81%	85%	90%	95%	100%	105%	110%	116%	121%	126%
	0%	85%	90%	96%	101%	106,5%	112%	118%	124%	129%	135%
	10%	90%	95%	101%	107%	113%	119%	125%	132%	138%	144%
	20%	94%	100%	106%	113%	119%	126%	133%	139%	146%	153%
	30%	99%	105%	112%	119%	126%	133%	140%	147%	155%	163%
	40%	103%	110%	117%	124%	132%	140%	147%	155%	163%	172%
	50%	108%	115%	123%	130%	138%	147%	155%	163%	172%	181%
		-2,0%	-1,5%	-1,0%	-0,5%	0,0%	+0,5%	+1,0%	+1,5%	+2,0%	+2,5%
		Renteverandering									

Hieruit blijkt dat door een half procent renteverandering de dekkingsgraad met 5 tot 6 dekkingsgraadpunten stijgt of daalt, uitgaande van het vigerende beleggingsbeleid en de dekkingsgraad per ultimo 2016. Een rendement op zakelijke waarden van plus of min 10% heeft een effect van 6 tot 7 dekkingsgraadpunten.

Om het solvabiliteitsrisico over de langere termijn te duiden is hieronder een overzicht opgenomen met de langere termijn ontwikkeling van de dekkingsgraad naar oorzaken.

Langere termijn ontwikkeling van de dekkingsgraad naar oorzaken

Jaar	DG	M1		M2		M3		M4	M5	M6	DG	Uitsplitsing M6*	
	Primo	Pre-mie	Premie toeslagende-pot	Uitkering	Indexatie	Indexatie toe-slagen-depot	Toeslagende-pot naar reserve	RTS	Rendement	Overig	Ultimo	Grondslagen	Rest-term
2007	139,1%	0,1%		2,6%	-4,4%			10,0%	-2,5%	-9,0%	135,9%	-7,5%	-1,5%
2008	135,9%	-0,2%		2,4%	0,0%			-20,0%	-13,6%	1,1%	105,6%	0,1%	1,0%
2009	105,6%	0,3%		0,3%	0,0%			2,3%	12,9%	-4,0%	117,4%	-3,9%	-0,1%
2010	117,4%	0,2%		1,0%	0,0%			-8,6%	5,9%	-5,3%	110,6%	-5,1%	-0,2%
2011	110,6%	-0,2%		0,6%	0,0%			-13,1%	11,2%	-1,9%	107,2%	-0,7%	-1,2%
2012	107,2%	-0,4%		0,3%	0,0%			-7,5%	13,5%	-2,0%	111,1%	-1,3%	-0,7%
2013	111,1%	-0,5%		0,5%	0,0%			3,1%	3,5%	-0,4%	117,3%	-0,6%	0,2%
2014	117,3%	-0,5%	0,3%	0,7%	-1,8%	-0,4%		-20,4%	16,0%	-0,3%	110,9%	-0,2%	-0,1%
2015	110,9%	-0,6%	0,5%	0,3%		-0,6%		-5,3%	2,8%	-0,4%	107,6%	0,1%	-0,5%
2016	107,6%	-0,3%	0,2%	0,1%			-0,2%	-8,1%	7,8%	-0,6%	106,5%	-0,5%	-0,1%
2007-2016	139,1%	-2,1%	1,0%	8,8%	-6,2%	-1,0%	-0,2%	-67,6%	57,5%	-22,8%	106,5%	-19,6%	-3,2%

* De M6 bestaat uit wijzigingen van de actuariële grondslagen (vooral langlevens) en een restterm. De restterm van M6 zijn kruiseffecten die worden veroorzaakt doordat alle gepresenteerde effecten worden bepaald ten opzichte van de dekkingsgraad aan het begin van het jaar.

In de tabel wordt de dekkingsgraad primo en ultimo het jaar weergegeven. De kolommen daartussen geven de oorzaken van de ontwikkeling van de dekkingsgraad weer. Uit de tabel (dekkingsgraadsjabloon) blijkt dat de ontwikkeling van de dekkingsgraad vooral is bepaald door het renterisico (RTS), het rendement (met name bepaald door het rendement op vastrentende waarden en aandelen) en het langlevensrisico. De alsmaar dalende rente heeft er de afgelopen jaren voor gezorgd dat de pensioenverplichtingen steeds hoger moesten worden gewaardeerd. Daarnaast had de stijgende levensverwachting een grote impact. De beleggingsresultaten hebben dit niet kunnen compenseren waardoor er vanaf 2008 nauwelijks toeslagen konden worden toegekend.

Bestuursaangelegenheden

Bestuursstructuur Stichting Pensioenfonds Hoogovens algemeen

In 2016 lag de focus op de personele invulling van de nieuwe governance van het pensioenfonds. Dit betreft zowel het VO, het intern toezicht als het bestuur. Dit leidde tot een aantal mutaties in deze drie geledingen. Het bestuur spreekt zijn grote dank uit voor de bijdrage gedurende de afgelopen jaren van diegenen die na de mutaties geen deel meer uitmaken van het VO, het intern toezicht en het bestuur. In bijlage 2 is de actuele samenstelling opgenomen.

Het Verantwoordingsorgaan

Het VO is in 2016 vergroot van zeven naar elf leden. In maart 2016 zijn verkiezingen gehouden voor de vijf leden van het VO namens pensioengerechtigden. De opkomst bedroeg 37%. FNV Metaal, De Unie en de Vereniging van Oud Hoogovens Medewerkers (VOHM) hebben met een eigen lijst aan de verkiezingen deelgenomen. Van de vijf beschikbare zetels zijn er vier aan kandidaten vanuit de VOHM toebedeeld en één aan FNV Metaal. Van deze vijf kandidaten hadden er drie reeds zitting in het VO, twee zijn nieuw. Daarnaast zijn vanuit werknemers in 2016 drie nieuwe leden benoemd (vanwege uitbreiding en uitstroom van zittende leden). In 2016 is vanuit de werkgever een nieuw lid benoemd (vanwege uitbreiding), begin 2017 is een nieuw lid toegetreden vanwege de uitstroom van een zittend lid van het VO naar het bestuur. Het VO functioneert sinds medio 2016 in de nieuwe omvang en samenstelling (elf leden).

In 2016 hebben de vijf leden van het VO in de geleding pensioengerechtigden conform de nieuwe governance Stichting Pensioenfonds Hoogovens een bindende voordracht gegeven voor de twee leden van het bestuur in de geleding pensioengerechtigden. Vanuit het (voltallige) VO is in 2016 een bindende voordracht gegeven voor de drie leden van de Raad van Toezicht.

Commissie van intern toezicht/Raad van Toezicht

Tot en met medio 2016 is binnen Stichting Pensioenfonds Hoogovens (als visitatiecommissie) de Commissie van intern toezicht actief geweest. Onderdeel van de nieuwe governance is de introductie van een Raad van Toezicht met drie externe onafhankelijke leden. Deze drie leden zijn benoemd door het bestuur op basis van een bindende voordracht vanuit het VO. De Raad van Toezicht is op 1 september 2016 van start gegaan.

Bestuur en samenstelling

Het jaar 2016 is gestart met een transitiebestuur met acht leden. In chronologische volgorde zijn vervolgens sinds mei 2016 (de publicatie van het vorige jaarverslag) de volgende mutaties opgetreden:

- Dr. H. Blok (geleding werknemers) is in mei 2016 vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd opgevolgd door de heer W. Roubos;
- De heren drs. J. Mensonides en ir. H.J.A. Littmann zijn op voordracht van de vijf leden van de geleding pensioengerechtigden in het VO in september 2016 herbenoemd als bestuurslid in de geleding pensioengerechtigden, de heer Littmann voor een periode van vier jaar en de heer Mensonides voor een periode van twee jaar. De heer Mensonides is extern bestuurslid met als specifiek profiel institutioneel vermogensbeheer/beleggingen. De heer J.T. de Ridder (lid namens pensioengerechtigden) is in september 2016 teruggetreden als lid van het bestuur (einde benoemingstermijn);
- In september 2016 is tevens door het bestuur mevrouw R. van Ewijk als nieuwe externe, onafhankelijke voorzitter benoemd;
- Mevrouw J. Kiliaan heeft na het verstrijken van de termijn haar lidmaatschap van het bestuur per 1 oktober 2016 beëindigd. Zij is per februari 2017 opgevolgd door mevrouw J.H. van Soest als extern bestuurslid met als specifiek profiel risicomanagement (geleding werkgever);
- Tot slot heeft op 1 mei 2017 de heer drs. F.O. Nielsen RC (geleding werkgever) in verband met de maximale zittings-termijn zijn lidmaatschap van het bestuur beëindigd, hij is opgevolgd door drs. A.J. Van Citters RA.

Met de benoeming van de externe, onafhankelijke voorzitter op 19 september 2016 is de status van transitiebestuur formeel beëindigd. Het bestuur bestaat uit acht leden.

Commissies en dagelijks bestuur

Medio 2016 is geconstateerd dat er behoefte is aan een adviescommissie op het terrein van administratieve organisatie en interne controle. Deze Audit- en risicocommissie is sinds de tweede helft van 2016 actief en bestaat uit vier bestuursleden (A.J. van Citters, H.J.A. Littmann, B.M. Neelis en J.H. van Soest).

De Adviescommissie beleggingen en risico (ABR) is opgegaan in de BBC. De heer Borst heeft het voorzitterschap

overgenomen van de heer Nielsen en mevrouw Kiliaan is opgevolgd door mevrouw van Soest. De heer Prof. Dr. J. Koelwijn (externe adviseur BBC) heeft na twee termijnen van vier jaar de BBC verlaten, zijn opvolging is nagenoeg afgerond.

In verband met het terugtreden van de heer Nielsen is de heer Van Citters toegetreden tot de Geschillen- en klachtencommissie.

Tot slot heeft de heer Roubos de functie van secretaris (en het lidmaatschap van het dagelijks bestuur) overgenomen van de heer Neelis.

Referenten

Binnen het bestuur wordt op het terrein van pensioenen en communicatie (deelnemers en pensioengerechtigden) gewerkt met een drietal referenten (de drie paritaire leden van het dagelijks bestuur). Deze referenten zijn binnen het bestuur onder andere verantwoordelijk voor de voorbereiding ten behoeve van bespreking en behandeling van deze beleidsterreinen in het bestuur.

Profielschetsen, geschiktheid en evaluatie

In 2015 heeft het bestuur profielschetsen voor het bestuur en de Raad van Toezicht opgesteld. Er zijn specifieke profielen voor de drie (externe) bestuursleden met specifieke deskundigheid en voor de externe, onafhankelijke voorzitter. Voor de drie leden van de Raad van Toezicht is eveneens gewerkt met een drietal profielschetsen. Bij de werving en selectie van de externe functionarissen in 2016 (bestuur en Raad van Toezicht) is (met ondersteuning van een gespecialiseerd bureau) gebruik gemaakt van deze profielschetsen.

Het bestuur heeft in 2016 het geschiktheidsbeleid opnieuw vastgesteld. Onderdeel hiervan zijn de jaarlijkse individuele evaluatiegesprekken. In aparte sessies wordt ingegaan op het collectieve functioneren van het bestuur.

Beloningen en onkostenvergoedingen

De paritaire leden van het bestuur namens de onderneming en de actieven ontvangen geen vergoeding voor hun werkzaamheden ten behoeve van Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Gezien het tijdsbeslag ontvangen de leden namens pensioengerechtigden wel een vergoeding. De externe leden van het bestuur ontvangen een vaste vergoeding gerelateerd aan het verwachte tijdsbeslag. De leden van de Raad van Toezicht ontvangen eveneens een vaste vergoeding. Hierbij is rekening gehouden met onder andere vergoedingenniveaus bij andere pensioenfondsen. De vijf leden van het VO namens pensioengerechtigden ontvangen een onkostenvergoeding.

Compliance en integriteit

Voor de verbonden personen en insiders geldt binnen Stichting Pensioenfonds Hoogovens de gedragscode. Deze is gebaseerd op de modelgedragscode van de Pensioenfederatie. Onderwerpen die hierin aan de orde komen zijn bijvoorbeeld vertrouwelijkheid van informatie, vermijden van (schijn van) belangenverstremming, koersgevoelige informatie, geschenken en nevenfuncties. Het pensioenfonds beschikt over een zogenaamde incidentenregeling waarin is vastgelegd hoe wordt gehandeld bij incidenten met betrekking tot compliance. Het bestuur bespreekt elk half jaar aan de hand van een rapportage de stand van zaken met betrekking tot compliance en integriteit. Mede aan de hand hiervan is in 2016 de SIRA geactualiseerd.

Aanpassingen in formele documenten

De statuten zijn in 2016 tweemaal gewijzigd vanwege aanpassingen van de overgangsbepaling en de maximale zittingstermijn van leden van het VO. Het huishoudelijk reglement is ook tweemaal aangepast, mede vanwege de introductie van de ARC.

De ABTN is in het vierde kwartaal van 2016 geactualiseerd, evenals enkele overige fondsdocumenten zoals het Beleggingsplan 2017 en de notitie inzake het Risicobeleid 2017. Het gaat om actualisering als onderdeel van het regulier proces.

In het pensioenreglement is in 2016 de bepaling inzake het wezenpensioen aangepast. Daarnaast is een aantal wijzigingen doorgevoerd als gevolg van aangepaste bepalingen in de Pensioenwet en fiscale wetten. Tot slot is de gebruikelijke jaarlijkse actualisering van de actuariële factoren verwerkt.

De twee uitvoeringsovereenkomsten met Tata Steel Nederland BV en Danieli Corus Technical Services BV zijn niet aangepast.

Verder is het reglement VO in 2016 tweemaal aangepast, vanwege de wijzigingen in de governance en de maximale zittingstermijnen. Het in 2015 opgestelde reglement van de Raad van Toezicht is in 2016 op een aantal redactionele

punten aangepast en sinds 1 september 2016 (startdatum van de Raad van Toezicht) van toepassing.

Bestuursvergaderingen

Het bestuur heeft in 2016 vierentwintig keer vergaderd. Dit is inclusief een aantal achtergrondbijeenkomsten (waaronder een collectieve evaluatiesessie). Achtergrond van dit grote aantal vergaderingen is voornamelijk de invulling van de governance (waaronder het beloningsbeleid, service level afspraken en bestuursondersteuning), de implementatie van het strategisch beleggingsbeleid zoals vastgesteld medio 2015, de consequenties van de landelijke discussie over aanpassingen in het pensioencontract, het ICT-beleid, operationeel risicomanagement en een Risk Control Self Assessment (RCSA).

Verder is in 2016 in het bestuur onder andere gesproken over de onderstaande onderwerpen (regulier proces):

- vaststelling Jaarverslag 2015 en bespreking van de inbreng van VO en CIT;
- statuten en diverse reglementen (bestuur, VO, Raad van Toezicht);
- uitgangspunten beleid geschiktheid bestuur/notitie geschiktheidsbeleid;
- pensioenreglement;
- premie en toeslagen;
- wijzigingen in de ABTN;
- diverse beleggingsonderwerpen;
- maatschappelijk verantwoord beleggen;
- bespreking rapportages compliance;
- evaluatie strategisch beleid/haalbaarheidstoets;
- systematische integriteitrisicoanalyse (SIRA);
- rapportage service level afspraken.

Balans- en beleggingscommissie

De BBC vergaderde in 2016 acht keer. De volgende onderwerpen zijn onder andere aan de orde geweest:

- reguliere periodieke rapportages uitvoeringsorganisatie (maand en kwartaal);
- beleggingsplan 2017;
- actuele situatie financiële markten en consequenties portefeuille;
- vastgoedbeleid (strategie en invulling)
- evaluaties aandelenportefeuille (intern en extern);
- tegenpartij-, concentratie- en liquiditeitsrisico alsmede securities lending;
- herbalanceringsbeleid;
- diverse voorstellen voor aanpassingen in de vastrentende portefeuille;
- structuur en invulling creditportefeuille;
- direct lending;
- deselectiebeleid;
- evaluatie diverse externe managers.

Audit- en risicocommissie

Deze adviescommissie is na een startbijeenkomst in 2016 drie keer bij elkaar geweest. Gesproken is over onder andere:

- ICT-beleid en documentatie;
- ABTN;
- notitie risicobeleid;
- evaluatie Jaarverslag 2015;
- rapportages inzake integraal/operationeel risicobeleid;
- voorbereiding Jaarverslag 2016 (met de controlerend accountant);
- systematische integriteitrisicoanalyse (SIRA);
- rapportages compliance (privé-beleggingstransacties).

Geschillen- en klachtencommissie

In 2016 zijn geen klachten ingediend bij de Geschillen- en klachtencommissie.

Personeel

Het pensioenfonds heeft geen eigen personeel in dienst. De medewerkers zijn in dienst van Tata Steel Nederland Services en gedetacheerd bij het pensioenfonds. De hiermee verband houdende personeelskosten worden door het pensioenfonds aan Tata Steel Nederland vergoed. De beloning binnen Stichting Pensioenfonds Hoogovens is geënt op die van Tata Steel IJmuiden. Zowel voor medewerkers die onder de CAO vallen als voor de overige functionarissen (senior managers) is de beloning conform de kaders vanuit Tata Steel IJmuiden. Van de beloningen, waarvan een

(beperkt) deel in de vorm van een variabele uitkering kan worden toegekend, gaan geen prikkels uit die afbreuk doen aan de verplichting van het pensioenfonds om zich in te zetten voor de belangen van zijn verzekerden en andere stakeholders, of andere op het pensioenfonds rustende zorgvuldigheidsbeginselen.

Code Pensioenfondsen

Begin 2017 heeft het bestuur een actueel overzicht van de opvolging van de Code Pensioenfondsen binnen Stichting Pensioenfonds Hoogovens besproken. Stichting Pensioenfonds Hoogovens voldoet aan het merendeel van de bepalingen. In het onderstaande wordt de achtergrond van het niet volledig naleven van enkele bepalingen uitgelegd.

- nr. 36 (klokkenluiserregeling bij dienstverleners). Dit wordt als een te specifiek element gezien;
- nr. 49 (profielchets per bestuurslid). Stichting Pensioenfonds Hoogovens werkt alleen met specifieke profielen voor de voorzitter en de (drie) leden van het bestuur met specialistische kennis. De achtergrond van een generieke profielchets voor de overige vier leden is de integrale verantwoordelijkheid van de leden van het bestuur;
- nr. 59 (stemrecht bestuursleden). Stichting Pensioenfonds Hoogovens heeft in het kader van de nieuwe governance in 2015 gekozen voor een externe, onafhankelijke voorzitter zonder stemrecht;
- nr. 61 (maximale zittingsduur VO). Leden van het VO kunnen bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens één keer worden herbenoemd, het primaat hiervoor ligt bij de benoemende partijen (en niet bij het VO);
- nr. 66 (beleid diversiteit). Bij de samenstelling van organen wordt rekening gehouden met diversiteit. Stichting Pensioenfonds Hoogovens beschikt echter niet over een expliciet diversiteitsbeleid qua leeftijd en geslacht;
- nr. 68 (diversiteit leeftijd). Het bestuur en het VO hebben geen leden onder de veertig jaar;
- nr. 69 (competentievisie). Het VO kent geen uitgeschreven visie op competenties.

In 2017 zal overleg plaatsvinden tussen het bestuur en de Raad van Toezicht over de wijze waarop het pensioenfonds de Code Pensioenfondsen toepast.

Toekomstparagraaf

Strategie Stichting Pensioenfonds Hoogovens

In de ABTN is de missie, visie en strategie van het pensioenfonds als geheel vastgelegd. Deze vastlegging is de uitkomst van een strategiediscussie die onderdeel is van de gebruikelijke beleidscyclus. De afgelopen decennia heeft de strategische visie om te kiezen voor een eigen zelfadministrerend pensioenfonds bijgedragen aan het behalen van een goed pensioenresultaat.

In het kader van de review van de verschillende bestuursmodellen conform de Wet versterking bestuur pensioenfonds en de evaluatie van het bestuursmodel is in 2015 uitvoerig door en met achterbannen gesproken over Stichting Pensioenfonds Hoogovens als zelfadministrerend pensioenfonds met een paritair bestuur. Conclusie is dat de uitvoering in een eigen pensioenfonds door alle belanghebbenden wordt ondersteund.

Het bestuur wil voorbereid zijn op de toekomst en ziet dit als een belangrijke prioriteit. Hierbij wordt niet alleen naar de risico's gekeken maar juist ook naar kansen voor Stichting Pensioenfonds Hoogovens. In maart 2016 heeft het bestuur een zogenaamde Risk control self assessment (RCSA) uitgevoerd. Deze wordt periodiek herhaald (actualisatie van deze sessie vond laatstelijk plaats in maart 2017). Algemene conclusie van de RCSA is dat er op dit moment geen aanleiding is om de strategie en/of het beleid van Stichting Pensioenfonds Hoogovens te herzien. Het bestuur houdt de mogelijkheid open om, afhankelijk van de uitkomsten van nader onderzoek, de strategie en het beleid in de toekomst aan te passen. Gesproken is over scenario's met betrekking tot de economische omgeving, nieuwe wet- en regelgeving, governance, verwachtingen van deelnemers, ontwikkelingen in de omgeving (concurrentie, sponsor, maatschappelijk verantwoord beleggen) en efficiency van de bedrijfsvoering.

De strategiediscussie raakt niet alleen het bestuur, maar eveneens de stakeholders. De (tussen)resultaten worden dan ook periodiek besproken met betrokken partijen.

Toeslagverlening

De komende vijf jaar verwacht het pensioenfonds dat de dekkingsgraad zal herstellen waardoor het pensioen met ongeveer de helft van de loon- en prijsinflatie kan worden verhoogd. Maar er is ook een kans van 10% dat in de komende vijf jaar de pensioenen moeten worden verlaagd. De verlaging is dan naar verwachting 1% van de pensioenen of opgebouwde pensioenaanspraken.

In 2016 is een nieuw herstelplan ingediend. Op basis van de in dit herstelplan gehanteerde veronderstellingen worden vanaf 2021 de toeslagen weer volledig toegekend. De verwachting is dat er slechts een geringe kans bestaat dat de achterstanden volledig kunnen worden ingehaald. Pas bij een beleidsdekkingsgraad van meer dan 125% is een vijfde van het meerdere per jaar beschikbaar voor het inhalen van toeslagen.

IJmuiden, 30 mei 2017

R. (Rita) van Ewijk, *voorzitter*
drs. J.J. (Jaap) Borst RT, *plv. voorzitter*
drs. A.J. (Aernout) van Citters RA
J.H. (Josette) van Soest
W. (Wouter) Roubos, *secretaris*
ir. B.M. (Bas) Neelis
ir. H.J.A. (Hub) Littmann
drs. J. (Jelle) Mensorides

Verantwoording en toezicht

Verantwoording Raad van Toezicht

Inleiding

De Raad van Toezicht (RvT) heeft op grond van de Pensioenwet tot taak het houden van toezicht op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. De RvT is tenminste belast met het toezicht op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. Verder staat de RvT het bestuur met raad terzijde. Daarnaast kent de wet de RvT een aantal specifieke goedkeuringsrechten toe. Dit betreft onder meer het goedkeuren van het jaarverslag, de profielschets van bestuurders en het beloningsbeleid. Krachtens het reglement evalueert de RvT bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens jaarlijks het functioneren van het bestuur.

De RvT oefent zijn toezicht uit met inachtneming van de VITP-Toezichtcode.

De leden van de RvT zijn allen in de loop van 2016 benoemd. Per 1 september 2016 heeft de RvT zijn werkzaamheden aangevangen. De (voorzitter van de) RvT heeft een overdrachtsgesprek gevoerd met een vertegenwoordiger van de Commissie van intern toezicht. Deze Commissie van intern toezicht heeft de afgelopen jaren het intern toezicht als visitatiecommissie uitgeoefend.

De RvT heeft een zwaardere rol dan de Commissie van intern toezicht, die tot voor kort als (vaste) visitatiecommissie binnen het pensioenfonds zorgdroeg voor het intern toezicht. In het kader van de voorbereiding van deze inbreng in het jaarverslag over 2016 heeft de RvT aan de hand van interviews met leden van het bestuur alsmede met diverse betrokkenen in en om het pensioenfonds voorlopige bevindingen opgesteld. Deze zijn met het bestuur besproken en vervolgens vastgesteld. De RvT heeft op basis hiervan verantwoording afgelegd aan de werkgever en aan het VO.

Werkwijze

De RvT heeft rechtstreeks toegang tot alle documenten die binnen het bestuur worden besproken. De RvT vergadert tenminste viermaal per jaar met het bestuur. Eenmaal per kwartaal overlegt het bestuur met het VO; de RvT is bij dit overleg aanwezig. Daarnaast overlegt de RvT ook separaat met het VO. De RvT is ook vertegenwoordigd bij het zogenaamde achterbannenoverleg dat bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens in principe tweemaal per jaar plaatsvindt. Verder voert de RvT tenminste eenmaal per jaar individuele gesprekken met alle bestuursleden, sleutelfunctionarissen uit de uitvoeringsorganisatie, de voorzitter van het VO en andere voor het pensioenfonds belangrijke spelers.

Algemeen

De RvT heeft vastgesteld dat de basisactiviteiten binnen Stichting Pensioenfonds Hoogovens goed op orde zijn. De RvT beoordeelt het beleggingsbeleid van het pensioenfonds als solide en doordacht. De RvT constateert dat de pensioenuitvoering verstandig is georganiseerd en goed functioneert. De RvT is nog te kort in functie om een gefundeerd oordeel te kunnen geven over de evenwichtigheid van de afweging van belangen in het bestuur, maar heeft geen indicaties dat deze afweging niet evenwichtig zou zijn.

Governance

Het bestuur heeft de afgelopen jaren diverse veranderingen doorgevoerd. Eén daarvan is een nieuwe inrichting van de governance op basis van het paritaire model. Daarbij is de omvang van het bestuur teruggebracht tot acht leden (waaronder een externe, onafhankelijke voorzitter), is een raad van toezicht ingesteld en is gekozen voor inrichting van de functie bestuursondersteuning bij de uitvoeringsorganisatie. In de bijdrage voor het Jaarverslag 2015 heeft de Commissie van intern toezicht gewezen op versterking van het zelfkritisch vermogen van het bestuur. In het transitiejaar 2016 heeft de focus gelegen op het structureren en de personele invulling van de nieuwe governancestructuur. Belangrijk is dat de nieuwe governance nu goed gaat werken. Naar het oordeel van de RvT zou het bestuur hierbij de volgende accenten moeten leggen:

- verdere vergroting van de bestuurlijke effectiviteit en het intern functioneren van het bestuur;
- met betrekking tot de rol en positionering van de bestuurscommissies moet het bestuur kiezen of alle stukken voor de bestuursagenda door een commissie worden voorbereid. Het antwoord op deze vraag is tevens bepalend voor

- de commissiestructuur en de eisen waaraan voor het bestuur bestemde stukken dienen te voldoen;
- het bestuur moet duidelijk aangeven wat het van de uitvoeringsorganisatie verwacht.

Een goede bestuursondersteuning binnen de uitvoeringsorganisatie komt ten goede aan een robuustere besluitvorming, beleidsvorming en monitoring van de uitvoering. Het bestuur krijgt dan meer ruimte voor andere bestuurstaken en besturen op hoofdlijnen.

De verhouding bestuur - VO in de nieuwe governance kristalliseert zich uit. Het bestuur stelt zich open op jegens het VO en het VO toont zich bewust van de noodzaak dat het zijn formele rol in de governance inneemt.

Risicobeheersing

Het bestuur zou gediend zijn met een compact bestuurlijk risicodashboard met separate achtergrondinformatie (gelaagde verantwoording). De beheersing van de financiële risico's is goed belegd. Voor de niet-financiële risico's wordt thans een beheersingsinstrument ingericht. Het bestuur wil dit gebruiken als onderdeel van een meer systematische integrale risicobeheersing. De RvT juicht dat toe omdat hij het van belang vindt dat de strategische en compliance-risico's in samenhang met de financiële en operationele risico's worden gezien. Naar het oordeel van de RvT kan de compliance-functie binnen de organisatie robuuster worden geborgd. Daarnaast kan beheersing van compliance-risico's gebaat zijn met activiteiten gericht op verdere verhoging van het bewustzijn van compliance-risico's.

Stand van zaken bij vaststelling van deze verantwoording:

De RvT heeft geconstateerd dat het bestuur verschillende aanbevelingen van de RvT reeds opvolgt. De RvT verwelkomt dit en het is essentieel dit vast te houden.

Naleving Code Pensioenfondsen:

Uit een opgave van de toepassing van de Code Pensioenfondsen blijkt dat Stichting Pensioenfonds Hoogovens aan het merendeel van de bepalingen van de Code voldoet. De RvT gaat met het bestuur in dialoog over de achtergrond van de afwijkingen van de Code.

Aanbevelingen

De aanbevelingen van de RvT in het verslag van bevindingen zijn als volgt samen te vatten:

- de RvT roept het bestuur op om te werken aan verdere vergroting van de bestuurlijke effectiviteit;
- de RvT adviseert om de inrichting van de functie bestuursondersteuning bij de uitvoeringsorganisatie af te ronden;
- de RvT adviseert het bestuur duidelijk te formuleren waarover het zelf wil beslissen (besturen op hoofdlijnen), wat aan de uitvoeringsorganisatie wordt overgelaten en daarmee aansturing van de uitvoeringsorganisatie explicieter en duidelijker te maken;
- de RvT roept het bestuur op om toe te werken naar een vorm van integraal risicomanagement, waarbij strategische en compliance-risico's in samenhang met financiële en operationele risico's worden gezien. Onderdeel hiervan is de inrichting van een beknopt bestuurlijk dashboard;
- de RvT adviseert het bestuur om alle onderwerpen voor de bestuursagenda voortaan expliciet te plaatsen in het licht van de lange-termijndoelstellingen van het pensioenfonds ("mission control").

IJmuiden, 30 mei 2017

J.P.W. Klopper, *voorzitter*

M.E.A. van Boom

H.J.P. Strang

Reactie bestuur

Sinds 1 september 2016 heeft Stichting Pensioenfonds een raad van toezicht (RvT). Dit jaarverslag bevat dus voor het eerst een bijdrage vanuit de RvT. Het bestuur reageert als volgt op deze bijdrage.

Er zijn diverse reguliere contactmomenten tussen de RvT en het bestuur (elk kwartaal). De RvT is betrokken bij voorgenomen benoemingen van leden van het bestuur en heeft inzage in alle vergaderdocumenten van het bestuur. Daarnaast is de RvT als toehoorder aanwezig bij de overleggen van het bestuur en het VO. De RvT neemt ook deel aan het zogenaamde achterbannenoverleg. In korte tijd is de RvT dus geheel ingebed in de governance van het pensioenfonds.

Het bestuur verwelkomt de constatering van de RvT dat de basisactiviteiten van het pensioenfonds goed op orde zijn. Dit heeft het mede mogelijk gemaakt dat het bestuur zich in 2016 heeft kunnen richten op de inrichting van de nieuwe governance met een raad van toezicht, een externe onafhankelijke voorzitter alsmede een groter VO met gekozen leden namens pensioengerechtigden. Niet alleen de RvT is nieuw, ook in het bestuur en het VO is sprake van een substantiële in- en doorstroom. Het is zaak dat deze drie organen effectief opereren. Het bestuur herkent en onderschrijft de observaties van de RvT met betrekking tot de verdere vergroting van de bestuurlijke effectiviteit, besturen op hoofdlijnen, een expliciete en duidelijke aansturing van de uitvoeringsorganisatie evenals aandacht voor de lange termijn doelstellingen van het pensioenfonds bij de onderwerpen die in het bestuur aan de orde zijn. Het bestuur geeft hier gevolg aan.

In 2016 is binnen de uitvoeringsorganisatie een start gemaakt met de inrichting van bestuursondersteuning. In 2017 wordt dit verder ingevuld. De inrichting van bestuursondersteuning wordt medio 2017 afgerond.

Het bestuur krijgt vanaf de tweede helft van 2017 twee keer per jaar de beschikking over een integraal risicodashboard. Via de ARC wordt meer systematisch gekeken naar de samenhang tussen de integrale risicobeheersing en de verschillende onderdelen (strategisch, operationeel, financieel en niet-financieel). Het bestuur geeft hiermee opvolging aan deze aanbevelingen van de RvT.

Het pensioenfonds heeft in het kader van de nieuwe governance gekozen voor een verzwaring van het intern toezicht. In de korte tijd dat de RvT actief is heeft het bestuur ervaren dat de RvT met drie externe onafhankelijke leden ook daadwerkelijk bijdraagt aan de versterking van countervailing power van het pensioenfonds en aan die van het bestuur in het bijzonder. Het bestuur kijkt met genoegen uit naar de verdere samenwerking.

IJmuiden, 30 mei 2017

Verslag van Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan(VO) heeft als taak een oordeel te geven over het handelen van het bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder de jaarlijkse rapportage van de Raad van Toezicht (RvT), over het gevoerde beleid en de beleidskeuzes voor de toekomst.

Verder heeft het VO een adviestaak over door het bestuur voorgenomen besluiten met betrekking tot een aantal in het reglement VO bepaalde thema's.

Als gevolg van de aanpassing van de bestuursstructuur is het VO per 1 juni 2016 uitgebreid van 7 naar 11 leden, waarvan 3 namens de werkgever, 3 namens de actieve deelnemers en 5 namens de pensioengerechtigden. Het reglement van het VO is overeenkomstig de nieuwe bestuursstructuur aangepast. Vanuit het perspectief van continuïteit van het VO zijn de statuten zodanig aangepast dat alle ultimo 2015 zittende leden van het VO met 2 zittingstermijnen voor een eenmalige verlenging van 2 jaar in aanmerking kwamen.

Dit oordeel van het VO en de reactie daarop zijn op 30 mei 2017 met het bestuur besproken.

Bevindingen

Ontwikkelingen dekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad van Stichting Pensioenfonds Hoogovens is in 2016 met 6,9% gedaald van 108,2% naar 101,3%. De actuele dekkingsgraad is echter (slechts) gedaald met 1,1% van 107,6% naar 106,5%, met als belangrijkste oorzaak de daling van de disconteringsvoet van de verplichtingen van 1,70% naar 1,30%. De gemiddelde actuele dekkingsgraad van de Nederlandse pensioenfondsen is met 103% gelijk gebleven (DNB-statistiek).

Beleggingsresultaten

Het in het afgelopen verslagjaar behaalde rendement bedraagt 8%, waarvan 7% voor rekening van de fysieke portefeuille en 1% voor rekening van voornamelijk renteswaps.

Wat betreft het rendement op de fysieke portefeuille heeft Stichting Pensioenfonds Hoogovens het met 7% beter gedaan dan de benchmark van 6,6%. Dat de actuele dekkingsgraad van Stichting Pensioenfonds Hoogovens is gedaald en die van de Nederlandse pensioenfondsen gemiddeld niet, moet derhalve zijn oorzaak vinden in het verschil in resultaat van de renteswaps. Het beleidsmatige renteafdekkingspercentage van Stichting Pensioenfonds Hoogovens lag in 2016 blijkbaar lager dan die van andere pensioenfondsen.

Communicatie

De communicatie in de vorm van persoonlijke berichtgevingen, publieksjaarverslagen, nieuwsbrieven en de website is adequaat en helder en wordt gewaardeerd. In de nieuwsbrief wordt ook explicieter aandacht besteed aan de mogelijke consequenties, als indexerende en korten, die horen bij de onderscheidene dekkingsgraden.

Structureel vinden er 2 maal per jaar bijeenkomsten met de achterbannen plaats. Het informatieve karakter van deze bijeenkomsten is groot en heeft in het afgelopen jaar tijdens de herstructurering van het bestuur een belangrijke functie vervuld.

Uitgebrachte adviezen aan het bestuur

Over de navolgende 3 onderwerpen werd aan het bestuur door het VO advies uitgebracht:

1. Advies voor de benoeming van de voorzitter van het bestuur
2. Advies beloningsbeleid
3. Advies premievaststelling 2017

Governance

Met betrekking tot de nieuwe bestuursstructuur heeft het VO in 2015 een goedkeurend advies uitgebracht. Inmiddels heeft de bestuursstructuur na een periode van transitie nu een structurele situatie bereikt. Er is een nieuw bestuur gevormd van 8 leden, waarvan een onafhankelijke voorzitter en er is een raad van toezicht benoemd. Overeenkomstig het reglement zijn 2 leden van het bestuur benoemd op bindende voordracht van de vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden in het VO. Voor de benoeming van de leden van de RvT werd door het VO een bindende voordracht aan het bestuur uitgebracht en voor de benoeming van de voorzitter van het bestuur heeft het VO positief geadviseerd.

Het VO is van oordeel dat de transitieperiode geen verloren tijd is geweest. In dit jaar zijn vele zaken, zoals governance, beleggingsbeleid en risicobeleid opgepakt en door het interim bestuur adequaat afgehandeld. Ook de uitvoeringsorganisatie heeft daarbij een energieke ondersteunende rol vervuld.

Belangrijk is nu dat de diverse geledingen, bestuur, RvT, VO en uitvoeringsorganisatie hun rollen gaan vervullen en tot heldere taakafbakening komen. Het VO constateert dat de RvT zich duidelijk aan het positioneren is en ziet ook met belangstelling uit naar de geplande evaluatie(s) van de nieuwe bestuursstructuur.

Advies Beloningsbeleid

De komst van meer externe leden van het bestuur en RvT en de andere invulling van de verantwoordelijkheden maakte een aanpassing van het beloningsbeleid noodzakelijk. Een beleidsmatige aanpassing werd door het bestuur aan het VO voorgelegd. Het VO heeft daarover een positief advies uitgebracht.

Advies premievaststelling 2017

Door het bestuur werd voorgesteld de gedempte kostendeckende premie te baseren op een rekenrente van 2,7%, welke uitgaat van een verwacht rendement van 5,1% na aftrek van een inflatiecomponent van 2,4%. De voorgestelde premie bedroeg daardoor 24,7%. Het VO is van mening dat dat voor een langere termijn een aanvaardbaar uitgangspunt is en heeft derhalve een positief advies uitgebracht.

Het VO is er zich van bewust dat deze premievaststelling bij de tegenwoordige lage rentestanden tot een substantieel negatief premieresultaat leidt en benadrukt de noodzaak om deze premieresultaten jaarlijks goed te blijven monitoren. Hierover bestaat overeenstemming met het bestuur.

Indexatiedepot

De inkoop van rechten vanuit het indexatiedepot ten behoeve van de deelnemers vindt plaats tegen de geldende rekenrente van de kostendeckende premie. Doordat de RTS, die wordt gebruikt voor de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen lager is, ontstaat er een negatief effect op de dekkingsbijdrage. Het VO is van mening dat, hoewel de totale impact gering is, het de voorkeur verdient dat de inkoop van de rechten uit het indexatiedepot tegen de rente van de RTS plaatsvindt. Op deze wijze wordt een premie-effect vermeden.

Compliance/Gedragscode

Het bestuur heeft besloten de gedragscode SPH aan te passen naar aanleiding van de wijzigingen in de modelgedragscode 2016 van de Pensioenfederatie. Het VO is over dit onderwerp nog met het bestuur in gesprek.

Verantwoording Raad van Toezicht

De RvT heeft veel aandacht besteed aan de consequenties en het functioneren van de nieuwe bestuursstructuur. Het VO is met de RvT van mening dat dit inderdaad een eerste prioriteit verdient. Zowel de relaties tussen het bestuur onderling alsmede met de uitvoeringsorganisatie zijn hier van essentieel belang. Het VO heeft kennis genomen van de aanbevelingen in deze zowel aan bestuur als uitvoeringsorganisatie en is er van overtuigd dat deze door de betrokken geledingen worden opgepakt.

Conclusie

Ook het afgelopen verslagjaar stond voor een belangrijk deel in het teken van de veranderde bestuursstructuur. Dit kenmerkte 2016 als een overgangsjaar. De beleggingsresultaten waren beter dan de benchmark. Verder is een

groot aantal onderwerpen positief afgerond. Helaas ligt de beleidsdekkingsgraad met 101,3% lager dan het wettelijke vereiste minimumvermogen van 104,2%, zodat Stichting Pensioenfonds Hoogovens het afgelopen verslagjaar heeft afgesloten met een reservetekort, als gevolg waarvan weer een nieuw herstelplan ingediend moet gaan worden. Tevens is het wrang dat het pensioenfonds ook dit jaar niet in staat was toeslagen te verstrekken, waardoor de indexatieachterstand verder is opgelopen. Ondanks een all time hoge assetwaarde lijkt een hervatting van indexatie nog niet nabij.

Naar het zich laat aanzien komt pensioenland in de nabije toekomst nog voor belangrijke uitdagingen te staan. Het VO wenst het bestuur en alle andere bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens betrokken geledingen alle wijsheid om deze het hoofd te kunnen bieden.

Oordeel VO

Het VO ziet op het afgelopen verslagjaar terug als een jaar van constructieve discussies en overleg met het bestuur. De belangrijkste onderwerpen hierbij betroffen de betrokkenheid van het VO bij benoemingen binnen de herziene bestuursstructuur, de uitgebrachte adviezen en de evaluaties van de beleggingsstrategie. Het VO spreekt zich positief uit over het gevoerde beleid en de gemaakte beleidskeuzes voor de toekomst.

IJmuiden, 30 mei 2017

Reactie bestuur

Het bestuur heeft met veel belangstelling kennisgenomen van de inbreng en het oordeel van het VO.

In 2016 heeft het bestuur intensief samengewerkt met het VO. Elk kwartaal vindt met het VO een periodiek overleg plaats. Hierin worden de adviezen evenals reguliere en bijzondere onderwerpen besproken. Het VO is in 2015 intensief betrokken geweest bij de totstandkoming van de nieuwe governance binnen Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Het VO is vervolgens in 2016 uitgebreid van zeven naar elf leden en voor de (vijf) leden namens pensioengerechtigden zijn verkiezingen gehouden. Deze vijf leden van het VO hebben een bindende voordracht gegeven voor de twee leden van het bestuur namens gepensioneerden. Het VO heeft in 2016 verder een bindende voordracht verzorgd voor de drie leden van de Raad van Toezicht. Dit illustreert de nieuwe uitgebreide rol van het VO in de bestuursstructuur van Stichting Pensioenfonds Hoogovens en het belang van een goede samenwerking.

Het VO heeft in 2016 op een drietal terreinen advies aan het bestuur uitgebracht.

Voor wat betreft governance heeft het jaar 2016 in het teken gestaan van de implementatie en de personele invulling van de verschillende organen. Ook op het terrein van het beleggingsbeleid en risicomanagement is door het bestuur veel werk verzet, met doortastende ondersteuning vanuit de uitvoeringsorganisatie. Cruciaal is nu een heldere rolvervulling en taakafbakening, tussen en binnen de diverse organen van het pensioenfonds.

Het bestuur herkent de weergave van de adviezen van het VO op het terrein van het beloningsbeleid en de premievaststelling 2017.

De verschillende mogelijkheden voor het inkooptarief indexatiedepot zijn in 2016 door het bestuur afgewogen. De consistentie met de premiestelling weegt naar de mening van het bestuur het zwaarst, vandaar dat is gekozen voor het tarief op basis van de kostendekkende premie.

Conform het FTK kunnen vanaf een beleidsdekkingsgraad van 110% toeslagen worden verleend, in 2016 is dit niet het geval geweest. Uit het herstelplan en de haalbaarheidstoets blijkt dat er ook de komende jaren geen ruimte is om de pensioenen volledig te verhogen met de loon- en prijsontwikkeling. De sinds 2008 opgelopen achterstanden nemen hierdoor verder toe. Op lange termijn wordt conform de haalbaarheidstoets overigens wel voldaan aan de toeslagambitie.

Het bestuur dankt het VO voor de constructieve samenwerking in 2016 en ziet uit naar continuering daarvan.

IJmuiden, 30 mei 2017

Jaarrekening 2016

Financiële overzichten (in mln. €)

Balans per 31 december

Na bestemming van saldo van baten en lasten

		2016	2015
Actief			
Beleggingen voor risico van het pensioenfonds	(2)		
Vastgoedbeleggingen		540	560
Aandelen		3.256	2.729
Vastrentende waarden		3.864	3.859
Derivaten		573	594
Overige beleggingen		6	7
		8.239	7.749
Beleggingen voor risico van de deelnemers	(2)	1	1
Herbelegging van ontvangen cash collateral	(3)	240	329
Overige vorderingen en overlopende activa	(4)	9	6
Liquide middelen	(5)	1	1
		8.490	8.086
Passief			
Stichtingskapitaal en reserves	(6)		
Stichtingskapitaal en algemene reserve		497	545
Bestemmingsreserve		14	
		511	545
Technische voorzieningen voor risico van het pensioenfonds	(7)	7.633	7.129
Technische voorzieningen voor risico van de deelnemers		1	1
Overige schulden en overlopende passiva	(8)	345	411
		8.490	8.086

* De bij de posten vermelde nummers (-) verwijzen naar de toelichting op de balans vanaf pagina 54.

Solvabiliteit

	2016	2015
Minimaal vereist eigen vermogen	322	297
Vereist eigen vermogen	1.638	1.428
Aanwezig eigen vermogen	497	545

Dekkingsgraad ultimo jaar

	2016	2015
Nominale dekkingsgraad (in %)	106,5	107,6
Beleidsdekkingsgraad (in %)	101,3	108,2
Reële dekkingsgraad (in %)	82,2	87,2
Vereiste dekkingsgraad (in %)	121,5	120,0
Minimaal vereiste dekkingsgraad (in %)	104,2	104,2

Het pensioenfonds heeft in 2016 een herstelplan ingediend bij DNB omdat de beleidsdekkingsgraad onder het vereiste niveau lag (vereiste dekkingsgraad). DNB heeft ingestemd met het ingediende herstelplan. Eind maart 2017 is een actualisatie van het herstelplan ingediend. Uit het herstelplan blijkt dat Stichting Pensioenfonds Hoogovens voldoende herstelkracht heeft om zonder aanvullende maatregelen binnen de wettelijke termijnen uit een situatie van reservetekort te geraken.

Staat van baten en lasten

		2016	2015
Baten			
Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)	(9)	112	104
Premiebijdragen voor risico van de deelnemers	(9)		1
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds/deelnemers	(10)	<u>607</u>	<u>200</u>
		719	305
Lasten			
Pensioenuitkeringen		244	243
Pensioenuitvoeringskosten		4	4
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds			
Pensioenopbouw	118	103	
Toeslagen		38	
Rentetoevoeging	-4	12	
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	(11) -249	-248	
Wijziging marktrente	609	356	
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-1	3	
Overige actuariële resultaten	31	-4	
		504	260
Mutatie pensioenverplichtingen voor risico van de deelnemers			1
Saldo overdrachten van rechten	(12)	<u>1</u>	<u>-3</u>
		753	505
Saldo van baten en lasten		-34	-200

* De bij de posten vermelde nummers (-) verwijzen naar de toelichting op de staat van baten en lasten vanaf pagina 58.

Bestemming van het saldo van baten en lasten

	2016	2015
Stichtingskapitaal en algemene reserve	-48	-200
Bestemmingsreserve	<u>14</u>	
Totaal stichtingskapitaal en reserves	-34	-200

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

		2016	2015
Kasstroom uit pensioenactiviteiten			
Ontvangen premies	(9)	112	105
Ontvangen in verband met overdracht van rechten	(12)	4	5
Betaalde pensioenuitkeringen	(11)	-244	-243
Betaald in verband met overdracht van rechten	(12)	-5	-2
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	(11)	<u>-4</u>	<u>-4</u>
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten		-137	-139
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten			
Verkopen en aflossingen van beleggingen		3.971	3.879
Ontvangen directe beleggingsresultaten	(10)	149	192
Aankopen beleggingen	(2)	-3.956	-3.903
Betaalde vermogensbeheer- en transactiekosten	(10)	<u>-27</u>	<u>-29</u>
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten		137	139
Mutatie in de liquide middelen			
		0	0

* De bij de posten vermelde nummers (-) verwijzen naar de toelichting op de balans vanaf pagina 54 of de toelichting op de staat van baten en lasten vanaf pagina 58.

Toelichting op de jaarrekening

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling (1)

Inleiding

Het doel van Stichting Pensioenfonds Hoogovens, statutair gevestigd te IJmuiden (het pensioenfonds) en is als ondernemingspensioenfonds ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41222617, is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden. Het pensioenfonds is erop gericht om de pensioenovereenkomst zoals vastgelegd in het pensioenreglement uit te voeren onder de voorwaarden van de uitvoeringsovereenkomst. Alle bedragen zijn vermeld in miljoenen euro's, de functionele valuta van het pensioenfonds, tenzij anders is vermeld. Deze jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2016, dat is geëindigd op balansdatum 31 december 2016.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen, opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. Het bestuur heeft op 30 mei 2017 de jaarrekening opgemaakt.

Algemeen

Voor zover hieronder niet anders is aangegeven, vindt waardering plaats op basis van actuele waarde. Alle in een vreemde valuta luidende bedragen zijn omgerekend in euro's tegen de per balansdatum geldende valutakoersen. Verschillen, ontstaan door afwijkingen ten opzichte van de aan het eind van het voorafgaande jaar gehanteerde koersen, worden verwerkt in de beleggingsopbrengsten. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. De toedeling van het belegd vermogen naar beleggingscategorieën is geschied op het niveau van individuele beleggingsportefeuilles of vermogensbeheerders. Voor jaarrekeningposten waarvan de presentatie in het boekjaar is gewijzigd ten opzichte van het voorgaand boekjaar worden de vergelijkende cijfers voor vergelijkingsdoeleinden aangepast.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen die economische voordelen in zich bergen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een actief of verplichting wordt niet langer in de balans opgenomen indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle rechten op economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot het actief of de verplichting aan een derde zijn overgedragen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'Nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien:

- indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft;
- in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Door het bestuur gevormde oordelen bij toepassing van de grondslagen die belangrijke gevolgen hebben voor de jaarrekening, hebben met name betrekking op de beleggingen voor risico pensioenfondsen en de technische voorzieningen.

Deelnemingen

Het pensioenfonds houdt kapitaalbelangen in maatschappijen met een beleggingskarakter. Om inzicht te geven in de samenstelling van de beleggingsportefeuille wordt de waarde van de deelnemingen opgenomen onder de betreffende beleggingscategorie. De waardering van de kapitaalbelangen is gebaseerd op de waarderingsgrondslagen van het fonds.

Beleggingen voor risico van het pensioenfonds/deelnemers

Vastgoedbeleggingen

Deze portefeuille bestaat uit extern beheerde vastgoed portefeuilles.

Beursgenoteerd

De waardering van beursgenoteerd vastgoed en infrastructuur beleggingsentiteiten geschiedt tegen beurswaarde per balansdatum.

Niet beursgenoteerd

De waardering van niet beursgenoteerd vastgoed en infrastructuur beleggingsentiteiten geschiedt op basis van de laatste taxatiewaardes. Vrijwel alle participaties worden jaarlijks getaxeerd op actuele waarde.

Aandelen

Hiertoe behoren aandelen, converteerbare obligaties en financiële instrumenten met de karakteristieken van aandelen, alsmede de aan deze beleggingscategorie toe te rekenen liquide middelen en deposito's. De waardering geschiedt tegen beurswaarde, voor zover het de converteerbare obligaties betreft vermeerderd met de lopende rente op de balansdatum. Niet beursgenoteerde beleggingen zijn opgenomen voor de geschatte marktwaarde.

Vastrentende waarden

Hieronder vallen obligaties, leningen, hypotheek en financiële instrumenten met de karakteristieken van vastrentende waarden, alsmede de aan deze beleggingscategorie toe te rekenen liquide middelen en deposito's. Waardering geschiedt tegen beurskoers plus lopende rente op de balansdatum. In het geval er geen beurskoers beschikbaar is, geschiedt waardering tegen de contante waarde van de toekomstige termijnen van rente en aflossing. De contante waarde wordt bepaald op basis van een rekenrente die gelijk is aan de geldende markttrente van soortgelijke instrumenten met een gelijke looptijd.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op actuele waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen. De waardering van de Total return swap (TRS) geschiedt met behulp van een marktconform en toetsbaar waarderingsmodel. In dit model wordt rekening gehouden met het kredietrisico, de waarde van het onderpand, de door het pensioenfonds ontvangen vergoeding, overige specifieke contractvoorwaarden en eventuele feitelijke markttransacties nabij de balansdatum.

Overige beleggingen

Onder deze categorie zijn de beleggingen opgenomen in zogenoemde absolute returnstrategieën. Deze worden gewaardeerd tegen actuele waarde. In het geval van niet beursgenoteerde fondsen wordt de waarde van het fonds bepaald aan de hand van de onderliggende waarde in het fonds, welke wordt gewaardeerd tegen de beurskoers of bij het ontbreken daarvan tegen de geschatte netto marktwaarde.

Herbelegging van ontvangen cash collateral

Ontvangen zekerheden kunnen worden herbelegd in geldmarktfondsen met een Aaa-rating met de mogelijkheid om dagelijks in- of uit te treden alsmede in kortlopende (maximaal 12 maanden) covered bonds uit core eurolanden met een Aaa-rating. Waardering vindt plaats conform vastrentende waarden.

Vorderingen en overlopende activa, overige schulden en overlopende passiva

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventueel noodzakelijke geachte voorzieningen. Vorderingen en overlopende activa alsmede overige schulden en overlopende passiva worden onderscheiden van vorderingen en schulden in verband met beleggingstransacties. Deze zijn opgenomen onder de beleggingen.

Liquide middelen

Liquide middelen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde. Onder liquide middelen zijn opgenomen die kasbanktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd hebben korter dan twaalf maanden. Deze worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties zijn gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichting kapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening voor pensioenverplichtingen wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de pensioenaanspraken en -rechten. Bij de berekening van de pensioenverplichtingen is uitgegaan van de geldende pensioenreglementen en van de pensioenaanspraken die kunnen worden toegerekend aan de tot de balansdatum verstreken deelnemingsperiode. De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per de balansdatum;
- de rentetoevoeging vindt plaats op basis van de nominale rente met een looptijd van een jaar zoals opgenomen in de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur aan het einde van het vorige boekjaar. De rente wordt berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar;
- sterfgrondslagen op basis van Prognosetafel AG2016 waarbij de sterftekansen zijn gecorrigeerd op basis van ervaringssterfte, voor de nettopensioenregeling wordt een van de basisregeling afwijkende ervaringssterfte toegepast;
- voor alle verzekerden geldt het systeem van bepaalde partner;
- alle mannen zijn drie jaar ouder verondersteld dan hun echtgenote/partner;
- in de voorziening pensioenverplichtingen is een opslag voor dekking van pensioenuitvoeringskosten begrepen van 2%;
- in de voorziening pensioenverplichtingen is rekening gehouden met de lasten uit hoofde van toeslagen die betrekking hebben op het volgende boekjaar, voor zover hierover in het huidige boekjaar is besloten.

Dekkingsgraad

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op de balansdatum het stichtingskapitaal en algemene reserve (aanwezige solvabiliteit) te delen op de totale technische voorzieningen van het pensioenfonds. Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie. De beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds is de gemiddelde dekkingsgraad van de 12 maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

Premiebijdragen

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate verantwoord. De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

- de inkoop van aanspraken als gevolg van tijdsverloop;
- de risicopremie voor het nabestaandenpensioen;
- de grondslagen voor het berekenen van de actuariële benodigde premie zijn gelijk aan welke worden gehanteerd voor de berekening van de pensioenverplichtingen. De rekenrente voor de gedempte kostendekkende premie is bepaald op basis van de maximale rendementscurve. Deze curve wordt bepaald met de strategische beleggingsportefeuille voor de periode 2016 tot en met 2020 en de daarbij behorende maximale rendementen, waarbij het rendement op vastrentende waarde is vastgelegd voor vijf jaar op basis van de door DNB in september 2015 gepubliceerde rentetermijnstructuur;
- een opslag voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen;
- een opslag voor de dekking van administratiekosten;
- de leeftijdsafhankelijke premie voor de nettopensioenregeling wordt, voor de werknemers die deelnemen aan deze regeling, ingehouden op het nettosalaris en door de werkgever afgedragen aan het pensioenfonds.

Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds/deelnemers

Onder de beleggingsopbrengsten zijn begrepen de directe en indirecte beleggingsopbrengsten alsmede de vermogensbeheerkosten (inclusief transactiekosten).

Grondslagen kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

Toelichting op de balans (in mln. €)

Beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers 2016 (2)

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal beleggingen
Stand per 1 januari 2016	560	2.729	3.860	530	7	7.686
Aankopen/verstrekkingen	20	878	2.956	93	9	3.956
Verkopen/aflossingen	-68	-644	-3.178	-193	-10	-4.093
Waardeverschillen en verkoopresultaten	28	293	227	59		607
Stand per 31 december 2016	540	3.256	3.865	489	6	8.156
Derivaten met een negatieve waarde						84
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers						8.240

'Totaal beleggingen' is het bedrag aan beleggingen dat het pensioenfonds actief beheert. Dit bedrag komt niet overeen met het bedrag op de balans onder 'Beleggingen voor risico pensioenfonds' te samen met 'Beleggingen voor risico deelnemers', omdat derivaten met een negatieve waarde onder de passiva moeten worden verantwoord. Voor een uitsplitsing van de totale beleggingen, zie tabel Beleggingen met rente- en inflatierisico op pagina 62 en tabel Beleggingen met zakelijke waarden risico op pagina 63.

Het pensioenfonds heeft ultimo 2016 voor € 7 miljoen (2015: kleiner dan € 5 miljoen) indirect via externe vermogensbeheerders belegd in Tata Steel of haar dochtermaatschappijen.

Beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers 2015 (2)

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal beleggingen
Stand per 1 januari 2015	474	2.496	3.629	728	297	7.624
Aankopen/verstrekkingen	64	1.207	1.632	990	10	3.903
Verkopen/aflossingen	-37	-1.164	-1.610	-1.046	-185	-4.042
Waardeverschillen en verkoopresultaten	59	190	88	-142	5	200
Stand per 31 december 2015	560	2.729	3.739	530	127	7.685
Herclassificatie liquide middelen			121		-120	1
Stand per 31 december 2015 (aangepast)	560	2.729	3.860	530	7	7.686
Derivaten met een negatieve waarde						64
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers						7.750

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten, zijn gewaardeerd door middel van waarderingmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten. Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten significante schattingsposten (waaronder de te hanteren rentecurve, volatiliteit en inschatting van de kasstromen). De waardering wordt verricht naar de beste inzichten van het pensioenfonds.

Op basis van deze verscheidenheid en gradaties in waarderingmethoden worden de beleggingen ingedeeld naar drie verschillende waarderingniveaus (levels):

- Level 1 - Directe marktnotering: De waarde is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen van beleggingen in een actieve markt.
- Level 2 - Afgeleide marktnotering: De waarde wordt vastgesteld aan de hand van waarderingmodellen waarin gebruik is gemaakt van significante inputparameters die zijn afgeleid van waarneembare marktinformatie.
- Level 3 - Waarderingsmodellen en -technieken: De waarde wordt vastgesteld met waarderingmodellen waarin voor significante inputparameters geen gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Beleggingen naar waarderingmethode 2016

	Directe marktnotering	Afgeleide marktnotering	Waarderingsmodellen en -technieken	Totaal
Vastgoedbeleggingen	1		539	540
Aandelen	3.256			3.256
Vastrentende waarden	1.378	1.859	628	3.865
Derivaten		343	230	573
Overige beleggingen	—	6	—	6
Beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers	4.635	2.208	1.397	8.240
Derivaten met een negatieve waarde	-38		-46	-84

Beleggingen naar waarderingmethode 2015

	Directe marktnotering	Afgeleide marktnotering	Waarderingsmodellen en -technieken	Totaal
Vastgoedbeleggingen	1		559	560
Aandelen	2.728	1		2.729
Vastrentende waarden	1.470	1.893	497	3.860
Derivaten		377	217	594
Overige beleggingen	—	7	—	7
Beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers	4.199	2.278	1.273	7.750
Derivaten met een negatieve waarde	-6		-58	-64

Herbelegging van ontvangen cash collateral (3)

	2016	2015
Covered bonds	24	94
Geldmarktfondsen	216	235
Totaal	240	329

Ontvangen zekerheden kunnen worden herbelegd in geldmarktfondsen met een Aaa-rating met de mogelijkheid dagelijks in- of uit te treden alsmede in kortlopende (maximaal 12 maanden) covered bonds uit core eurolanden met een Aaa-rating. Voor de herbelegging in deze covered bonds geldt bovendien de restrictie dat niet meer dan de helft van de ontvangen zekerheden hier in mogen worden herbelegd met een maximum van € 100 miljoen. Tegenover de ontvangen zekerheden staat een verplichting om deze weer terug te betalen. Dit bedrag staat vermeld onder overige schulden en overlopende passiva als terugbetalingsverplichting, zie toelichting (8) op pagina 57. De hoogte van de ontvangen zekerheden fluctueert met de waardeontwikkeling van de derivaten. Tegenover de betaalde zekerheden staat een vordering om deze terug te ontvangen. Deze vordering staat vermeld onder vorderingen en overlopende activa, toelichting (4).

Vorderingen en overlopende activa (4)

	2016	2015
Vorderingen uit hoofde van betaalde zekerheden	9	6

De vorderingen uit hoofde van betaalde zekerheden hebben een looptijd korter dan een jaar. Het pensioenfonds heeft geen significante vorderingen (groter dan € 500.000) op de werkgever per ultimo 2016.

Liquide middelen (5)

	2016	2015
Liquide middelen	1	1

Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties zijn gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves (6)

	Stichtingskapitaal en algemene reserve	Bestemmingsreserve	Totaal
Stand per 1 januari 2015	745		745
Bestemming van saldo van baten en lasten	-200		-200
Stand per 1 januari 2016	545		545
Bestemming van saldo van baten en lasten	-48	14	-34
Stand per 31 december 2016	497	14	511

Met ingang van 2016 is er een bestemmingsreserve gevormd ten behoeve van het toeslagendepot. De bestemmingsreserve telt niet mee bij het bepalen van de dekkingsgraad.

Technische voorzieningen voor risico van het pensioenfonds (7)

	2016	2015
Stand begin boekjaar	7.129	6.869
Pensioenopbouw	118	103
Toeslagverlening		38
Rentetoevoeging	-4	12
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-244	-243
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-5	-5
Wijziging markttrente	609	356
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-1	3
Kosten langlevens		
Overige actuariële resultaten	<u>31</u>	<u>-4</u>
	504	260
Stand einde boekjaar	7.633	7.129
Rekenrente rentetoevoeging (in %)	-0,1	0,2
Gemiddelde gewogen rekenrente per ultimo (in %)	1,3	1,7
Duration van de pensioenverplichtingen (in jaren)	18	18
Samenstelling voorziening pensioenverplichtingen		
Deelnemers	3.624	3.354
Gewezen deelnemers	537	508
Pensioengerechtigden	<u>3.472</u>	<u>3.267</u>
Totaal pensioenverplichtingen	7.633	7.129

Overige schulden en overlopende passiva (8)

	2016	2015
Schulden uit hoofde van ontvangen zekerheden	249	335
Derivaten met een negatieve waarde	84	64
Diversen	<u>12</u>	<u>12</u>
Totaal	345	411

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

	2016	2015
Vastrentende waarden		
High Yield	101	
Hypotheke	164	
Total return swap	17	17
Vastgoedbeleggingen		
Infrastructuur	<u>5</u>	<u>5</u>
Totaal	287	22

De niet in de balans opgenomen verplichtingen betreffen de door de tegenpartij of vermogensbeheerder nog niet opgevraagde investeringsruimte.

Verbonden partijen

Er is sprake van een relatie van verbonden partijen tussen de bestuurders en werknemers van het pensioenfonds met de bij het pensioenfonds aangesloten ondernemingen. Met de aangesloten ondernemingen vinden transacties 'at arm's length' plaats.

Bestuursleden welke een dienstverband hebben met de aangesloten werkgevers bouwen pensioen op conform de vigerende pensioenregeling van het pensioenfonds.

Toelichting op de staat van baten en lasten (in mln. €)

Premiebijdragen van werkgever en werknemers (9)

	2016	2015
Werkgeversgedeelte	78	73
Werknemersgedeelte	<u>34</u>	<u>32</u>
Feitelijke premie	112	105
Premie naar toeslagendepot (bestemmingsreserve)	<u>-13</u>	<u>-34</u>
Premie bestemd voor pensioenopbouw	99	71

Samenstelling van de (gedempte) kostendekkende premie

	2016		2015	
	Gebaseerd op rentetermijnstructuur	Gebaseerd op verwacht rendement	Gebaseerd op rentetermijnstructuur	Gebaseerd op verwacht rendement
Premie voor verplichtingen risico pensioenfonds				
Jaarinkoop	106	47	94	48
Backservice inkoop				
Koopsom overlijdensrisico	7	5	6	5
Inkoop overig	3	3	1	1
Toekomstige uitvoeringskosten	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>1</u>
Pensioenopbouw	118	56	103	55
Solvabiliteitsopslag	25	12	16	8
Opslag voor uitvoeringskosten				
Premie voor ambitie		<u>28</u>		
Kostendekkende premie	143	96	119	63
Premie bestemd voor pensioenopbouw	99		71	
Pensioenopbouw	118		103	
Premiedekkingsgraad (in %)	83,9		68,9	
Duration	27	22	25	24
Gemiddelde rente	1,9	5,0	2,2	4,7

Sociale partners hebben de pensioenpremie voor de periode 2015 tot en met 2017 vastgesteld op 28% van de pensioengrondslag op jaarbasis. Voor 2016 is op basis daarvan € 112 miljoen aan premie ontvangen (2015: € 105 miljoen). In 2016 bedraagt de gedempte, op basis van verwacht rendement, kostendekkende premie voor de opbouw van nieuwe pensioenrechten 24,6% (2015: 18,8%) en komt overeen met een bedrag van € 99 miljoen (2015: € 71 miljoen). De resterende € 13 miljoen (2015: € 34 miljoen) is bestemd voor dotatie aan het toeslagendepot. Het verwacht rendement op basis waarvan de gedempte kostendekkende premie wordt berekend is 5,05%. Rekening houdend met een opslag voor toeslagverlening van 2,35% bedraagt de rekenrente voor de gedempte kostendekkende premie 2,7%. In 2016 is de rekenrente gebaseerd op de rentetermijnstructuur voor de inkoop van de nieuwe pensioenopbouw 1,9% (2015: 2,2%). Dit verklaart waarom de kosten van de inkoop, ten bedrage van € 118 miljoen (2015: € 103 miljoen), hoger zijn dan de daarvoor ontvangen premie. Door de hogere gedempte kostendekkende premie is de premiedekkingsgraad in 2016 gestegen tot 83,9% (=99/118x100%. 2015: 68,9=71/103x100%).

Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds/deelnemers 2016 (10)

	Indirect	Direct	Vermogensbeheer- kosten	Transactie- kosten	Totaal
Vastgoedbeleggingen	17	16	-4	-1	28
Aandelen	271	30	-7	-1	293
Vastrentende waarden	154	83	-8	-2	227
Derivaten	42	18	-1	-2	57
Overige beleggingen	1	2	-1		2
Totaal	485	149	-21	-6	607

Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds/deelnemers 2015 (10)

	Indirect	Direct	Vermogensbeheer- kosten	Transactie- kosten	Totaal
Vastgoedbeleggingen	43	20	-4		59
Aandelen	167	32	-7	-2	190
Vastrentende waarden	1	97	-8	-2	88
Derivaten	-180	42	-2	-2	-142
Overige beleggingen	6	1	-2		5
Totaal	37	192	-23	-6	200

Vermogensbeheer- en transactiekosten

	2016	2015
Portefeuillebeheerkosten extern beheer	14	13
Portefeuillebeheerkosten intern beheer	5	5
Prestatieafhankelijke vergoedingen	1	4
Bewaarloon en overige kosten	1	1
Transactiekosten	6	6
Totaal	27	29

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (11)

	2016	2015
Ouderdomspensioen	178	178
Nabestaandenpensioen	63	62
Invalideitpensioen	3	3
Afkopen		
Pensioenuitvoeringskosten	<u>5</u>	<u>5</u>
Totaal	249	248

Saldo overdrachten van rechten (12)

	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten	4	5
Uitgaande waardeoverdrachten	<u>-5</u>	<u>-2</u>
Saldo overdrachten van rechten	-1	3
Onttrekking/toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen	<u>1</u>	<u>-3</u>
Totaal	0	0

Honorarium accountant (in €)*

	2016	2015
Controle van de jaarrekening en verslagstaten	87.725	82.171
Fiscale adviesdiensten		3.630
Overige niet controle diensten	<u>22.217</u>	<u>6.413</u>
Totaal	109.942	92.214

*De totale honoraria voor de controle van de jaarrekening en de verslagstaten is gebaseerd op de totale honoraria voor de controle van de jaarrekening en de verslagstaten over het boekjaar waarop de jaarrekening betrekking heeft.

Bezoldiging bestuurders (in €)*

	2016	2015
Externe bestuursleden	96.044	121.000
Overige bestuursleden namens pensioengerechtigden	27.852	43.593
Externe adviseurs	30.250	29.569
Raad van Toezicht/Commissie van intern toezicht	<u>50.013</u>	<u>39.930</u>
Totaal	204.159	234.092

* De betreffende bestuurders van Stichting Pensioenfonds Hoogovens ontvangen een bezoldiging conform het beloningsbeleid van Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Bestuursleden werkzaam bij de onderneming ontvangen geen vergoeding.

Bij het pensioenfonds zijn geen werknemers in dienst. De werkzaamheden worden verricht door werknemers die in dienst zijn van Tata Steel. De hieraan verbonden kosten bedragen € 4,0 miljoen (2015: € 3,9 miljoen) en zijn doorbelast aan het pensioenfonds.

Risicoparagraaf

Vereist eigen vermogen

Voor blootstelling aan specifieke risico's eist de Pensioenwet dat het pensioenfonds een buffer aanhoudt, in de vorm van eigen vermogen. De hoogte van dit vereist eigen vermogen is vastgesteld op grond van het standaardmodel in het Besluit FTK en de Regeling Pensioenwet. Dit model kent eigen categorieën. Door toepassing van het standaardmodel op het risicoprofiel van het pensioenfonds bedroeg het vereiste eigen vermogen aan het einde van het boekjaar 21,5% van de verplichtingen. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de risicocomponenten die leiden tot het vereist eigen vermogen volgens de definities uit het standaardmodel.

Samenstelling vereist eigen vermogen (in mln. €)

	2016	2015
S1. Rente- en inflatierisico	333	388
S2. Zakelijke waarden risico	1.261	1.053
S3. Valutarisico	377	320
S4. Grondstoffenrisico		
S5. Kredietrisico	255	198
S6. Verzekeringstechnisch risico	207	194
S7. Liquiditeitsrisico		
S8. Concentratierisico		
S9. Operationeel risico		
S10. Actief beheer risico	79	58
Subtotaal van alle risico's	2.512	2.211
Af: diversificatie-effect	-874	-783
Vereist eigen vermogen	1.638	1.428
Technische voorzieningen	7.633	7.129
Als percentage technische voorzieningen	21,5	20,0
Eigen vermogen	497	545
Af: Vereist eigen vermogen	1.638	1.428
Reservetekort/-overschot	-1.141	-883
Als percentage technische voorzieningen	-14,9	-12,4

In 2016 is het vereist eigen vermogen gestegen van € 1.428 miljoen naar € 1.638 miljoen. Deze stijging wordt per saldo veroorzaakt door de daling van het rente- en inflatierisico (S1) enerzijds en een stijging van het zakelijke waarden risico (S2), en het valuta- en kredietrisico anderzijds. De vereiste dekkingsgraad is gestegen van 120,0% tot 121,5%. De stijging hiervan wordt gemitigeerd door de stijging van de waarde van de pensioenverplichtingen.

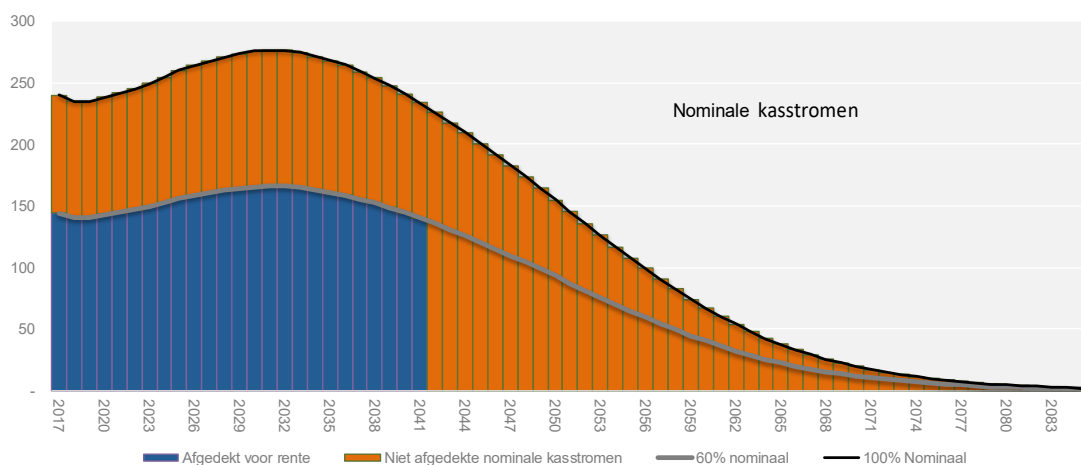
In het standaardmodel heeft het pensioenfonds de vermogenseisen voor het liquiditeitsrisico (S7), het concentratierisico (S8) en de niet-financiële risico's (S9) op nihil gezet. Dit is gebaseerd op de veronderstelling dat het pensioenfonds deze risico's dusdanig beheerst dat deze niet materieel zijn voor de vaststelling van het vereist eigen vermogen. Hieronder worden de specifieke risico's toegelicht.

S1. Rente- en inflatierisico

Het renterisico heeft betrekking op het verschil in rentegevoeligheid van de vastrentende waarden ten opzichte van de voorziening pensioenverplichtingen. Het pensioenfonds gebruikt naast kasgelden en obligaties, renteswaps om dit risico te beheersen. Het renteaftdeckingsbeleid van het pensioenfonds is dynamisch en afhankelijk van de hoogte van de 10-jaars swaprente (risicoparagraaf in bestuursverslag op pagina 29). In 2016, evenals in 2015, was de 10-jaars swaprente lager dan 2% en was de strategische renteaftdekking 35% van de pensioenverplichtingen (de totale pensioenkasstromen). Dit is ingevuld door 60% renteaftdekking over de pensioenkasstromen van de eerste 25 jaren.

Ondanks dat de renteafdekking eind 2016 hetzelfde was als per ultimo 2015, is het rente- en inflatierisico gedaald. Dit wordt veroorzaakt door dat in 2016 de rente verder is gedaald. De S1 wordt berekend door middel van een relatieve (percentuele) renteschok. Bij een lagere rente betekent dit een lagere schok en dus een lagere waarde van de S1. De onderstaande grafiek toont de renteafdekking eind 2016 bij het pensioenfonds.

Renteafdekking ultimo 2016 (in mln. €)

In onderstaande tabel zijn de posities opgenomen op basis waarvan het rente- en inflatierisico (S1) is berekend. Voor nadere toelichting op de mutaties wordt verwezen naar het hoofdstuk Beleggingen (pagina 23).

Beleggingen met rente- en inflatierisico (in mln. €)

	2016		2015	
	Contractomvang ⁶	Actuele waarde	Contractomvang ⁶	Actuele waarde
Vastrentende waarden				
Eurolanden excl. Europese periferie		680		1.035
Overige Europa				3
Staatsobligaties (nominaal)		680		1.038
Eurolanden excl. Europese periferie		75		74
Overige Europa		41		41
Staatsobligaties (inflatiegerelateerd)		116		115
Eurolanden excl. Europese periferie		127		189
Eurolanden Europese periferie		64		189
Overige Europa		634		454
Overige		396		414
Covered Bonds		1.221		1.246
Investment Grade		172		287
High Yield		617		362
Hypotheek		639		497
Liquide middelen en overlopende activa/passiva		412		308
		3.857		3.853
Derivaten				
Euribor swaps	642	340	-241	372
Eonia swaps	250	3	250	5
Renteswaps	892	343	9	377
Inflatieswaps	-64	-46	69	-58
Total return swaps	300	230	300	217
Totaal		4.384		4.389

* Periferie staat voor de eurolanden Portugal, Italië, Griekenland, Spanje.

⁶ De contractomvang geeft het bedrag aan van de onderliggende positie waarover het contract is afgesloten.

S2. Zakelijke waarden risico

Dit betreft het risico als gevolg van het blootstaan aan wijzigingen van het niveau en de volatiliteit in marktprijzen van financiële waarden. Fluctuaties in marktprijzen vormen vooral een risico als ze niet of slechts gedeeltelijk samenvallen met de fluctuaties in de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen. De mate waarin de marktprijzen fluctueren, de volatiliteit, is dus een risicobron. Het marktrisico is beperkt door diversificatie aan te brengen naar beleggingscategorieën en -stijlen en naar risicofactoren. In het beleggingsplan zijn de strategische gewichten inclusief bandbreedtes bepaald per beleggingscategorie. Een andere risicoreducerende maatregel is dat voornamelijk wordt belegd op gereguleerde markten waarbij transparante prijsvorming beschikbaar is. In onderstaande tabel zijn de posities opgenomen op basis waarvan het zakelijke waarden risico (S2) is berekend. De hier verantwoorde posities in liquide middelen en overlopende activa en passiva zijn verantwoord onder de vermelde beleggingscategorieën omdat deze verband houden met beleggingstransacties behorende bij de desbetreffende beleggingscategorie. Deze posities zijn niet meegenomen in de berekening van S2, maar wel in de berekening van het kredietrisico S5.

Het zakelijke waarden risico is in 2016 toegenomen. Dit wordt veroorzaakt door een hogere allocatie van de totale beleggingen aan zakelijke waarden conform de aanpassing van het strategisch beleid in het beleggingsplan 2016. Hiervoor is in 2015 een verhoging van het risicoprofiel aangevraagd bij, en toegekend door, DNB. Tweede oorzaak is waardestijging van de beleggingen in aandelen.

Beleggingen met zakelijke waarden risico (in mln. €)

	2016		2015	
	Contractomvang ⁷	Actuele waarde	Contractomvang ⁷	Actuele waarde
Vastgoedbeleggingen				
Kantoren		1		49
Winkels		172		158
Woningen		107		82
Overig vastgoed		84		81
Infrastructuur		175		189
Liquide middelen en overlopende activa/passiva		<u>1</u>		<u>1</u>
Totaal		540		560
Aandelen				
Europa		1.155		1.029
Amerika		960		777
Japan en Pacific		287		271
Emerging markets		<u>854</u>		<u>652</u>
Totaal		3.256		2.729
Vastrentende waarden				
Special Markets		<u>8</u>		<u>7</u>
Totaal		8		7
Overige beleggingen				
Liquide middelen en overlopende activa/passiva		<u>6</u>		<u>7</u>
Totaal		6		7
Derivaten				
Valutatermijncontracten	-1.084	<u>-38</u>	-879	<u>-6</u>
Totaal		-38		-6
Totaal		3.772		3.297

⁷ De contractomvang geeft het bedrag aan van de onderliggende positie waarover het contract is afgesloten.

Onderstaande tabel laat de aansluiting zien tussen de posities op basis waarvan S1 en S2 zijn berekend en het totaal van de beleggingen.

Verdeling beleggingen (in mln. €)

	2016	2015
Gerubriceerd onder S1. rente- en inflatierisico	4.384	4.389
Gerubriceerd onder S2. zakelijke waarden risico	<u>3.772</u>	<u>3.297</u>
Totaal beleggingen	8.156	7.686

S3. Valutarisico

Het valutarisico ontstaat als gevolg van onvoldoende afstemming tussen activa en passiva dan wel inkomsten en uitgaven op het gebied van vreemde valuta. Het beleid is er op gericht dat het valutarisico op beleggingen in andere valuta dan de euro wordt afgedekt indien deze worden aangehouden vanwege direct rendement of bekwaamheid (skill van de manager) dan wel een concreet begin- en eindpunt hebben. Dit betekent dat vooral het valutarisico op beleggingen in aandelen niet wordt afgedekt. Een uitzondering wordt gemaakt voor het US dollar valutarisico van beleggingen in Amerikaanse aandelen. Deze exposure is voor 50% afgedekt omdat anders het valutarisico op de US dollar te dominant zou worden. Het pensioenfonds dekt het valutarisico vooral af door het afsluiten van valutatermijncontracten op de US dollar. Van het totaal belegd vermogen van € 8.156 miljoen (2015: € 7.686 miljoen) luidt omgerekend € 3.231 miljoen (2015: € 2.669 miljoen) in een andere valuta dan de euro. De stijging wordt vooral veroorzaakt door de groei van het belegd vermogen in 2016.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het valutarisico (netto positie) dat het pensioenfonds loopt ultimo 2016. Alle valutaposities groter dan € 50 miljoen staan apart gespecificeerd.

Netto valutapositie (in mln. €)

	2016			2015		
	Balans positie	Valuta derivaten	Netto positie	Balans positie	Valuta derivaten	Netto positie
US dollar	1.656	-1.063	593	1.285	-862	423
Britse Pond	344	-21	323	336	-17	319
Hong Kong dollar	198		198	175		175
Japanse Yen	195		195	136		136
Zwitserse frank	112		112	108		108
Zuid-Koreaanse won	108		108	93		93
Taiwanese dollar	93		93	73		73
Indonesische rupiah	79		79	61		61
Braziliaanse real	61		61	36		36
Australische dollar	55		55	96		96
Overige valuta's	<u>330</u>	<u>—</u>	<u>330</u>	<u>270</u>	<u>—</u>	<u>270</u>
Totaal	3.231	-1.084	2.147	2.669	-879	1.790

S5. Kredietrisico

Dit is het risico dat een tegenpartij contractuele of andere overeengekomen verplichtingen (kredieten, vorderingen, ontvangen garanties) niet nakomt. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de kredietkwaliteit van de vastrentende waarden naar creditrating.

Kredietkwaliteit vastrentende waarden (Moody's rating)

	2016		2015	
	Actuele waarde	In %	Actuele waarde	In %
Aaa	1.810	44,2	2.197	53,8
Aa1	250	6,1	6	0,1
Aa2	884	21,6	830	20,3
Aa3	130	3,2	121	3,0
A1	28	0,7	333	8,2
A2			78	1,9
A3	233	5,7	11	0,3
Baa1	3	0,1	3	0,1
Baa2				
Baa3	133	3,2	121	3,0
< Baa3	566	13,8	362	8,9
Geen rating	<u>57</u>	<u>1,4</u>	<u>15</u>	<u>0,4</u>
Totaal	4.094	100,0	4.077	100,0

In onderstaande tabel wordt getoond hoe het totaalbedrag, op basis waarvan het kredietrisico is berekend, is opgebouwd. De liquide middelen en de per saldo ontvangen zekerheden zijn belegd in geldmarktfondsen en vastrentende waarden met een Aaa-rating.

Beleggingen met kredietrisico (in mln. €)

	2016	2015
Vastrentende waarden onder S1 (exclusief liquiditeiten en overlopende activa/passiva)	3.445	3.545
Total return swap	230	217
Liquiditeiten en overlopende activa/passiva in beleggingsportefeuilles	<u>419</u>	<u>315</u>
Totaal	4.094	4.077

De beheersing van kredietrisico op tegenpartijen vindt plaats door middel van de volgende beheersmaatregelen:

1. Limietenstructuur: de limieten hebben betrekking op de kredietwaardigheidsklasse. De limieten worden dagelijks gemonitord en eventuele overschrijdingen worden in functiescheiding gerapporteerd.
2. Geaccordeerde tegenpartijen: het pensioenfonds hanteert een lijst met geaccordeerde solide tegenpartijen. Alleen op deze tegenpartijen mag kredietrisico gelopen worden uit hoofde van geldmarktbeleggingen en over the counter (OTC) derivaten.
3. Collateral management proces: om het kredietrisico te beheersen wordt voor OTC-producten op dagelijkse basis collateralgelden ontvangen of betaald. Met alle tegenpartijen van OTC-producten zijn ISDA-contracten aangegaan met een Credit Support Annex (CSA) waarin het collateral management is geregeld. De ontvangen collateral gelden belegt het pensioenfonds in geldmarktfondsen met een hoge kredietwaardigheid.

Het pensioenfonds neemt deel aan een zogenoemd 'securities lending program' via de custodian. Dit heeft impact op het kredietrisico. Hierbij ontvangt het pensioenfonds een vergoeding voor het tijdelijk uitlenen van effecten. Ultimo 2016 bedroeg de waarde van de uitgeleende effecten € 329 miljoen (2015: vrijwel nihil als gevolg van een opschorting van het programma vanwege heronderhandeling van het contract). Het pensioenfonds accepteert in het 'lending program' sinds 2007 geen kasgelden meer als onderpand. Hiernaast is via beleggingsfondsen in aandelen ultimo 2016 € 95 miljoen (2015: € 56 miljoen) uitgeleend.

S6. Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico omvat de risico's van negatieve resultaten op de actuariële kanssystemen. Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is de ontwikkeling van de levensverwachting van de verzekerden. Ouderdoms- en partnerpensioen worden levenslang uitgekeerd. Naarmate verzekerden langer leven zal de voorziening pensioenverplichtingen hoger uitvallen. Door toepassing van de Prognosetafel AG2016 met correcties op de

sterftetekansen op basis van ervaringssterfte is het langlevensrisico verdisconteerd in de technische voorzieningen. Het kortlevensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden van een deelnemer mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor het pensioenfonds geen of onvoldoende voorzieningen heeft getroffen. Het langlevens- en kortlevensrisico zijn tegengesteld aan elkaar en beide risico's compenseren elkaar daarom in zekere mate. Gezien de omvang van het verzekerdendbestand heeft het pensioenfonds geen aanvullende herverzekering voor dit risico. In het vereist eigen vermogen wordt een buffer aangehouden voor het verzekeringstechnisch risico. Deze buffer is berekend volgens het formularium uit het standaardmodel. Het verzekeringstechnisch risico is in 2016 toegenomen, omdat de voorziening pensioenverplichtingen is toegenomen.

Ten aanzien van het liquiditeitsrisico (S7), het concentratierisico (S8) en het operationeel risico (S9) houdt het pensioenfonds in het standaardmodel geen vereist eigen vermogen aan. Dit is gebaseerd op de veronderstelling dat het pensioenfonds deze risico's dusdanig beheerst dat deze niet materieel zijn voor de vaststelling van het vereist eigen vermogen. Dit wordt hieronder toegelicht.

S7. Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. De korte termijn liquiditeitsbehoefte is in belangrijke mate afhankelijk van de waardeontwikkeling van de derivaten. Van vrijwel alle derivatenposities wordt dagelijks het waardeverschil afgerekend in de vorm van collateralgelden. Gevolg is dat de benodigde liquiditeit afhankelijk is van de richting waarin de markten zich ontwikkelen. Zo genereren renteswaps bij een stijgende rente grote liquiditeitsbehoeften. Bij de valutatermijncontracten leidt vooral een stijgende US dollar tot liquiditeitsbehoeften. Het pensioenfonds beheerst het liquiditeitsrisico door periodieke analyse van de liquiditeitsvraag onder verschillende scenario's af te zetten tegen de capaciteit om aan deze liquiditeitsvraag te voldoen. Bij het samenstellen van de beleggingsportefeuilles wordt rekening gehouden met de mogelijkheid om snel en zonder veel kosten aan de liquiditeitsvraag te kunnen voldoen. Het liquiditeitsrisico wordt ieder kwartaal gerapporteerd aan het bestuur.

S8. Concentratierisico

Het concentratierisico is het risico dat ontstaat doordat de beleggingen onvoldoende gediversifieerd zijn. Het risico kan zich voordoen door een relatief groot deel van het vermogen te beleggen in één specifieke vermogenstitel, één specifieke vermogensbeheerder, één specifiek product of één specifieke tegenpartij in derivatenposities. In de beleggingsrichtlijnen die het pensioenfonds hanteert zijn concentratielimieten opgenomen. Hierover wordt maandelijks en per kwartaal gerapporteerd. Overschrijding van de limieten kan leiden tot maatregelen die leiden tot opheffing van de overschrijding.

S9. Operationeel risico

De niet-financiële risico's hebben betrekking op processen, systemen, integriteit, juridisch/compliance (contracten, compliance aan wet- en regelgeving), ICT (onder andere beveiliging en continuïteit) en het uitbestedingsrisico. Het pensioenfonds heeft deze risico's opgenomen in haar risicobeheerraamwerk. Er is een risicoanalyse verricht waarin de risico's zijn geïdentificeerd en beheersmaatregelen zijn benoemd en operationeel gemaakt. De beheersmaatregelen worden uitgevoerd en beoordeeld op effectiviteit. Dit proces wordt ondersteund met behulp van een daartoe ingerichte applicatie. Periodiek wordt gerapporteerd over de effectiviteit van de beheersing van de niet-financiële risico's inclusief de status van, eventuele zich voorgedane, operationele incidenten.

Vermogensbeheerprocessen

De beheersmaatregelen met betrekking tot het vermogensbeheer zijn er op gericht dat de implementatie van het beleggingsbeleid overeenstemt met de strategie en de risicohouding van het pensioenfonds, dat beleggingsmandaten binnen de beleggingsrichtlijnen worden beheerd, dat transacties marktconform en met geautoriseerde tegenpartijen worden afgesloten en dat transacties tijdig, juist en volledig worden afgewikkeld. Voorts zijn beheersmaatregelen ingericht opdat de beleggingen juist worden geadmistreerd en gewaardeerd.

Pensioenbeheerprocessen

Ten aanzien van het pensioenbeheer zijn beheersmaatregelen getroffen die moeten waarborgen dat de pensioen-aanspraken en –rechten juist, volledig en tijdig worden vastgelegd in de pensioenadministratie, dat de pensioenbetalingen juist, volledig en tijdig plaatsvinden, dat de pensioenpremies evenzo worden geïncasseerd en dat de pensioenverplichtingen juist worden gewaardeerd. Voorts zijn maatregelen genomen opdat het pensioenfonds haar verzekerdens tijdig en adequaat informeert.

Rapportageprocessen

Het rapportageproces zorgt er voor dat de rapportages voldoende inzicht verstrekken in de prestaties en risico's van het pensioenfonds. Doel is 'reporting the right things good'. Het bestuur houdt zicht op de realisatie van de plannen door maand- en kwartaalrapportages. Om te komen tot betrouwbare rapportages beschikt het pensioenfonds over een gestructureerd rapportageproces waarbij gebruik wordt gemaakt van verschillende informatiesystemen.

Integriteit

Integriteitsrisico's zijn gedefinieerd als het gevaar van aantasting van de reputatie van het pensioenfonds of het gevaar van aantasting van het vermogen of het resultaat van het pensioenfonds als gevolg van een ontoereikende naleving van wet- en regelgeving of hetgeen als maatschappelijk betamelijk geldt. Deze aantasting kan zich voordoen door gedragingen van de organisatie zelf, haar medewerkers dan wel van de leiding van de organisatie, alsmede haar uitbestedingspartners en zakelijke relaties. Om deze risico's te beheersen voert het pensioenfonds periodiek een SIRA uit. De SIRA is de basis voor het vaststellen van het integriteitbeleid van het pensioenfonds en het invoeren van passende beheersmaatregelen en procedures om de integriteitsrisico's van het pensioenfonds te beheersen. Eén en ander heeft tot doel te zorgen voor een beheerste en integere bedrijfsvoering van het pensioenfonds, dat op haar beurt tot doel heeft het vertrouwen in het pensioenfonds en het financiële stelsel als geheel te waarborgen.

Juridisch en compliance

Het pensioenfonds wil minimaal voldoen aan bestaande wet- en regelgeving. Het pensioenfonds beschikt over juridische expertise. Mogelijke veranderingen in wet- en regelgeving worden nauwlettend gevolgd. Overeenkomsten met derden worden schriftelijk aangegaan waarbij de contracten voldoende afdwingbaar moeten zijn en de aansprakelijkheid helder is afgebakend. Contracten worden vooraf beoordeeld. Voor vermogensbeheermandaten wordt gebruik gemaakt van een gestandaardiseerde overeenkomst. Het bestuur wordt periodiek geïnformeerd via een compliance-rapportage.

ICT

Data en informatie zijn een belangrijk bezit voor Stichting Pensioenfonds Hoogovens en essentieel voor de bedrijfsvoering. Risico's als beveiligingsinbreuken of een langdurige uitval van systemen kunnen leiden tot financiële schade bij deelnemers en/of reputatieschade bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Stichting Pensioenfonds Hoogovens onderscheidt vijf ICT-risico's. Dit zijn beschikbaarheid (continuïteit van de bedrijfsprocessen), integriteit en betrouwbaarheid (borging datakwaliteit), vertrouwelijkheid en toegankelijkheid (beveiliging data in systemen), aanpasbaarheid (wendbaarheid als omstandigheden wijzigen) en bewustzijn (is het pensioenfonds zich bewust van de ICT-risico's).

Om op een gestructureerde wijze invulling te geven aan zowel de eisen vanuit wet- en regelgeving als de (aanvullende) eisen vanuit de interne organisatie heeft Stichting Pensioenfonds Hoogovens een ICT-risicobeleid opgesteld. In het beleid zijn de 54 control objectives van het DNB toetsingskader Informatiebeveiliging gedetailleerd uitgewerkt om zo op een passende wijze (proportioneel in uitleg van DNB) uitvoering te kunnen geven aan het waarborgen van de voortdurende beschikbaarheid, integriteit en beveiliging van de geautomatiseerde gegevens. Het ICT-risicobeleid wordt periodiek getoetst op actualiteit en effectiviteit.

Uitbesteding

Het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden dan wel de door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel wordt geschaad.

Het bestuur heeft een uitbestedingsbeleid vastgesteld waarin de uitgangspunten omtrent uitbesteding zijn opgenomen. Het pensioenfonds besteedt diensten uit op het gebied van pensioenbeheer, vermogensbeheer (externe vermogensbeheerders, effectenbewaring en aanverwante dienstverlening) en ICT.

Selectie, aanstelling, monitoring en ontslag van uitbestedingsrelaties vindt uitsluitend plaats op basis van zakelijke gronden en via gestructureerde processen. Een due diligence onderzoek en/of onderzoek naar de identiteit en reputatie van sleutelfiguren kan daar deel van uitmaken. De dienstverlening wordt schriftelijk overeengekomen, het kwaliteitsniveau wordt waar nodig geacht vastgelegd in een SLA. Er wordt periodiek getoetst en gerapporteerd over of de uitvoering plaatsvindt conform de afspraken. Het uitbestedingsbeleid wordt periodiek geactualiseerd.

S10. Actief beheer risico

Het actief beheer risico is geïntroduceerd onder het nFTK en geldt in eerste instantie alleen voor het aandelenrisico. Het vereist eigen vermogen voor actief beheer wordt bepaald als het maximale verlies door actief beheer dat met een waarschijnlijkheid van 2,5% binnen een jaar kan optreden. De mate van actief beheer wordt gemeten als de afwijking tussen het rendement van de portefeuille en het rendement van de benchmark voor die portefeuille (in jargon is dit de tracking-error). Alleen beleggingsportefeuilles met een tracking-error groter dan 1% worden meegenomen in de

berekening van S10. Een van de beleggingsovertuigingen is dat het pensioenfonds een voorkeur heeft voor passief beheer, tenzij redelijkerwijze verwacht en toegelicht kan worden dat actief beheer een extra bijdrage levert ten opzichte van het additionele risico en kosten. Ultimo 2016 was 42% (ultimo 2015: 47%) van de beleggingen in aandelen belegd in passieve fondsen.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn geen gebeurtenissen na balansdatum.

IJmuiden, 30 mei 2017

Bestuur (ter vaststelling)

R. (Rita) van Ewijk, *voorzitter*
drs. J.J. (Jaap) Borst RT, *plv. voorzitter*
drs. A.J. (Aernout) van Citters RA
J.H. (Josette) van Soest
W. (Wouter) Roubos, *secretaris*
ir. B.M. (Bas) Neelis
ir. H.J.A. (Hub) Littmann
drs. J. (Jelle) Mensorides

Raad van Toezicht (ter goedkeuring)

mr. J.P.W. (Flip) Klopper, *voorzitter*
drs. M.E.A. (Marlies) van Boom
H.J.P. (Henk Jan) Strang RA

Overige gegevens

Informatie omtrent de uitvoeringsovereenkomst

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds Hoogovens

Het pensioenfonds heeft uitvoeringsovereenkomsten met de aangesloten werkgevers waarin de wederzijdse verhouding is geregeld. Deze overeenkomsten zijn gewijzigd op 7 juli 2015. Het bestuur stelt jaarlijks de premie vast op basis van de verwachte rendementen. In de uitvoeringsovereenkomst ligt onder andere vast welke premies de ondernemingen maximaal dienen te betalen. De uitvoeringsovereenkomst kent geen bepalingen die de aangesloten werkgevers verplichten om tekorten bij het pensioenfonds aan te vullen. Indien in enig jaar de maximale premie lager is dan de kostendekkende premie dan kan het pensioenfonds de opbouw van pensioenaanspraken in dat jaar verlagen.

De per 31 december 2016 aangesloten werkgevers zijn:

- Tata Steel Nederland B.V.
- Tata Steel IJmuiden B.V.
- Tata Steel Nederland Technology B.V.
- Tata Steel Nederland Services B.V.
- Danieli Corus Technical Services B.V.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Hoogovens te Beverwijk is aan Willis Towers Watson de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmede ik actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Hoogovens, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Omdat Willis Towers Watson beschikt over een door de toezichthouder goedgekeurde gedragscode, is het toegestaan dat andere actuarissen en deskundigen aangesloten bij Towers Watson Netherlands B.V. wel andere werkzaamheden verrichten voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 50 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 2,5 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Hoogovens is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amstelveen, 30 mei 2017
drs. H. Zaghdoudi AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur en de Raad van Toezicht van Stichting Pensioenfonds Hoogovens

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Hoogovens per 31 december 2016 en van het resultaat en kasstromen over 2016, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting Pensioenfonds Hoogovens (de Stichting) te IJmuiden gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- 1 de balans per 31 december 2016;
- 2 de staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht over 2016; en
- 3 de toelichting met een overzicht van de grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Controleaanpak

Samenvatting

Goedkeurende controleverklaring

Materialiteit

Materialiteit van EUR 50 miljoen, 0,65% van het pensioenvermogen

Kerpunten

- De waardering van beleggingen
- De waardering van de technische voorzieningen

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 50 miljoen (2015: EUR 50 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen per 31 december 2016 (0,65%). Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de beleidsdekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het Bestuur en de raad van toezicht afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de EUR 2,5 miljoen aan het Bestuur en raad van toezicht rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

Stichting Pensioenfonds Hoogovens heeft het administratieve beheer van de beleggingen uitbesteed aan BNY Mellon. De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door BNY Mellon.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen die andere onafhankelijke accountants uitvoeren op de voor Stichting Pensioenfonds Hoogovens relevante interne beheersingsmaatregelen van BNY Mellon in de specifiek daarvoor opgestelde (ISAE 3402-type II) rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen en het bespreken van de beheersomgeving bij de dienstverlener met vertegenwoordigers van de dienstverlener. Op basis daarvan evalueren wij de in de ISAE 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2016 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het Bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan BNY Mellon.

Wij hebben met deelwaarnemingen beleggingen, beleggingsstromen, met brondocumentatie bij de dienstverlener onderzocht. Daarnaast hebben wij de waarderingen beleggingen getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekeningen.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, verkregen.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het Bestuur en de raad van toezicht gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Schattingonzekerheid in de waardering van beleggingen

Omschrijving

De beleggingen vormen een significante post op de balans van de Stichting. Alle beleggingen dienen conform de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Uit noot 2 bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 4.635 miljoen (56%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op marktnoteringen en EUR 3.605 miljoen (44%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op afgeleide marktnoteringen, onafhankelijke taxaties, nettocontantewaardeberekeningen en andere geschikte waarderingsmodellen. Het bepalen van de marktwaarde voor deze beleggingen is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad, vormde de waardering van beleggingen met behulp van schattingen een kernpunt in onze controle.

In de toelichting op pagina 52 geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In noot 2 zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

De waardering van beleggingen gebaseerd op afgeleide marktnoteringen hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekeningen. Wij hebben hierbij onder meer aandacht besteed aan consistentie met de waarderingsgrondslagen van de Stichting ten opzichte van die van het beleggingsfonds alsmede de strekking van de verklaring van de andere onafhankelijke accountant. Bovendien hebben wij ook de monitoring van de Stichting op recente financiële informatie van de beleggingen na balansdatum in onze werkzaamheden betrokken.

Wanneer niet tijdig een jaarrekening, voorzien van een goedkeurende controleverklaring, beschikbaar is, hebben wij de betrouwbaarheid van de marktwaardering, zoals door de fondsmanager is afgegeven, vastgesteld door de inschatting van deze fondsmanagers uit voorgaande jaren te toetsen aan de hand van de later in het jaar beschikbaar gekomen gecontroleerde jaarrekeningen. In aanvulling hierop hebben we diverse gesprekken gevoerd met de Stichting, waarbij wij significante gebeurtenissen na balansdatum, mogelijke risico's en andere relevante aspecten die van invloed zijn op de waardering van deze fondsen hebben besproken en getoetst aan brondocumentatie.

Voor beleggingen waarvan de waardering gebaseerd is op nettocontantewaardeberekeningen en andere geschikte waarderingsmodellen hebben we de, door de Stichting, verkregen waardering van tegenpartijen voor een selectie van individueel significante producten onderzocht met gebruikmaking van een eigen waarderingsspecialist. Hierbij hebben wij de geschiktheid van de gehanteerde rekenmodellen geëvalueerd, inputgegevens aangesloten met objectieve brongegevens en de rekenkundige juistheid getoetst. De brongegevens, waaronder marktgegevens, hebben wij kritisch beschouwd en vergeleken met zelfstandig verkregen in de markt waarneembare prijzen.

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen. Wij hebben eveneens geconstateerd dat de toelichtingen op de beleggingen adequaat zijn.

Wij vinden de waardering van de beleggingen evenwichtig bepaald.

Schattingonzekerheid in de waardering van de technische voorzieningen

Omschrijving

De technische voorzieningen vormen een significante post op de balans van de Stichting en worden gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De waardering van de technische voorziening komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt tegen de marktrente (rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank).

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariel deskundigen. Gezien complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de technische voorzieningen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad, vormde de waardering van de technische voorzieningen een kernpunt in onze controle.

Het bestuur heeft in de toelichting op pagina 53 de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de technische voorzieningen opgenomen. Vanaf pagina 61 (risicoparagraaf) is de gevoeligheid van de berekening van de technische voorzieningen voor schattingen uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerend actuaris die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerend actuaris over de te volgen aanpak, de attentiepunten en de uitkomsten.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerend actuaris. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de overige gegevens en de werkzaamheden van de certificerend actuaris geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het resultaat in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties.

Onze observatie

Wij vinden de waardering van de technische voorzieningen evenwichtig bepaald en de toelichting toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- de kerncijfers;
- het bestuursverslag;
- de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de

jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het Bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het Bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het Bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het Bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het Bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het Bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het Bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de Stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate – maar geen absolute mate – van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Voor een nadere beschrijving van onze verantwoordelijkheid ten aanzien van een controle van de jaarrekening verwijzen wij naar de website van de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA).

Utrecht, 30 mei 2017
KPMG Accountants N.V.

A.J.H. Reijns RA

Bijlagen

Bijlage 1: Structuur Stichting Pensioenfonds Hoogovens

Profiel

Stichting Pensioenfonds Hoogovens voert de pensioenregelingen uit voor de (ex-) werknemers van de Sociale Eenheid IJmuiden en van Daniëli Corus Technical Services B.V. Deze uitvoering omvat het administreren en uitbetalen van pensioenen en het op prudente wijze beleggen en beheren van het pensioenvermogen.

De bestuursstructuur van het pensioenfonds ligt vast in de statuten van het pensioenfonds. De pensioenregeling zoals deze geldt in het verslagjaar is vastgelegd in het pensioenreglement 2015. De statuten en het pensioenreglement zijn op aanvraag beschikbaar voor belangstellenden en staan op de website van het pensioenfonds: www.pfhoogovens.nl.

Missie

De missie van het pensioenfonds is het effectief en efficiënt uitvoeren van de pensioenregeling van de Sociale Eenheid IJmuiden. Deze pensioenregeling is overeengekomen tussen vertegenwoordigers van de werkgever en de werknemers (hierna genoemd: sociale partners) als belangrijk onderdeel van de collectieve arbeidsvoorwaarden en is vastgelegd in de Pensioenovereenkomst en het Pensioenreglement. De pensioenregeling is onderscheidend in de zin dat deze past bij de door sociale partners beoogde duurzame arbeidsrelaties. Om deze reden willen de stakeholders zelf besturen en controle houden over de uitvoering van de pensioenregeling.

Visie

In de visie van het bestuur van het pensioenfonds levert het collectieve karakter van het pensioenfonds voordelen op. Naast de voordelen van het delen van verzekeringstechnische- en beleggingsrisico's binnen het pensioenfonds zorgt het collectieve karakter voor (kosten-)efficiëntie bij het beheer van pensioengelden. Het bestuur van het pensioenfonds realiseert zich dat een evenwichtige verdeling van baten en lasten tussen de generaties een belangrijke voorwaarde is voor het handhaven van de (intergenerationele) solidariteit binnen het pensioenfonds. Het vertrouwen van de stakeholders in het pensioenfonds staat in de visie van het bestuur van het pensioenfonds centraal. Daartoe dient het bestuur van het pensioenfonds te allen tijde integer te handelen (minimaal) conform de geldende wet- en regelgeving en het toezichtkader. Transparantie in communicatie en klantgerichtheid spelen daarbij een grote rol. Tenslotte vormt een efficiënte en effectieve uitvoering de basis voor een goed pensioenresultaat.

De beleggingsfilosofie van het pensioenfonds bestaat uit de overtuiging dat voor het realiseren van een goed pensioenproduct het noodzakelijk is dat het beleggingsbeleid wordt afgestemd op de ten doel gestelde uitkeringen. Inzicht en beheer van de toekomstige pensioenuitkeringen vormen daarmee het vertrekpunt voor het beleggingsbeleid van het pensioenfonds. Er wordt bewust beleggingsrisico genomen, evenwel de omvang daarvan is direct gekoppeld aan het benodigd rendement vanuit de pensioendoelstelling, rekening houdend met de collectieve risicohouding van de verzekerden van het pensioenfonds.

De kernwaarden van het pensioenfonds kunnen als volgt worden omschreven:

- collectiviteit en solidariteit (intergenerationele risicodeling) binnen de Tata Steel Nederland gemeenschap;
- zelfstandigheid als ondernemingspensioenfonds;
- betrouwbaar, integer en compliant;
- kwalitatief hoogstaande en (kosten-)efficiënte uitvoering (operationele excellentie);
- transparant, klantgericht en servicegericht richting alle stakeholders;
- verandervermogen.

Strategie

Het pensioenfonds streeft naar een betaalbaar en waardevast pensioen waarbij de kans op korten en de omvang van eventuele kortingen beperkt is. Hierbij geldt dat:

- het beleid van het pensioenfonds evenwichtig en zorgvuldig vormgegeven dient te zijn;
- risico's zorgvuldig worden afgewogen en adequaat worden gemanaged;
- processen goed en adequaat ingericht worden en op beheerste wijze worden uitgevoerd en vastgelegd;
- voorlichting en informatie begrijpelijk en de communicatie duidelijk dienen te zijn.

De belangrijkste risico's komen voor bij het toekennen en de administratie van pensioenaanspraken en -rechten, bij het beleggen van de beschikbare middelen en bij de informatie naar de deelnemers. Om een kostenefficiënte organisatie te bewerkstelligen kan het pensioenfonds besluiten om werkzaamheden uit te besteden, mits de hiermee

gepaard gaande risico's beheersbaar blijven. Dit laatste wordt bevorderd door het toepassen van het uitbestedingsbeleid van het pensioenfonds en het maken van duidelijke afspraken over uitvoering, rapportering en controlemaatregelen met partijen waaraan werkzaamheden uitbesteed worden (onder andere Service Level Agreements).

Voor het beleggen is een beleid ontwikkeld dat (mede) gebaseerd is op de doelstelling en uitgangspunten, waaronder de risicohouding en (mede) is vormgegeven met behulp van ALM-studies en de daarop gebaseerde strategische keuze van de beleggingsmix. Voor de uitbesteding van vermogensbeheer wordt een schriftelijk mandaat gemaakt, inclusief rapportering en controlemaatregelen.

Het bestuur van het pensioenfonds streeft naar duidelijke en begrijpelijke communicatie richting verzekerden. Het bestuur van het pensioenfonds heeft zich hierbij ten doel gesteld om de communicatie met verzekerden zoveel mogelijk af te stemmen op hun persoonlijke situatie en waar nodig op individuele basis te communiceren. Deze doelstelling is uitgewerkt in het Beleidsplan Communicatie.

Organisatie

Bestuur

Het bestuur van de stichting heeft acht leden. Drie leden worden als werkgeversvertegenwoordigers benoemd op bindende voordracht van de directie van Tata Steel Nederland B.V. De werknemers en de pensioengerechtigden worden vertegenwoordigd door elk twee leden. De werknemersleden worden benoemd op bindende voordracht van de Centrale Ondernemingsraad van Tata Steel Nederland B.V. De pensioengerechtigde leden worden benoemd op basis van een bindende voordracht vanuit de vijf leden van het VO namens de pensioengerechtigden. Verder is er een onafhankelijke, externe voorzitter die wordt benoemd door het bestuur, na advies van het VO en de Raad van Toezicht.

Dagelijks bestuur

De voorzitter, plaatsvervangend voorzitter, secretaris en een pensioengerechtigd lid vormen het dagelijks bestuur. De focus van het dagelijks bestuur ligt op de kwartaalbespreking van de service level afspraken, de uitvoering van het beloningsbeleid, het onderhouden van contacten met externe relaties alsmede eventuele overige door het bestuur nader te bepalen taken/niet expliciet benoemde onderwerpen.

Verantwoordingsorgaan

Het bestuur legt tenminste één keer per jaar verantwoording af aan het VO over zijn beleid en de wijze waarop dit beleid is uitgevoerd, alsmede over de naleving van de principes voor goed pensioenfondsbestuur.

Het VO bestaat uit:

- drie leden namens de werkgever, te benoemen door de directie van Tata Steel Nederland B.V.;
- drie leden namens de deelnemers, te benoemen door de als representatief aangemerkte verenigingen;
- vijf leden namens de pensioengerechtigden, te benoemen door het bestuur nadat verkiezingen zijn gehouden onder de pensioengerechtigden.

Raad van Toezicht

Het pensioenfonds kent een Raad van Toezicht met drie onafhankelijke leden. Deze worden benoemd door het bestuur op bindende voordracht van het VO. De Raad van Toezicht houdt toezicht op het beleid van het bestuur en de algemene gang van zaken in het pensioenfonds.

Commissies

Het pensioenfonds heeft drie statutaire commissies:

- de Balans- en beleggingscommissie;
- de Audit- en risicocommissie;
- de Geschillen- en klachtencommissie.

Balans- en beleggingscommissie

De BBC adviseert het bestuur gevraagd en ongevraagd over beleggingsaangelegenheden.

Audit- en risicocommissie

De ARC adviseert het bestuur over beleid, procedures en maatregelen ten aanzien van de risicobeheersings- en controlesystemen van het pensioenfonds.

Geschillen- en klachtencommissie

De Geschillen- en klachtencommissie behandelt de geschillen tussen het pensioenfonds en belanghebbenden over de toepassing van de statuten en de pensioenreglementen. Hiernaast behandelt deze commissie klachten over het functioneren van het pensioenfonds.

Bijlage 2: Personalia (situatie per mei 2017)

Bestuur

	<i>in functie sinds</i>
externe onafhankelijk voorzitter	
R. (Rita) van Ewijk*	2016
namens werkgever	
drs. J.J. (Jaap) Borst RT*, plv. voorzitter	2013
drs. A.J. (Aernout) van Citters RA (sinds 1 mei 2017)	2017
drs. F.O. (Frants) Nielsen RC (tot 1 mei 2017)	2005
J.H. (Josette) van Soest	2017
namens werknemers	
W. (Wouter) Roubos*, secretaris	2016
ir. B.M. (Bas) Neelis	2014
namens pensioengerechtigden	
ir. H.J.A. (Hub) Littmann*	2014
drs. J. (Jelle) Mensonides	2012

* leden dagelijks bestuur

Balans- en beleggingscommissie

Jaap Borst, voorzitter	
Jelle Mensonides	
Josette van Soest	
drs. H. (Henny) Kapteijn RA	2010
Vacature externe adviseur BBC	

Audit- en risicocommissie

Aernout van Citters, voorzitter (sinds 1 mei 2017)
Frants Nielsen, voorzitter (tot 1 mei 2017)
Hub Littmann
Bas Neelis
Josette van Soest

Geschillen- en klachtencommissie

Aernout van Citters
Hub Littmann
Bas Neelis

Raad van Toezicht

mr. J.P.W. (Flip) Klopper (voorzitter)	2016
drs. M.E.A. (Marlies) van Boom	2016
H.J.P. (Henk Jan) Strang RA	2016

Verantwoordingsorgaan

namens werkgever

ir. E. (Ernst) Hoogenes, voorzitter	2008
drs. E. (Erik) Nachbar RA	2017
ir. A. (Annemarie) Schouw	2016

namens werknemers

J. (Johan) Boezewinkel	2016
G. (Gerrit) de Groot	2016
P.M. (Petra) van Zijtveld - Stam	2016

namens pensioengerechtigden

drs. P.R. Geukes	2016
mr. G.J. (Gerard) Heeres	2008
drs. G.H. Horn	2016
S. (Sjoerd) Krotjé	2014
S.C.M. (Simon) de Ruijter RA	2011

Directeur

mr. drs. J.J. (Hans) van de Velde

Afdelingshoofden

dr. ir. J. (Jelle) Beenen, *Directeur Beleggingen*
drs. R.F. (Richard) den Bult RA RE, *Pensioenen*
drs. P.G. (Piet) van der Graaff MBA, *Secretariaat & Juridische Zaken*
H.T.M. (Harry) Lensen FC, *Finance & Control*

Accountant

KPMG Accountants N.V.

Actuaris

Willis Towers Watson

Bijlage 3: Overige functies (situatie per mei 2017)

Naam bestuurslid

De heer J.J. Borst

Overige functies

- Head Commodity Risk Policy & Intelligence, Tata Steel

De heer A.J. van Citters

- Adjunct-secretaris, Tata Steel Nederland
- Secretaris, Tata Steel Netherlands Holdings
- Voorzitter Johanniter Orde en Johanniter Hulpverlening

Mevrouw R. van Ewijk (voorzitter)

- Adjunct-directeur pensioenen, a.s.r. verzekeringen

De heer H.J.A. Littmann

- Geen

De heer J. Mensonides

- Bestuurslid pensioenfonds Holland Casino
- Lid beleggingscommissie DSM Nederland pensioenfonds
- Lid Raad van Advies ASR Property Fund
- Adviseur Stichting Administratiekantoor W. & B.E. Ruys

De heer B.M. Neelis

- Principal Researcher Tata Steel
- Bestuurslid VHP Tata Steel
- Lid Werkgroep Pensioenen van vakcentrale VCP
- Bestuurslid Stichting Budgetbeheer, Bewindvoering en Curatele
- Bestuurslid Vereniging VSE

De heer F.O. Nielsen

- Finance Director Transformation, Tata Steel
- Directeur Tata Steel Nederland Technology B.V.

De heer W. Roubos

- Manager HR Service Delivery, Tata Steel B.V.

Mevrouw J.H. van Soest

- Head of Basel Centre, ABN AMRO Bank N.V. (central risk management, central regulations & policies)

Naam lid Raad van Toezicht

Mevrouw M.E.A. van Boom

Overige functies

- Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV
- Director Integrated Solutions, AEGON Asset Management
- Lid Adviesraad Pensioenen, Institute for International Research (IIR)

De heer J.P.W. Klopper (voorzitter)

- Voorzitter Raad van Toezicht, Pensioenfonds Metaal en Techniek PMT
- Lid Visitatiecommissie, Stichting Pensioenfonds HAL
- Docent, GovernanceQ
- Lid jury PBM Communicatieprijzen
- Voorzitter Raad van Advies, Stichting Pensioenopleidingen (SPO)
- Lid Raad van Advies, Pensioen Bestuur & Management
- J.P.W. Klopper Belegging & Beheer B.V. (persoonlijke B.V.)

De heer H.J.P. Strang

- Lid bestuur, BPF Waterbouw
- Voorzitter raad van toezicht, Pensioenfonds Wonen
- Voorzitter raad van toezicht, BPF Levensmiddelen
- Lid raad van toezicht, BPF Schilders
- Lid raad van toezicht, BPF AVH
- Lid visitatiecommissies Pensioenfonds Heineken, Pensioenfonds Coop, Pensioenfonds VNU, Pensioenfonds Eriks, Pensioenfonds Citigroup, Pensioenfondsen Transavia, Pensioenfonds Arcadis, Pensioenfonds Douwe Egberts, Pensioenfonds Hewitt
- Docent, Stichting Pensioenopleidingen (SPO)
- Lid, ToezichtOpMaat
- Coördinator werkgroep cursussen, IVN Eemland
- Kernlid en/of moderator diverse werkgroepen, Kring van Pensioenspecialisten
- Lid werkgroep Gedrag en Toezicht, Vereniging Intern Toezichhouders Pensioensector
- Elystar Professional Services B.V. (persoonlijke B.V.)

Bijlage 4: Begrippenlijst

ABTN	In de Actuariële en bedrijfstechnische nota ligt vast op welke wijze het pensioenfonds is georganiseerd en hoe invulling wordt gegeven aan het beleid gericht op het behalen van de (wettelijke) doelstellingen.
AFM	Autoriteit Financiële Markten.
Beleidsdekkingsgraad	Het 12-maands gemiddelde van de dekkingsgraad.
Beleggingsresultaten	De directe en indirecte opbrengsten uit het belegd vermogen.
Benchmark	Een maatstaf, bijvoorbeeld een beursindex of rentecurve, waarmee door het pensioenfonds behaalde rendementen kunnen worden vergeleken.
CAO-verhoging	De procentuele en structurele wijzigingen van de lonen conform de CAO van de sociale eenheid IJmuiden.
Collateralgelden	In geld ontvangen of verstrekte zekerheden ter dekking van verplichtingen die voortkomen uit bepaalde beleggingstransacties.
Consumentenprijsindex	Maatstaf die de stijging van de consumentenprijzen (prijsinflatie) in Nederland weergeeft (niet geschoond voor belastingeffecten). Het pensioenfonds hanteert voor toeslagverlening de door het Centraal Bureau voor de Statistiek vastgestelde consumentenprijsindex voor alle huishoudens over twaalf maanden, van oktober tot oktober, voorafgaand aan de beslissing over toeslagverlening.
CSA	Credit Support Annex. CSA is een bijlage bij de overeenkomst waarin afspraken zijn vastgelegd die tot doel hebben het kredietrisico tussen de partijen te elimineren of te verlagen.
Dekkingsgraad	De verhouding tussen enerzijds de nominale voorziening pensioenverplichtingen plus het eigen vermogen en anderzijds de nominale voorziening pensioenverplichtingen, uitgedrukt in een percentage.

Dekkingsgraadsjabloon

Het dekkingsgraadsjabloon bevat een kwantitatieve uitwerking van ontwikkeling van de dekkingsgraad naar oorzaken. De mutaties van de dekkingsgraad die voortkomen uit deze oorzaken, en kortweg M1 t/m M6 zijn genoemd, worden alle uitgedrukt in procentpunten van de dekkingsgraad.

M1 = Δ DG(premie)

Het gaat om de combinatie van enerzijds nieuwe aanspraken die in dat jaar ontstaan door salariscroei en groei van deelnemingsjaren en anderzijds de daar tegenover staande premie-inkomsten. Ook andere premie-inkomsten worden in M1 meegenomen, zoals herstellpremies en bijstortingen door de sponsor.

M2 = Δ DG(uitkeringen)

Het effect M2 in het dekkingsgraadsjabloon is een maat voor de solvabiliteitsvrijval, uitgedrukt als percentage van de voorziening.

M3 = Δ DG(indexatie)

Hierbij gaat om de impact van de voorwaardelijke indexatie en kortingen. In het geval de voorwaardelijke indexatie (mede) wordt gefinancierd uit de premie-inkomsten, ontstaat er een verband tussen M1 en M3.

M4 = Δ DG(rentetermijnstructuur)

Oorzaak M4 betreft de impact die een mutatie van de technische voorziening, enkel als gevolg van een wijziging van de rentetermijnstructuur, heeft op de dekkingsgraad.

M5 = Δ DG(overrendement)

Hierbij gaat het om het bepalen van het effect van het extra rendement dat wordt gegenereerd door de beleggingsportefeuille ten opzichte van het benodigde rendement ten behoeve van de technische voorziening (deze is gelijk aan de éénjaars rente in de rentetermijnstructuur).

M6 = Δ DG(overig)

M6 behelst de overige veelal incidentele oorzaken van een mutatie in de hoogte van de dekkingsgraad en een correctie voor het weglaten van alle kruiseffecten tussen de verschillende oorzaken, dus:
 $M6 = \Delta$ DG(overige oorzaken) + Δ DG(kruiseffecten). De overige oorzaken hebben vooral betrekking op de kosten van stijging van de levensverwachting.

Derivaten

Van effecten afgeleide beleggingsproducten, zoals futures, opties en swaps.

Diversificatie-effect

Het effect dat het totale risico kleiner is dan de som van de afzonderlijke risico's doordat de betreffende gebeurtenissen slechts zelden tegelijk optreden.

DNB

De Nederlandsche Bank.

Duration

Duration is de kasstroom gewogen looptijd van een verzameling van toekomstige kasstromen uitgedrukt in jaren.

Eigen vermogen

De netto bezittingen van het pensioenfonds minus de voorziening pensioenverplichtingen. Het eigen vermogen is de buffer van het pensioenfonds om negatieve ontwikkelingen op te vangen.

Ervaringssterfte	Ervaringssterfte is de verhouding in de verwachte sterfte tussen enerzijds de pensioenfondspopulatie en anderzijds de gehele Nederlandse bevolking. Het is in feite een verzamelnaam voor alles wat een verschil in sterferisico tussen de beide groepen kan veroorzaken. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan kenmerken als opleiding, beroep, inkomen, medische historie en persoonlijke leefstijl. Als gevolg van de ervaringssterfte kan het noodzakelijk zijn dat er een correctie wordt toegepast op de bevolkingssterftekansen in de overlevingstafels. De correctiefactoren in 2016 voor ervaringssterfte zijn bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens voor mannen tot 60 jaar gelijk aan 62,0%; lineair oplopend tot 100% op 100 jaar; daarna 100%. Voor vrouwen zijn de factoren tot 60 jaar 76,8%; lineair oplopend tot 100% op 100 jaar; daarna 100%.
Feitelijke premie	De premie die in rekening is gebracht.
Financieel Toetsingskader (FTK)	Het FTK is het onderdeel van de Pensioenwet waarin de wettelijke financiële eisen aan pensioenfondsen zijn vastgelegd.
Gedempte kostendekkende premie	De kostendekkende premie wordt berekend met een rente afgeleid van het op de lange termijn verwachte reële rendement.
Groeivoet van de verplichtingen	De rentetoevoeging en waardeverandering van de voorziening pensioenverplichtingen in het boekjaar berekend op basis van de rentetermijnstructuur zoals door DNB gepubliceerd, uitgedrukt in een percentage van de gemiddelde voorziening pensioenverplichtingen. Het is daarmee een maatstaf om het rendement op beleggingen te toetsen. Het pensioenfonds streeft ernaar op langere termijn een rendement op beleggingen te behalen dat ruim 2% hoger ligt dan de groeivoet van de verplichtingen. Dit overrendement kan worden gebruikt voor toeslagverlening, de financiering van onder andere de kosten van langlevens of reservevorming.
Inflatiegerelateerde obligaties	Obligaties waarvan de couponbetaling en de hoofdsom worden gecorrigeerd voor inflatie.
Inflatieswap	Overeenkomst tot ruil van inflatiestromen of inflatierisico's met een andere partij. Het pensioenfonds gebruikt inflatieswaps om het risico van onverwachte inflatie af te dekken.
Jaarinkoop	De verhoging van de opgebouwde pensioenaanspraken als gevolg van de toename van de opgebouwde pensioenjaren in het boekjaar van een deelnemer.
Kostendekkende premie	Op grond van de Pensioenwet vastgestelde premie die actuarieel benodigd is in verband met de inkoop van pensioenverplichtingen, op basis van een nominale marktrente in enig jaar, inclusief de opslag voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen en de opslag nodig voor uitvoeringskosten.
Kritische dekkingsgraad	De kritische dekkingsgraad is de beleidsdekkingsgraad waarbij het pensioenfonds niet door middel van een herstelplan kan aantonen dat zij in staat is binnen een termijn van 10 jaar te voldoen aan het Vereist Eigen Vermogen.
Looninflatie	De procentuele en structurele wijzigingen van de lonen conform de CAO van Tata Steel IJmuiden in een kalenderjaar.
Matching	Het proces waarbij de verwachte kasstromen die voortvloeien uit het pensioenvermogen worden afgestemd met de verwachte kasstromen uit hoofde van toekomstige uitkeringen.

Minimaal vereist eigen vermogen	Het minimaal vereist eigen vermogen is de ondergrens van het eigen vermogen. Indien het pensioenfonds een eigen vermogen heeft dat lager ligt dan het minimaal vereist eigen vermogen (er is dan sprake van een dekkingstekort), dan moet het DNB hierover onverwijld informeren en een kortetermijnherstelplan opstellen. Een langdurig dekkingstekort kan ertoe leiden dat het pensioenfonds pensioenaanspraken en -rechten moet korten.
Minimaal vereiste dekkingsgraad	De dekkingsgraad die hoort bij het minimaal vereist eigen vermogen.
Mismatchrisico	De kans dat het rendement op beleggingen lager is dan de groeivoet van de verplichtingen. Voor dit risico dient het pensioenfonds buffers aan te houden in de vorm van een vereist eigen vermogen. Het pensioenfonds verwacht dat het nemen van mismatchrisico leidt tot overrendement waardoor invulling kan worden gegeven aan de ambities van het pensioenfonds.
OTC	Over the counter. Engelse term voor onderhandse (dat wil zeggen buiten een effectenbeurs om) handel in effecten, derivaten, valuta's of andere financiële producten.
Overlevingstafel	Geeft aan wat de overlevingskansen zijn per leeftijd van mannen en vrouwen in Nederland. Wordt gebruikt bij de berekening van de kasstromen van de opgebouwde pensioenen.
Overrendement	Verskil tussen het rendement op beleggingen en de groeivoet van de verplichtingen. Het overrendement kan worden gebruikt om toeslagen te verlenen of reserves te vormen.
Pensioengevend salaris	Dat deel van het salaris waarover pensioen wordt opgebouwd.
Pensioenresultaat	Pensioenuitkeringen zoals geïndexeerd en gekort conform pensioenfondsbeleid/pensioenuitkeringen (bij volledige pensioenopbouw) geïndexeerd volgens ambitie/prijsinflatie.
Premiedekkingsgraad	De feitelijke premie verminderd met de opslag voor uitvoeringskosten in het boekjaar gedeeld door de toename van de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van de aangroei van onvoorwaardelijke toegekende pensioenaanspraken van deelnemers in het boekjaar uitgedrukt in een percentage.
Reële dekkingsgraad	De reële dekkingsgraad is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad per ultimo verslagjaar gedeeld door de TBI-dekkingsgraad per ultimo verslagjaar.
Rendement op belegging	De beleggingsresultaten uitgedrukt in een percentage van het gemiddeld belegd vermogen.
Renteswap	Overeenkomst tot ruil van rentestromen of renterisico's met een andere partij. Het pensioenfonds gebruikt renteswaps om de rentegevoeligheid van de beleggingen af te stemmen op de rentegevoeligheid van de voorziening pensioenverplichtingen.
Rentetermijnstructuur	Rentepercentage per looptijd. Wordt gebruikt bij het berekenen van de voorziening pensioenverplichtingen om te anticiperen op toekomstige opbrengsten uit beleggingen. Voor het vaststellen van de voorziening pensioenverplichtingen gebruikt het pensioenfonds de rentetermijnstructuur die door DNB is gepubliceerd.
Resultaat op beleggingen	Verskil tussen de beleggingsresultaten en de benodigde rentetoevoeging plus de waardeverandering als gevolg van verandering van de rentetermijnstructuur van de voorziening pensioenverplichtingen.

Rijpingsgraad	De rijpingsgraad geeft een indicatie voor de mate van vergrijzing van het pensioenfonds en komt overeen met het aandeel van de pensioengerechtigden in de totale voorziening pensioenverplichtingen.
Solvabiliteit	Het vermogen van het pensioenfonds om op langere termijn aan de pensioenverplichtingen te kunnen voldoen.
TBI-dekkingsgraad	De TBI-dekkingsgraad is de beleidsdekkingsgraad vanaf welke volledig mag worden geïndexeerd en een start kan worden gemaakt met het inhalen van niet toegekende toeslagen. TBI staat voor 'toekomstbestendige indexatie (toeslagverlening)'.
Termijncontract	Een overeenkomst waarbij de koper zich verplicht op een bepaalde datum een vermogenstitel van de verkoper te kopen tegen een vooraf vastgestelde prijs.
Toeslagen	Verhogingen van de pensioenen van deelnemers met de looninflatie alsmede de pensioenen van pensioengerechtigden en gewezen deelnemers met de prijsinflatie.
Total return swap	Overeenkomst tot ruil van verschillende typen rendementen of risico's met een andere partij. Het pensioenfonds gebruikt total return swaps (TRS) voornamelijk om het rendement op obligaties te ruilen voor variabele rente (zoals Euribor) plus een opslag.
Vereist eigen vermogen	Het vereist eigen vermogen is het eigen vermogen waarover een pensioenfonds ten minste moet beschikken. De omvang van het vereist eigen vermogen is afhankelijk van het risicoprofiel van het pensioenfonds. Hoe meer mismatchrisico het pensioenfonds neemt, des te meer eigen vermogen vereist is als buffer voor dit risico. Indien een pensioenfonds een eigen vermogen heeft dat lager is dan het vereist eigen vermogen (er is dan sprake van een reservetekort), dan moet het een langetermijnherstelplan indienen bij DNB.
Vereiste dekkingsgraad	De dekkingsgraad die hoort bij het vereist eigen vermogen.
Voorziening pensioenverplichtingen	De kasstromen van de opgebouwde pensioenaanspraken en -rechten contant gemaakt tegen een rentetermijnstructuur.
Waardeoverdracht	Het overdragen van de waarde van verkregen pensioenaanspraken door de pensioenuitvoerder van de oude werkgever aan de pensioenuitvoerder van de nieuwe werkgever, die voor deze waarde nieuwe pensioenaanspraken toekent.
WGA	Regeling werkhervatting gedeeltelijk arbeidsgeschikten. Deze regeling maakt deel uit van de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA).

Summary

Key figures (amounts in millions of €)

	2016	2015	2014	2013	2012
Number of participants					
Members	9,206	9,228	9,198	9,605	9,824
Deferred pensioners	3,980	4,032	4,076	4,069	4,136
Pensioners	<u>15,011</u>	<u>15,147</u>	<u>15,273</u>	<u>15,498</u>	<u>15,649</u>
Total	28,197	28,407	28,547	29,172	29,609
Pension liabilities at risk pension fund					
Provision	7,633	7,129	6,869	5,763	6,000
Duration	18	18	17	16	15
Average weighted interest (in %)	1.3	1.7	1.8	2.7	2.3
Pension liabilities at risk member					
	1	1			
Investments at risk pension fund					
	8,155	7,685	7,624	6,771	6,684
Investments at risk members					
	<u>1</u>	<u>1</u>			
Total investments	8,156*	7,686	7,624	6,771	6,684
Solvency					
General reserve	497	545	745	998	673
Funding ratio (in %)	106.5	107.6	110.9	117.3	111.2
Required funding ratio (in %)	121.5	120.0	115.3	117.1	115.1
Return on investments versus pension liabilities (in %)					
Return on investments	8.0	2.6	14.9	3.5	14.4
Return on pension liabilities	8.4	5.3	19.7	-2.4	9.1
Average return on investments over the past 5 years	8.6	9.3	10.1	10.2	8.1
Average return on pension liabilities over the past 5 years	8.3	9.0	9.7	6.0	10.9

* Total investments of € 8,156 million include derivatives with a negative value of € 84 million, which in the balance sheet (page 90) is accounted for as other liabilities. Therefore, total investment in the balance sheet totals to € 8,240 million (8,239 + 1).

Financial policy and risk

Strategic goals and financial framework

The strategic goals of the fund are:

- to realize the pension rights as laid down in the pension scheme;
- to generate a return on investment sufficient to meet the needs of inflation-linked pensions;
- cost-effectiveness of the pension scheme;
- an acceptable level of financial risk.

In order to achieve these strategic goals the fund has implemented a financial policy which seeks to match the cash flow characteristics of the liabilities by combining investment in nominal and inflation-linked bonds and interest and inflation derivatives. Return is strived for by means of investments in credits, equities, real estate, infrastructure and absolute return strategies, so as to maintain an adequate performance potential for the portfolio as a whole. The latter is important for preserving the cost-effectiveness of the pension scheme. Accordingly, the assets under management have been split into two separate portfolios: a matching portfolio and a return portfolio.

To facilitate decision-making in relation to premiums, indexation and investment policy, a framework is used in which the central parameter is the funding ratio. Although the Board may decide to deviate from this framework, the decisions listed below were made in accordance with the framework.

In 2016, much attention was devoted to the implementation of the investment strategy and the implementation of changes in the governance. Other important issues in 2016 were changing the IT policy and adapting the communication based on the new law on pension communication.

Results for 2016

In 2016 the funding ratio of the pension fund decreased from 107.6% in January tot 106.5 at the end of the year. Since 2015 pension funds use the average funding rate over 12 months. This average funding rate decreased from 108.2% to 101.3% in 2016. The decrease is mainly due to low interest rates.

Outlook

Given the policies in previous years, the fund expects to have an adequate basis for further recovery in the coming years. However, future developments in the financial markets are crucial for the ability of the pension fund to meet its ambitions. In addition, the changes in legislation imply that the threshold for granting indexation is now higher than in the past. The Board will continue to seek a carefull balance between risk and return in relation to the fund's goals.

Financial statements (amounts in millions of €)

Balance sheet as per december 31

	2016	2015
Assets		
Investments at risk pension fund	8,239	7,749
Investments at risk members	1	1
Reinvestment cash collateral	240	329
Other assets	8	6
Cash balances	<u>1</u>	<u>1</u>
	8,489	8,086
Liabilities		
Pension fund capital		
General reserve	497	545
Specific reserve	14	
	511	545
Provision for pension liabilities at risk pension fund	7,633	7,129
Provision for pension liabilities at risk members	1	1
Other liabilities	<u>344</u>	<u>411</u>
	8,489	8,086

Statement of income and expenses

	2016	2015
Income		
Contributions receivable	112	105
Return on investments	<u>607</u>	<u>200</u>
	719	305
Expenses		
Change in market value pension liabilities	504	261
Benefits payable	244	243
Transfers in and out	1	-3
Operating expenses	4	4
Other expenses	<u> </u>	<u> </u>
	753	505
Fund result	-34	-200

Colofon

Een uitgave van
Stichting Pensioenfonds Hoogovens

Bezoekadres

Wijckermolen 202
1941 JA Beverwijk

Postadres

Postbus 10000
1970 CA IJmuiden

Telefoon

(0251) 49 10 83

Fax

(0251) 47 10 81

E-mail

Pensioenservices@pfhoogovens.nl

Internet

www.pfhoogovens.nl

